

NOTEN:

- ¹ Behalve de 'Santiago' en de 'Santa Cruz' werden deze bodems door Piet Hein en de zijnen genomen.
- ² Er was dat jaar geen nieuws uit Spanje en sedert 4 maanden niets uit de overige Spaanse bezittingen vernomen.
- ³ Het is me niet duidelijk waar we Negrillo moeten zoeken. De afschrijfster, mej. Wright, meende dat het Negrillo-punt op West-Jamaica moet zijn. Dit is niet logisch. Het lag niet op de route, grote schepen konden bovendien moeilijk van West naar Oost door de Straat van Yucatán zeilen. Er zijn meer hondjes die 'Fikkie' heten: Een eilandje Negrillos ligt b.v. loodrecht boven Jamaica in de Cubaanse baai van Guacanayabo. 25° NB is overigens 225 km boven Havana. Daarom denk ik dat we dit Negrillo ergens in de Golf van Mexico moeten zoeken, vermoedelijk een immiddels gewijzigde naam op de Droe Tortuga's.
- ⁴ Archivas de India, Escribiana de Camara 1153, Pieza 3 f. 15 e.v., geciteerd in *XXV n 3, *XXVII n 4.
- ⁵ De vloot van Hendricksz. had er echter in 1626, tussen Matanzas en de Yumuri-rivier, 'ververst'.
- ⁶ Volgens een geestelijke aan boord van een der koopvaarders 20 *152.
- ⁷ Spaanse verbastering van Vlissinger in betekenis van zeerover. De Junta de Guerra (Raad voor Oorlogszaken), sprekende over de Zilvervloot-affaire, noemde de Hollanders 'Frechlingas' (10-1-1629) en 'frejelindes' (24-3-1629) en 'Perchilingues'. Als 'Pichilingue' in de betekenis van zeerover en scheldwoord voor een 17e-eeuwse Nederlander wordt het woord in het moderne Spaans nog gebezigd (Dr. S. A. Vosters, *Spaans-Nederlands Woordenboek* (Utrecht 1974). Zie verder 31 88 e.v., 101).
- ⁸ In de oorspronkelijke tekst: Las medias-kousen door Prof. Dr. C.F.A. van Dam met 'hozen' vertaald. Dit is Oud-Hollands, een maritieme aanduiding voor: laars tot aan de heup of, met een broek eraan tot aan de oksels. Hier wordt waarschijnlijk de eerste mogelijkheid bedoeld. Spaanse officieren droegen hoge laarzen van soepel hertleer, een kostbare dracht. De Hollander was duidelijk op eigen 'plonderagie' uit.
- ⁹ Ligas = kousenbanden (sokophouders) hielden de laarzen hoog.
- ¹⁰ Door Ita.
- ¹¹ Een staaltje diplomatie want hier snoeft Piet Hein.
- ¹² Nog tijdens de aanslag begon Hein daar dus al over te moppen.
- ¹³ Verzamelplaats voor de door de ramp getroffen Spanjaarden.
- ¹⁴ Verklaring van Diego Ordóñez in Mexico 1628, geciteerd in 20 *86 e.v., *244 e.v.
- ¹⁵ Spanjaarden hebben moeite met het uitspreken van de 'h' en maken er vaak een 'g' van. De klank wordt dan gespeld als 'x' (klassiek) of 'j' (modern). Guerra noemde 'Pedro Peris de Xein een man van grote bekwaamheid en overleg, een goed soldaat en zeeman'. Vice-admiraal de Leoz sprak van 'Pedro Henriquez'.
- ¹⁶ Getuigenissen van Blas de Olivares en Marcos de Almeida, geciteerd in 20 *181 e.v. Piet Hein was niet bepaald een zwijgzame zeebonk. Met gevangenens aan boord tijdens de operatie-Luanda onderhield hij zich eveneens zeer uitvoerig. De Portugezen zagen toen kans om Heins mededelingen en plannen naar de belagde stad door te spelen (40-1).
- ¹⁷ Om de aangedane smaad enigszins te vergoelijken waren de Spanjaarden geneigd de Hollandse sterkte te overdrijven.

Portret van Piet Hein geflankeerd door Mars en Athene, met kalligrafisch randwerk en lofdicht van M. Berch. Gravure naar Le Prestre door J. Looff (overleden 1651). Atlas van Stolk, Rotterdam.

tegenkomen en liep die ontmoeting slecht af dan moest schipper Salomo Willemesz.¹⁷ t
voorszagde kasje eenige zwaarte van lood of anders aendoen en werpent overboort, dat
het sinckt, opdat de voorszagde schriften niet en vervallen int' Vyandts handen'. De

INT SCHIP VAN DEN EDELEN HEER GENERAAL P.P. HEIJN, GENAAMT AMSTERDAM.

435 Kassen [kisten] Zilvers, genombert van No 1 tot No 435 op welke kassen mede geteekent staat ijders gewigt wegende, uitgezondert kassen genombert van No 370 vervolgens tot No 389 die hier uitgelaaten zijn, t'zaamen 28856 $\frac{3}{4}$ ponden

Nog 39 baaren ofte schrijten zilver wegende zuiver 1760 ponden ... bevonden dat de bovenstaande 20 kassen zilver genombert van 370 tot 389 alzoo ons 't gewicht te vooren onbekent was, wegen 1172 ponden

... 't navolgende gemaakte Zilverwerk

Een koffer met geslaage zilverwerk wegende zuiver 160 pond [volgen nog 24 kisten of koffers met zilver of realen]

... de navolgende stukgoederen

Consonielje [cochenille] en Selvester [wilde cochenille] door malkander, baalen 72

Dito

5

Indigo, kassen

72

Een kas met een wasse kleed met phieten [linten]

1 rond langagtig peper

1 kist daar in verscheide tafereelen, kopere plaaten, crucifixen

1 vieren [vurenhouten?] kist met Sapinen ofte Vrouwe Schoenen

Nog een baaltje peper

1 Swarte leere koffer met oude tapijten

Nog een groote zuijkerkist en houte kist daar in: 10 borduerde kleeren

eenige rouwe zijde

en voort gevult met floszijde

Een groote leere koffer daarin

zijde rollen, zoo damasten als armosijnen [dun weefsel, van 'Ormoez', plaats in Arabië]

Een vierkante kist daar in rollen zijde, naij en stikzijde

Een kas met zijde rollen, daar in nog eenige stukken blaawe Chinese tinne [verf]

Een kist gequoteert met de letter C daar in:

10 Kasjes van schildpadshoorn met zilver beslaagen

2 Kasjes rontom met zilver beslaagen

1 Japons dito

2 Klappesnooten met zilver beslaagen

1 Agnus Dei met een zilveren rand [medaillon]

2 Reynosterhoorns

1 Kokosnoot met zilver beslaagen

1 Schuijt van kokos met zilver verguld beslag

19 Bossen Phijten [linten] zoo klein als groot

1 Kleijn koffertje van Ivoor met zilver beslag

7 Stukken Neteldoek

Een leere Canaster [vlechtwerk] met brieven

Een keldertje met boeken

Een Japons comptoortje met een Japons tafel met zijn voeten alles lakwerk

2 Lange smalle Cassen met zeijldoek overtrokken, daar in Chinese Schilderij dat raamen met leeden

zijn [kamerscherf?]

Allegorische prent van Hollandse overwinningen op de Spanjaarden. Piet Hein zetelt tevreden op de zegewagen. Later is deze prent van ca. 1630 veranderd en op Michiel de Ruyter toegepast. Rijksmuseum, Amsterdam.

Gezien de tijd van het jaar en de loerende Duinkerker kapers mag er met trots gesteld worden dat het Piet Hein gelukt is ook deze moeilijke klus tot een goed eind te brengen. 50% van de bemanning was zwaar ziek; over de hele tocht gerekend zouden zo'n 150 man overlijden, op de 'Haarlem' bij voorbeeld bleven slechts 30 van de 120 matrozen op de been. De 'Eenhoorn' sloeg zich bij Bevisier manhaftig door 2 Duinkerkers heen. Ze telde slechts 10 stukken, de tegenstanders 22 en 26. Schipper Hendrik Jansz. verloor een arm en met de ander dreigde hij zijn jacht van 60 last in de lucht te laten vliegen toen het gevraagde pardon door de vijand werd genegeerd. De 'Utrecht' kwam te hulp, maar Jansz. stierf aan zijn verwondingen. De 'Dolfijn' en de 'Hollandia' kregen het ook met Duinkerkers aan de stok maar ontkwamen allebei. De laatstgenoemde viel uiteindelijk als eerste (d.w.z. na de 2 snelle adviesjachten) van de vloot Texel binnен, 27 november 1628.

Het gros vond in de havens van Zuid-Engeland een rustplaats en stak eerst half december en begin januari het Kanaal over. Hein ankerde 10 januari 1629 met de 'Amsterdam', 'Hollandsche Tuin', 'Neptunus' en de 'Monnikendam' voor Hellevoetsluis. De 'Dordrecht', 'Pinas', 'Muiden' en de 'Tijger' liepen naar de Maas, de 'Santa Lucia' naar Zeeland en de 'Griffioen', 'Utrecht', 'Zwarte Leeuw', 'Roode Leeuw', 'Zwarté Ruiter' en de 'Middelburg' volgden hun generaal. De 'Roode Leeuw' liep daarbij aan de grond en ging alsnog verloren, haar lading werd geborgen. Zo, 'nae sooveel hobbens en tobbens heeftse Godt de Heere eytelijck behouden aen landt gebracht ende gelijck uyt des Doodts kaeken verlost'.

Het thuisfront was door het snelle jacht 'Ooievaar' (wie anders?) al geheel op de hoogte gebracht. Ze was de 14e november in Rotterdam gearriveerd, met een volledig verslag van de verovering door Hein zelf in een kistje verpakt. Mocht ze onderweg Duinkerkers

het conterfeitsel verloren is gegaan toont een kopie een welgedane Goudeneeuwer met een vriendelijk gezicht boven een kanten kraag, onder een kortgeknipt kapsel en achter een martiale, omhooggeborstelde knevel. Dit is een man van aanzien, een man die na hard aanpakken, wijs beleid en verstandig sparen zijn schaapjes op het droge heeft, een man die besloten had de zee niet langer uit te dagen en van zijn vergaard fortuintje wil gaan genieten. Een verstandig besluit voor een 45-jarige.

Lakstempel met inschrift 'S(igillum) Pieter Pietersen Heyn', een piet op een heining. Historisch Museum, Rotterdam.

In mei 1622 werd zijn status bevestigd. Prins Maurits benoemde hem tot schepen van Rotterdam. Dit veroorzaakte enige deining in de vroedschap want tenslotte was Hein een ingezetene van Delfshaven, dus van Delft en daar waren ze nu bepaald geen vriendjes mee. Men oordeelde tenslotte in gunstige zin omdat hij 'een Burgers dogter heeft getrouwet, ende wel thien off twaelff jaeren in dese stad heeft gewoont'. Hij ontwierp met welbehagen zijn schepenzegel; 'S (-igillum) Pieter Pietersen Heyn' staat er rondom geschreven en het toonde zwart op goud een vogel op een schutting of een piet op een heining 'sinspelende op den naem Heyn'. Daarmee is dan wel de heining verklaard maar is die vogel inderdaad een (kanarie-) piet? 'Nee, een avis peregrinus', zeggen anderen, 'want zoals deze zeevogels instinctief weten dat er op de wijde zee ergens een ... stuk drijfhout is, waarop zij zich kunnen neerzetten, zo is er voor Piet Heyn de vaste zekerheid dat, wanneer de pelgrimstocht ten einde is, er een rust overblijft, ... een thuis.'⁸

Moreelses schilderij kon er in 1624 niet meer mee door. Hein, of zijn vrouw, vond dat zijn wapen en ordeteken er ook op moesten. Dan maar meteen een nieuw portret geschilderd. Piet Hein wandelde naar meesterschilder Cool die zich in 1618 in Rotterdam had gevestigd.

'Schilder, ik wil mezelf graag zien', sprak Hein.

'Dat kan, sinjeur', antwoordde Cool en zo weten we nu nog hoe de zeeheld er vlak voor het toppunt van zijn roem heeft uitgezien. Want terwijl hij de deftige notabele uithing stevende het avontuur al naar zijn voordeur.

van vechttechniek besloten; hij heeft daarvan de consequentie nimmer geschuwd.

Zijn enige superieur op de vloot was Jacob Wilckens, of Wilckens (1564-1649), een man van kennis en kunde, in 1595 haringkoper in de 'Gulden Buys' op de Amsterdamse Nieuwendijk en in 1599 viceadmiraal (gage f 225,— per maand) op de vloot van Jacob van Neck naar de Oost. Ook Wilckens leefde als achtenswaardig burger aan de wal en accepteerde de hoogste betrekking die de WIC te vergeven had eerder voor de eer dan voor het win.

De vloot zeilde via Goeree, een Hollands eilandje op Afrika's westkust waar kleine zeilscheepjes, chaloupen, in elkaar gezet werden uit onderdelen die men kant en klaar aan boord had meegenomen. Deze sloepen konden de Zuidelijke oceaanreis aan en waren als verkennings- en landingsvaartuigen zeer bruikbaar. Op 21 april 1624, op 6° ZB gekomen, opende Wilckens de geheime lastbrief, opgesteld door de prins, de Staten-Generaal en de WIC. De reis was dus niet zomaar een initiatief van een of ander handelslichaam. '...het begeren van de XIX was datmen Bahia de todos os Santos soude aentasten, ende alle vlijt aenwenden om deselve te bemachtighen...' Niet alleen zou men Iberiës Brazilië benadelen en zich aan de buit verrijken, men hoopte ook met medewerking van de Portugese Joden aldaar de suiker- en verfhouthandel te kunnen overnemen. Hiertoe was er een toekomstige gouverneur meegestuurd, kolonel Van Dorth, Heer tho der Horst en Pesch, maar ongelukkigerwijs was die van de vloot afgedwaald om pas te verschijnen toen Baía al genomen was. Dat was nog niet het eind van zijn pech. Even later viel de arme kerel in een Portugees/Indiaanse hinderlaag en werd zijn lichaam net zo lang in ongelijke delen gekapt tot de dood erop volgde.

8 mei werd Baía verkend. Men bleef zo ver uit de wal dat de vijand niets kon merken en bereidde zich voor. Iedere soldaat kreeg kogels, kruit, lonten en een plaats in een van de 4 sloepen of een jacht van de landingsdivisie toebedeeld; de honderden zieken werden in een *behoeffluit* geladen, houten proppen, stalen platen en geteerd werk (geplozen touw) klaargelegd om aanstaande beschadigingen van de rompen te dichten, seinen door- genomen, scharlaken schanskleden aangebracht en, tenslotte, werden de vlaggen, wimpels en vanen uitgesmeten, vooral de bloedvlag (een rode vlag met een geheven arm met ontbloot zwaard) diende om het moreel te verhogen en de vijand te ontmoedigen. 'Van

V In dienst van de WIC

*... Te minder sal Castilien ons op onse palen stellen
Soo wy in Indien de wet hem konden stellen,
De kamers van sijn schat berusten in dat perck,
Het Indiaanse goud dat maackt hem stout, end' sterck.
... Dit is sijn Samsons hayr, hier in soo leyd sijn kracht,
Snijd af dees goude lock, soo leyd hy gansch veracht...!*

Uit: Geluckwenschinge aan de West-Indische
Vlote, afghevaren uyt Nederlandt in de Maent
Januario des laers 1624.

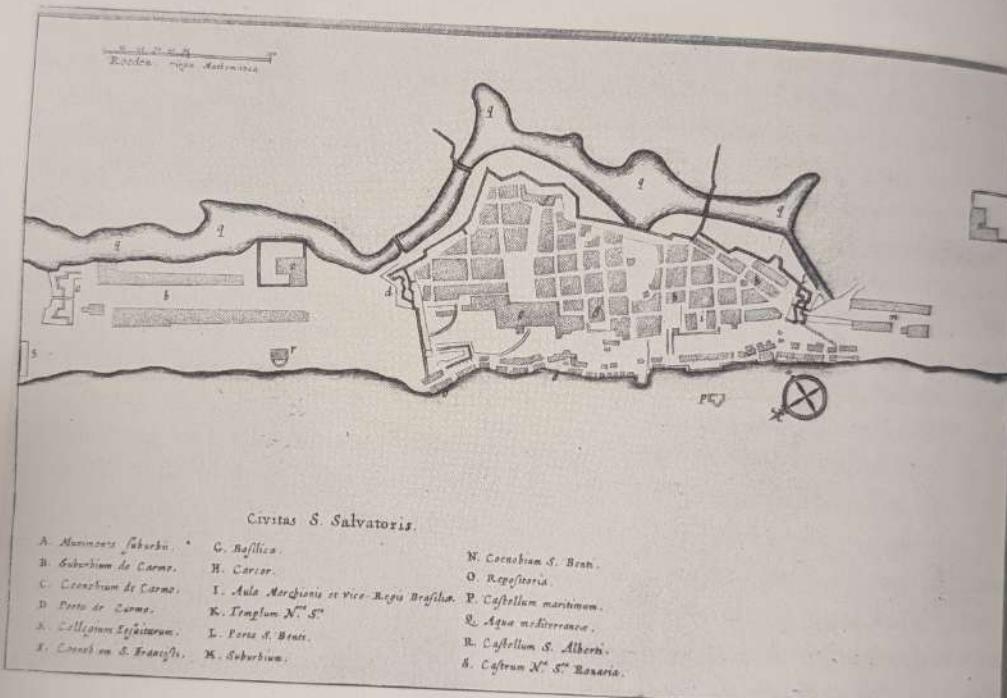
In 1621, na het Twaalfjarig Bestand, werden de oorlogshandelingen tegen Spanje hervat en de kleine Republiek besloot direct zo agressief mogelijk uit te halen. Ze beschouwde zich als een zelfstandige, onafhankelijke vereniging van provincies en nam als zodanig deel aan de Europese strijd tegen het Habsburgse Huis, de familie die vanuit Iberië overal haar vingers tussen had. Franse troepen, geleid met Savoye en Venetië, zouden de Spaanse bezittingen in Italië aanvallen (van belang voor Spanjaards troepenbewegingen naar het noorden) en daaraan was Piet Hein zijn 'Neptunus' kwijtgeraakt; een Engelse vloot moest haar kusten verontrusten; Turkije Hongarije belagen; Deense troepen de Spanjaard uit de Palts en Noord-Duitsland jagen; Holland de Indië aantasten en als dat allemaal zou lopen zoals beleidsman Richelieu het zich voorstelde dan mocht Filips IV nog blij zijn als hij Madrid en Omstreken overhield.

Zich realiserend dat Spanje haar voornaamste kracht uit haar overzeese gebiedsdelen haalde had de Republiek een tactiek ontwikkeld om het Katholieke Rijk daar te treffen. De kaapondernemingen van Van Noort (1599-1601) of van Van Spilbergen (1616), naar voorbeeld van Sir Francis Drake, waren niet meer dan speldeprikkens. Er werden nu sterke vloten uitgerust om op verschillende punten ter wereld toe te slaan. In de praktijk is er van deze ambitieuze opzet weinig terecht gekomen. In 1622 vertrok de 1e vloot onder Swartenhondt naar de Middellandse Zee, een jaar later gevolgd door de zgn. Nassausche vloot onder l'Hérémite naar Peru, uitgerust door de Staat en de VOC, en weer een jaar later lag de 3e vloot, die van de WIC, voor de Spaans/Portugese bezittingen in Brazilië. De 1e vloot was eigenlijk een konvooi-dienst tot de Straat van Gibraltar. Swartenhondt stak daarna naar Araya over om er een zoutlading in te nemen. De Nassausche vloot telde 11 kloeke schepen met een bemanning van 1637 koppen. Witte Cornelisz. de With, die we straks weer bij Piet Hein zullen tegenkomen, was één der gezagvoerders. Ter hoogte van Spanje verzeilde een paar Barbarijse corsairs in de vloot. Zo iets kwam meer voor. Meestal hadden de 17e-eeuwse schepen zoveel natievlaggen dat ze met de schrik vrij kwamen. Deze keer slofte een van de 'Turken' niet. 47 slaven werden van zijn schip gehaald en de kapitein, een Enkhuiizer - hier zien we opnieuw hoe Holland de zeeën beheerde - werd zo lang op zijn gemoed gewerkt tot hij als een door omstandigheden gedwongen vrijwilliger bij l'Hérémite monsterde. De expeditie mislukte, het opti-

mistische idee om de Zilverberg Potosi te veroveren moest men laten varen. Wel nam men Guyagil op de Zuidamerikaanse westkust maar deze stad kon niet voor het vaderland behouden worden. In Nederlands Oost-Indië werden de schepen verspreid. Het admiraalschip 'Eendracht' bereikte 25 juli 1625 de thuishaven, vrijwel gelijktijdig met een ontmoedige Hein, zoals hierna beschreven zal worden.

De WIC leek zich na haar oprichting tot Guinee en de West te beperken maar verzamelde ondertussen gelden om grotere ondernemingen te kunnen financieren. Oktober 1623 was er f 4.300.000,— bijeengebracht, o.m. na investeringen van Franse en Venetiaanse zijde. 21 december daaropvolgend zeilde de WIC-vloot uit, bestaande uit 22 schepen en 4 jachten met 3300 zeelui en soldaten, 460 stukken geschut, als onderdeel van de gecompliceerde puzzle die de heetgebakerde Europese machtsstrijd toen was. Het is de vraag of vice-admiraal Piet Hein van die burenruzie der giganten en van hun mistige manipula-

Plattegrond van Salvador. Fragment van kaart 31 uit de Atlas van J. Blaeu ('Tiende stuk der aerdrycks beschryving welck vervat Spaenjen en America'). Let op het waterfort voor de stad. Atlas van Stolk, Rotterdam.

ties een flauwe notie had. Het stond ver van zijn bed, ver van de problemen van een Rotterdamse vroedschap.

Toen de WIC hem de vererende post van vice-admiraal aanbood heeft Hein, die zich toch juist zo comfortabel als deftig heer had gesetteld, zich misschien wel even bedacht. Maar na de 12 jaren van vrede was er behoefte aan vechtadmiraals en men kende zijn reputatie. Een historicus¹ heeft gesuggereerd dat hij toen met zijn vrouw in onmin leefde. Hetgeen zijn besluit beïnvloed kan hebben. Het lijkt aangenamer over 3300 man de baas te zijn en met de *topstaander* bij over de zeeën te zwarken dan met een vrouw te bakkeleien. Waarschijnlijk lijkt het in dit geval niet hoewel het echtpaar kinderloos zou blijven (nou en?) en hij hier en daar staaltjes van moed zou demonstreren die men eerder onder de bravoure van een 'vrije' jongen zou rangschikken. Toch, Heins moed lag in zijn opvatting

NOTEN

- ¹ 6 april 1580, 2 maal.
- ² Volgens de inscriptie op Heins tombe in de Oude Kerk te Delft 15 november 1577, een datum volgens de Oude Stijl-tijdrekening.
- ³ 'Haardstedegeuld' werd in geval van nood geheven. In het Utrechtse van 1577 werd voor elke haardstede 1 gulden gevraagd. Wie een haardstede ver zweeg kreeg een boete van 3 gulden, wie verstek liet gaan ver beurde 3 stuivers.
- ⁴ Op de Nederlandse galeien die tegen die van Sluis vochten, dienden vrijwilligers zowel als veroordeelden. De stad Utrecht b.v. verwees tussen 1550-70 17 van de 239 wetsovertreders naar de galeien.
- ⁵ 'Antiguo corsario vendido y prisonero en una de las correrías, fue sentenciado à Galeras sirviendo cuatro años al remo en las [– Indias?] de España' (vroegere corsair verkocht en gevangen tijdens een van de strooptochten, werd naar de galeien gezonden, diende 4 jaar aan de riemen in de Spaanse Indië), C.F. Duro, *Armada española desde la unión de los reynos de Castilla y de Aragón*, 1898, dl. IV p. 98. Deze informatie betrok Duro waarschijnlijk van de ooggetuige-verklaringen na de ramp met de Nieuw-Spanjevloot. Piet Hein verstrekte hun persoonlijk deze gegevens. In 1628 noemde auteur Tamaio de Vargas Hein een Engelsman: 'Petro Petrittein, Ingles, ecogido i valiente marinero' (Piet Pietersen Hein, Engelsman, bekend en dapper zeeman), de Portugezen kenden Hein als: Pedro Peres, Petrid Tein, Moynio, Peres Heyne en eveneens als Engelsman nl. Pero Peres Ingres.
- ⁶ 20 XLIX; 6 19 spreekt van 23 december 1612.
- ⁷ Stoop diende in 1624 wederom onder zijn vroegere chef tijdens de verovering van Baía. Hun schip schoot toen borstweringen, schanskorven en geschut in de grond. Stoop werd in Baja als bevelhebber der artillerie aangesteld. Zou hij die kennis tegen Napels en Sicilië hebben opgedaan?
- ⁸ 21 XLVIII, XLIX.

De kamer van Amsterdam leverde 5 schepen en 2 jachten; de Maas 1 schip en 1 jacht; Zeeland 1 schip en 1 jacht; Stadt en Lande (Groningen) 1 schip en 1 jacht; en Noorderkwartier 1 schip.

Maar opnieuw ging er een groots opgezet plan de mist in.

Hendriksz. overleed 2 juli 1626 voor Havana en muntzicke bemanningen dwongen de leiding naar huis terug te keren. De hele expeditie werd één opeenhoping van teleurstellingen en de grootste was wel voor Hein die inmiddels na vele wetenswaardigheden voor Havana was verschenen (9 september, een historische datum) en daar, tot zijn ontzetting, machteloze woede en verdriet, 20 Spaanse oorlogs- en 30 koopvaardijschepen ongehinderd moest laten passeren. '...haddet saeck gheweest dat ick den voorszegden Heinsz [Hendriksz.] daer ghevonden hadde mitsgaders den Admiraal Jan Diercksz. Lam⁵ soude met Goddelicker hulpe ons will van de ganse vloot ghehaelt hebben. Het doet mij wee soo schoone occasij voorbij hebben moeten gaan door het manckement van assestantie...' Het waren de armada en zilverschepen van Tierra Firme en Mexico onder bevel van La Raspuru!

De coördinatie in het uitgestrekte vaargebied, of liever, het gebrek eraan, had opnieuw een spaak in het wiel geworpen. Het jacht 'Vos' was speciaal naar Hendriksz. gestuurd om hem de plannen van de Heren XIX mede te delen. De 24e juli stiet dit scheepje op Piet Hein en verklaarde 'in veelderlei oorden naar de Generael hadde uytgesien ende vele ondervraeght, maar deselve niet en hadde aengetroffen'. De Spaanse schepen vertegenwoordigden een veelvoud van de latere Matanzas-buit. Bewindhebber De Laet, half misselijk door de tegenslag: 'Door dit ontydich verzeylen van deze Vloote quam niet alleen te passe, dat de Compagnie dese schoone Vloote ghenoeghsaem leedich en schadeloos [beschadigd] t'huys kreegh, maer mede werde verloren de alderschoonste occasie die de Compagnie oyt hadde ghehadt om de vyandt afbreuck te doen.'

Er bleef Hein niet veel anders over dan naar kaap-objecten uit te zien die wél met zijn sterke strookten. Zijn daden, en die van de andere WIC-kapiteins verschilden weinig van die van Drake of de latere boekaniers als Morgan (met dit verschil dat deze avonturiers, voor zij de buit aan de voeten van de Franse of Engelse overheid ten toon spreidden, zichzelf eerst voorstelijker bedeelden) en toen Hein, om zijn tijd tussen Havana en Brazilië goed te besteden, een lijvig rapport aan zijn lastgevers schreef, vol wetenswaardigheden en wenken en methoden om kustgebieden en zilvervloten te teisteren, was dat niet minder dan een handleiding voor lieden die naar de betrekking van zeerover solliciteerden. Om een voorbeeld te noemen. Hein meende voor de verovering en/of plundering van San Juan de Ulúa, voorhaven van Vera Cruz in Nieuw-Spanje, 28 schepen, 6 jachten en 12 sloepen (uiteraard, kunnen we in verband met de sloepen en Piet Hein zeggen) nodig te hebben. Hij wist precies hoeveel Spaanse koopvaarders met zilver en anderzins daar te verwachten waren, en wanneer. Het is er voor de WIC nooit van gekomen. De benodigde factoren om slechts één succes te bewerkstelligen, bleken er toch teveel te zijn. Maar jaren later, in 1683, zouden 5 beruchte Hollandse boekaniers met slechts 9 schepen Vera Cruz geducht onder handen nemen. Een van die driestelingen, een zekere Laurens de Graaf, eindigde via een loopbaan als een driedimensionale technicolorfilm in breedbeeld als Sieur de Graff, Ridder van St. Louis.⁶

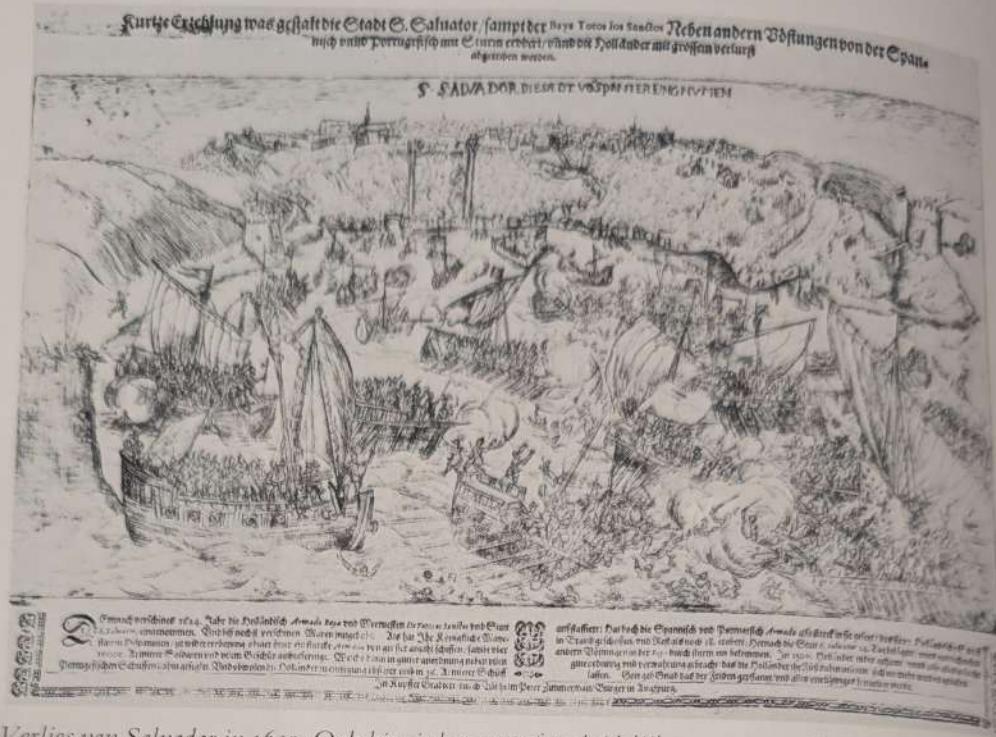
Zijn precieze kennis van zaken dankte Hein aan zijn ijver om de WIC van dienst te zijn en aan zijn kennis van de Spaanse taal. Opvarenden van veroverde schepen ondervroeg hij persoonlijk; zo was hij in staat van zijn rapport een weldoortimmerde studie

alle schepen klonken onheilspellend de lage en gillende tonen van trompetten en klaroenen.' In de ochtend van 9 mei, om 02.00 uur, ging men onder zeil en bij tienen was het gevecht in volle gang. Het geschut van de Hollanders wisselde laag op laag met de vijandelijke batterijen rond en voor de stad, maar 9 uur later was men nochtans geen pepernoot opgeschoten. Piet Heins eskader (de 'Gelderlant', 'Groeningen' en 'Nassau') nestelde zich vlakbij 16 Portugese schepen die dicht onder de wal en het fort St. Phillippe beschutting hadden gezocht. Omstreeks 19.00 uur begon die situatie Hein te vervelen. De 'Groeningen' was half beurs geschoten zonder dat de vijand noemenswaardige overlast was aangedaan. Hein besloot 3 sloepen met ieder 20 man naar de tegenstanders te sturen. Die raakten om onverklaarbare redenen in paniek. Ze vluchtten uit de schepen en staken er 4 of 5 in brand. Daar stond de Hollandse vlootleiding verbaasd van! Ze besloot het ijzer te smeden nu het heet was en Hein, als ex-galeishaaf in Spaanse dienst volkomen op de hoogte van het voordeel van handig te manoeuvreren roeischeepjes, leidde 14 driftig aanroeende boten naar het waterfort voor de stad. De muren reikten bijna 3 meter hoog maar Heins trompetter klom er op, onmiddellijk gevolgd door zijn chef (een prestatie als we zijn zwaarlijvige portretten in oogschouw nemen!) en de rest van de landingsdivisie die wild schreeuwend in de vesting viel. De trompetter sneuvelde maar de Portugezen sprongen aan de stadszijde het water in en sloegen hijgend en wadend op de vlucht. Sommigen werden achterhaald en onder water geduwd. Vanuit de stad begon men op de Hollanders in het pas veroverde waterfort te schieten. Een penibele zaak want het fort was aan de stadskant open, de overwinnaars in spé waren geheel onbeschermd aan het vuur blootgesteld. Hein achtte het toen 'raetsaem 2 stukken naer de Stadt te doen keeren waardoer het schieten wat affnam'. Inmiddels was het gaan donkeren. Er werd besloten rust te nemen om de volgende dag de tegenstander 'te bequamer .. te moghen aanvallen'.

In alle vroegte trokken de soldaten naar Salvador, zoals de stad heette. Met tromgeroffel en trompetgeshal meldden ze zich klaar voor de strijd. Maar het bleef stil, alsof de Portugezen de hele zaak vergeten waren en lagen uit te slapen. Het enige dat bewoog was een onnozel wit vaantje boven de stadswal: alle inwoners waren gevlogen. 'Alzoo', noteerde Wilckens, 'is dese plaets in handen van de onse gevallen met verlies alleen soo te water als te lande van ontrent de 50 personen daeronder ... Andries Nieuwerck alias Gedulthebber Schipper op het Schip Groeningen geweest.' Opvarende Dominee Pick schreef: 'door de ghenadige hulpe des Heeren meester van de treffelijckste plaets van heel Bresiliën, 't welck de Compagnie een groot profijt, ende ons Vader-landt een grote vreugt aanbrenghen sal...'

De pogingen tot consolidatie van het veroverde gebied vanuit het vaderland vertoonden grote ijver en goede wil (3 vloten werden gereedgemaakt terwijl commandeur Van Zuylen al op de Afrikaanse kust opereerde), maar de slagvaardigheid in Baía en de 'ghenadige hulpe des Heeren' lieten het afweten.

Aanvankelijk liet het er zich gunstig aanzien. De onverbrande bodems brachten 1400 kisten suiker en 400 vaten wijn op en in de pakhuizen vond men o.a. 2500 kisten suiker, 140 vaten traan en grote hoeveelheden zijde, laken, huiden en wol. Voorts liepen er nog ettelijke vijandelijke schepen argeloos de baai binnen. Ze leverden kosteloos materiaal. 4 prijzen vol tabak, suiker, huiden en enkele geestelijke gevangenen werden naar patria gezonden. En daarna werden de Hollanders merkwaardig zorgeloos. Wilckens vertrok de 28e juli met 10 schepen die de WIC van particulieren had gehuurd naar huis en liet

Verlies van Salvador in 1625. Ook hier is het waterfort duidelijk aangegeven. Gravure van W.P. Zimmerman uit Augsburg. Atlas van Stolk, Rotterdam.

dag kreeg de ontzettingsvloot van Boudewijn Hendriksz., burgemeester van Edam, Baia in de kijker.

Hoewel de resultaten van 1624–25 weinig bemoedigend waren geweest zat de WIC niet bij de pakken neer. Zelfs niet toen maart 1626 bekend werd dat Hendriksz. zijn krachten aan een 3 maanden durende belegering van San Juan, hoofdstad van Puerto Rico had verspild. Diens voornemen om de rijke vloten van Tierra Firme, Honduras en Nieuw-Spanje te onderscheppen heeft er zeker toe bijgedragen hem een nieuwe vloot van 9 schepen en 5 jachten, voorzien van 1340 zeelieden, 335 soldaten en 312 kanons ter ondersteuning te sturen (mei 1626). Wederom een grote investering. Als we de omvang van het Republiekje aan de Noordzee op de kaart bezien kunnen we niet anders dan haar bezield energie bewonderen. Ze stelde de watersteden als Venetië, Ragusa of Algiers in het niet. Over de capaciteiten van Hein was de Compagnie zeer te spreken en hem werd het oppercommando opgedragen. En niet ‘zomaar’ als admiraal. Ditmaal bestreken de bevoegd- en verantwoordelijkheden een wijder veld. Als admiraal en ‘Kapitein-Generaal’ kreeg hij de leiding over alle vestigingen in de West, zowel in justitie, handel en oorlog; alle vlootvoogden, commandeurs en bevelhebbers te land als ter zee dienden hem te gehoorzamen, dat wil zeggen, zo lang hij Hendriksz. niet ontmoette, de ‘Generaal ende Opperhoofd in West-Indië’. Piet Hein genoot dus de volmachten van een aanstaand gouverneur. Aan de andere kant was het wel zo dat de WIC ervan uitging dat het zover niet komen zou. Heer Hein moest zich met de vloot van Hendriksz. verenigen zodat er een scheepsmacht zou ontstaan, onder bevel van Hendriksz., ‘bequaem genoech ... om sich tegen de gantsche Vloote van Spagnien te stellen...’ Inderdaad groot genoeg om zowel de Westindische zilvervloten als Baia met succes aan te vallen.

uitdijt. Een stel Portugezen met machinegeweer ernaast. Op een nacht likten zoeklichten als natte vingers zo'n fort af. Legerauto's reden af en aan, schooten ratelden. De volgende dag informeerde ik bij negers die in het ruim de zware plakken koper versjouwen. Ze wisten te zwijgen. Ik herinner me een wandeling naar fort São Miguél (in 1624 São Paulo) waar Piet Hein de 30ste oktober 1624 met zijn belachelijk klein troepje van 280 matrozen en 146 soldaten wilde landen om in naam van 19 deftige Heren in Holland het onmetelijke Angola in te lijven. Met gierende remmen stopte een Peugeot om er 2 kerels uit te blazen die me een revolver in de rug prikten. Ik liep in een korte broek: alleen zwarte genieten zo'n voorrecht, maar dan wel in de zwarte wijk...

Volgens de Nederlandse inlichtingendienst van 1620² bezat Luanda een zwak vestinkje, vandaar misschien Heins sobere machtsvertoon. De coördinatie op de lange afstand deugde natuurlijk nog niet altijd. Van Zuylen werd gemist en had bovendien met zijn resultaatarme tocht de Portugezen gealarmeerd. Toen Hein op de Afrikaanse kust arriveerde vond hij hen dan ook op hun hoede.

Gouverneur de Sousa liet zwaar geschut plaatsen, palissaden oprichten en de bezetting versterken. 28 schepen lagen er onder de veilige hoede van de kustbatterijen. Desondanks deed Hein net of hij gek was, zeilde onder misleidende witte en zwarte vlaggen de Zuidelijke havenopening Curimba in en liet de 4 schepen onder fort Penedo enteren, natuurlijk middels een operatie met roeischepen. Krijgsgevangenen vertelden de sloepsbemanningen dat Luanda door 1800 Portugezen en enige duizenden negersoldaten werd verdedigd. Zelfs al was dat voor driekwart gelogen dan was dat nog te veel voor de 250 man die de onverschrokken vlootvoogd als landingsleger op de been kon brengen. Hij besloot van zijn plannen af te zien en zich met een sloepenaanval op de schepen onder de wal, zijn liefkoosde aanvalsmethode die bijna een hobby werd, te vergenoegen. De nachtelijke aanslag mislukte. De sloepen liepen te veelvuldig aan de grond, het slepen en graven nam te veel tijd in beslag. De tropen kennen daar prachtige, heldere dageraden, met frisse en windloze sferen en zo kwam het dat de Hollanders onder genadeloos vuur kwamen te staan. 4 december vertrok het vlootje en 4 december is tot op de dag van vandaag een Angolese nationale feestdag.

Toch kwam Angola nog een tijdje onder Nederlands bewind. In 1641 slaagde Jol (een van de velen die als Pie de Palo alias Houtepoot de Iberiërs sidderend onder de dekens hield³) met een vloot van 21 schepen en 2100 soldaten waar Hein begrijpelijkwijls had gefaald. Tot en met 1648 was Luanda⁴ een Hollandse haven voor de slaven-export en gaf het de stoot tot de ontwikkeling van Curaçao als belangrijkste slavenstation van de West.

Na een bezoek aan Mpinda voer Piet Hein onverrichterzake weer naar de overkant van de Atlantische vijver en viel Espírito Santo, tussen Rio de Janeiro en Baía, aan. Het ging evenzo mis. Vergeefs leidde hij in eigen persoon een aanval te land en zeilde daarna naar Baía (ook bekend als Allerheiligenbaai) terug die hij de 18e april 1625 door een grote vloot van Frederico de Toledo degelijk op slot vond. Er lagen 52 grote en 11 kleine schepen met 1185 vuurmonden, 3000 zeeleden en 11.500 soldaten. Enigszins uit het veld geslagen stelde hij vast dat er met zijn bescheiden sterkte weinig uit te richten viel. Hij verwachtte versterking uit Holland en lummelde daarom wat rond, probeerde de Portugezen van Pernambuco uit hun tent te lokken, hoorde toen dat Baía door de Spekkens was genomen (1 mei 1625) en stevende 25 mei richting Delfshaven. Op dezelfde

en moest ze de slavenhandel ter hand nemen. Hein moest zich met Van Zuylen verenigen en Luanda bezetten.

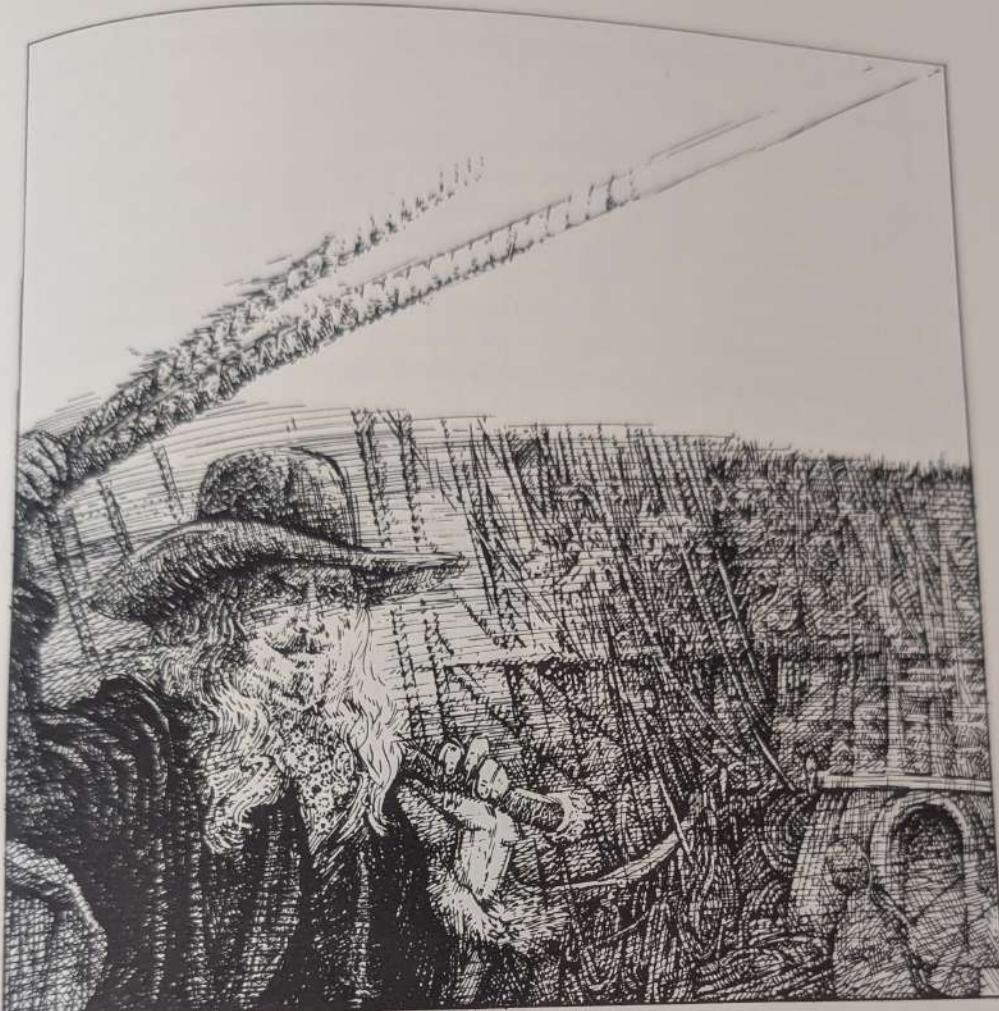
Hoewel. Zeker is dat allemaal niet. De WIC zat nog met gewetensproblemen wat de slavenhandel betrof, 'dattet schijnt dat die handel den Christen niet geoorlooft en is, welcke aengaende eenige naer deze onderrichtinge souden dienen gaen'. Haar verdere acties demonstreerden ook geen overdreven kolonisatie-ijver en het komt me voor dat de bescheiden eskadertjes van Hein en van Van Zuylen te karig waren uitgerust om een duurzame bezetting te kunnen realiseren. Het meest logische is te veronderstellen, dat Piet Hein naar Angola gezonden werd, enkel en alleen om de winstgevende Iberische slavenhandel van Angola naar de Amerika's te verlammen. Want ook hier bleek hoe nauwkeurig de WIC van Spanjes boekhouding op de hoogte was: 'Bevinden bij de Regters daarvan ghehouden, dat van Angola alleen in de jaren 1620, 21, 22, 23, wessende 4 jaren, op de Capitania van Pernambuco zijn afghescheept 15430 Swarten uyt de welcke de Koningh van Spagnien seer groote nuttigheden ontving...'

Angola was in 1624 Spaans/Portugees territorium, van de Dande- tot de Cuanza-rivier, thans ligt Angola tussen de Congo en de Cunene, tenzij de diverse bevrijdingsbewegingen andere opvattingen huldigen. Het woord Angola staat voor n'Gola, Heerser van (het land) n'Dongo, en waar n'Dongo voor staat is mij niet bekend. De hoofdstad was sinds 1575 Luanda. Uanda is Angolees voor visnet. Van de 16e tot de 19e eeuw was hier het centrum van de Afrikaanse slavenhandel naar Amerika, met name naar Brazilië. Ik ben eens op het eilandje voor de stad geweest, nu met een dam met elkaar verbonden. We landden er met een paar man in een sloep. Zwijgend slopen de negers naar hun huisjes. De poorten van de kralen gingen toe, binnen een mum was het er uitgestorven.

De Portugezen die op sluwe wijze van de naijver tussen de negervolkeren gebruik maakten, zijn er onlangs waarlijk niet voor niets uitgetrapt. Nog in 1960 werkten de zwarten in de haven zonder er een stuiver voor te vangen. 's Nachts werden ze in de eeuwenoude forten Santa Cruz en Penedo opgeborgen maar niet dan na een dagelijks zeebad. Eerst een stip op het witte strand, dan een stuk of 10, 100; een inktmop die

Fort Sao Miguél te Luanda, Angola.

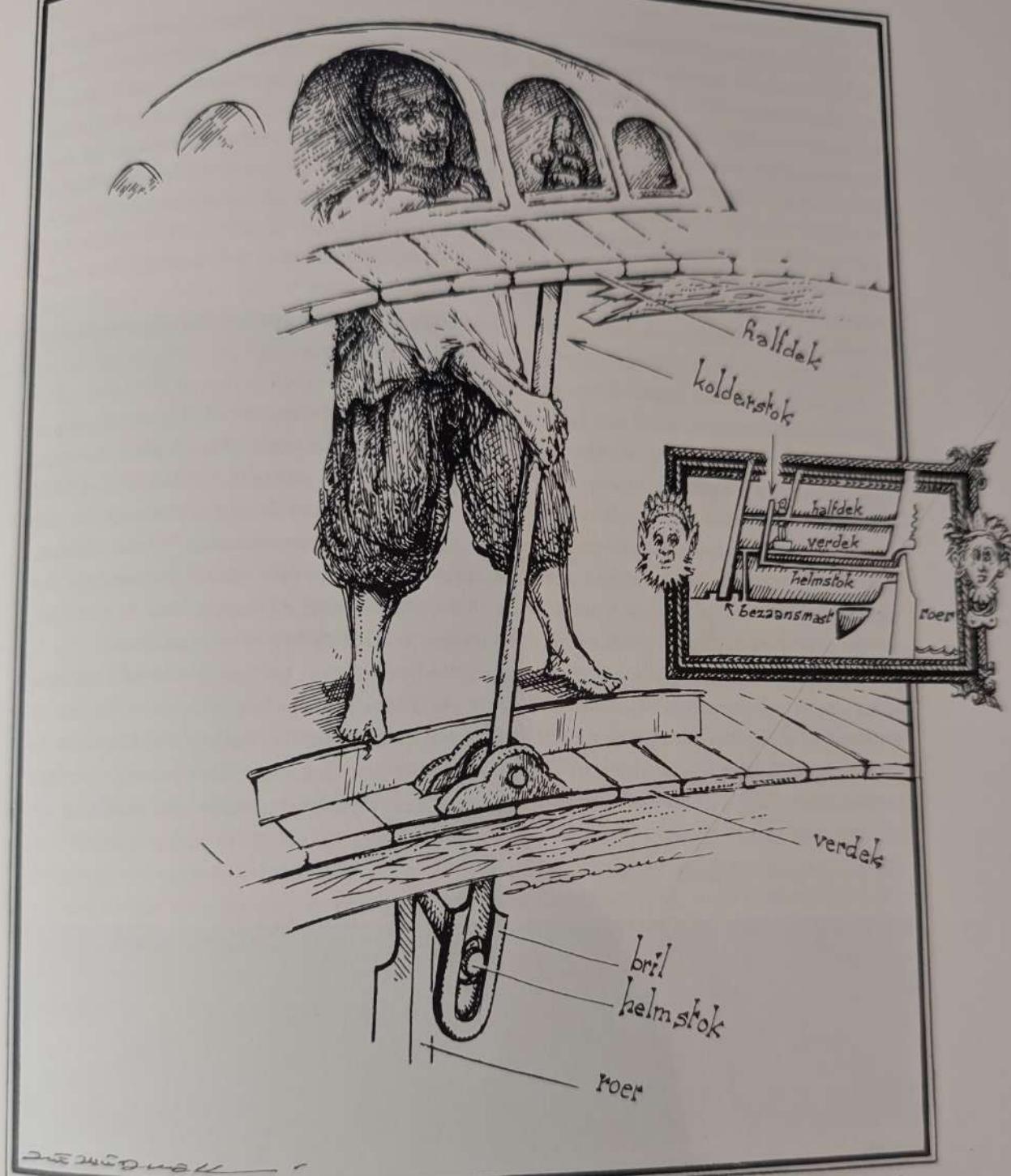

Kapitein - Cornelis - Corneliszoon - Oele.

Dit waren de schepen onder Heins commando:

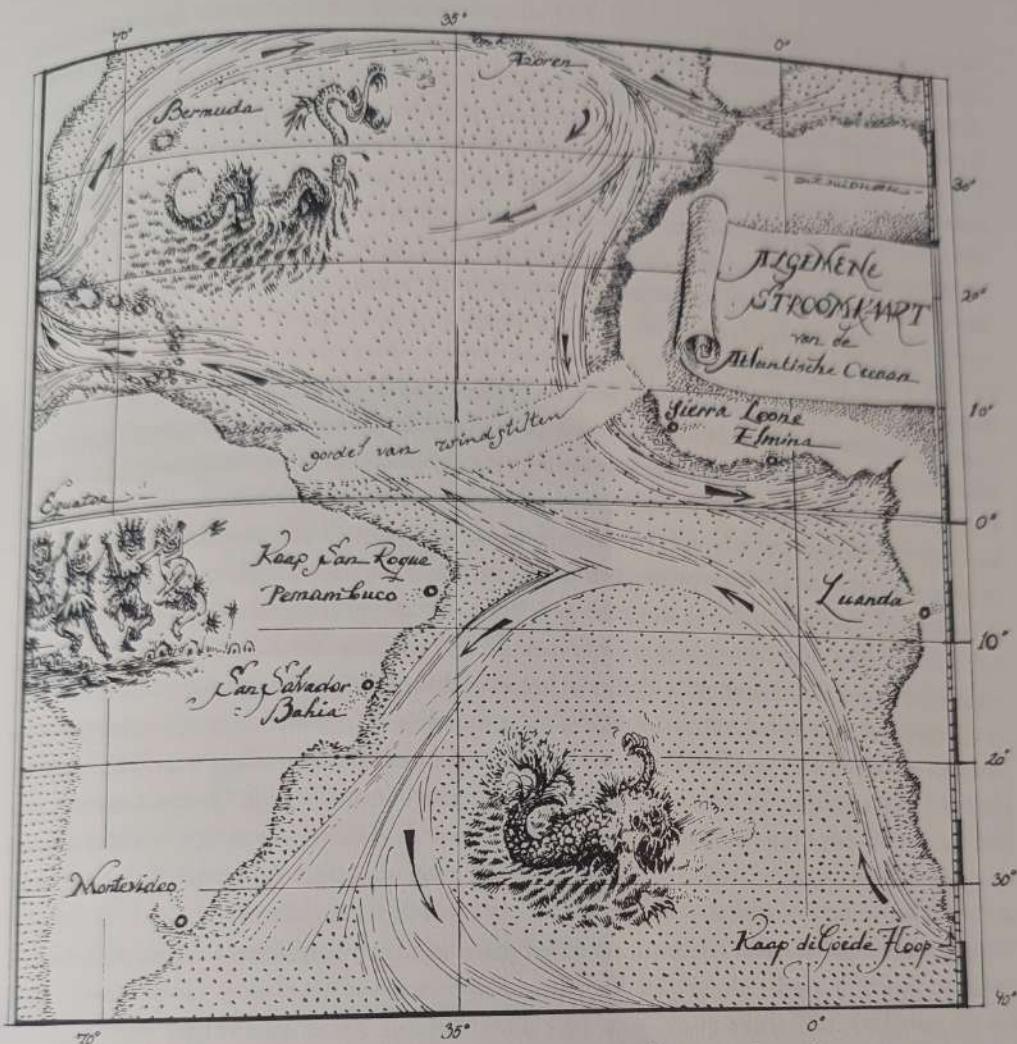
- 'Amsterdam', 300 lasten, 40 stukken, 204 koppen, admiraalsschip;
- 'Hollandia', 300, 30, 178, kapt. Jan Jansz. Zuyl;
- 'Geldria', 300, 34, 180, kapt. Jan Karstensz.;
- 'Zutphen', 170, 28, 155, kapt. Pieter Gerritsz. Roodt;
- 'Pinas', 100, 18, 66, kapt. Laurens Simonsz. van der Graft;
- 'Raaf' 15, 5, 14, kapt. Willem Joosten;
- 'Sperwer', 15, 4, 19, kapt. Jan Coenraadsz.;
- 'Walcheren', 280, 30, 175, kapt. Cornelis Cornelisz. Oele;
- 'Arend', 80, 12, 60, kapt. Claes Pietersz. Wittebaerdt;
- 'Neptunus', 230, 20, 144, kapt. Pieter Stoffelsz. van Eyken;
- 'David', 60, 14, 58, kapt. Thomas Cornelis Condé;
- 'Oranjeboom', 300, 33, 152, kapt. Gerrit Jansz. Eisens;
- 'Gulden Leeuw', 250, 28, 190, kapt. Hendrik Best;
- 'Vos', 70, 16, 80, kapt. Jan de Braam.

.sluuri-inrichting d.m.v. de kolderstok.

de verdediging van Baía aan 8 schepen en 3 jachten over. Piet Hein verdween met de 'Neptunus', 'Hollandia', 'Gelderlant' en 'Zeejager' naar de overkant van de oceaan.

In West-Afrika heerde een verwende situatie. De Spaans/Portugese bezittingen kwamen met elkaar in conflict. Een Portugees leger met zwarte hulptrroepen hield in de Congo vreselijk huis en de in het nauw gedreven negervolkeren riepen de hulp van Holland, die aan de Congo-rivier te Mpinda een *loge* had, in. Een andere reden om Hein naar Afrika te sturen was de volgende: wilde de WIC haar kolonisatie-pogingen in Brazilië serieus nemen dan was daar zonder een regelmatige toevoer van slaven geen zicht op

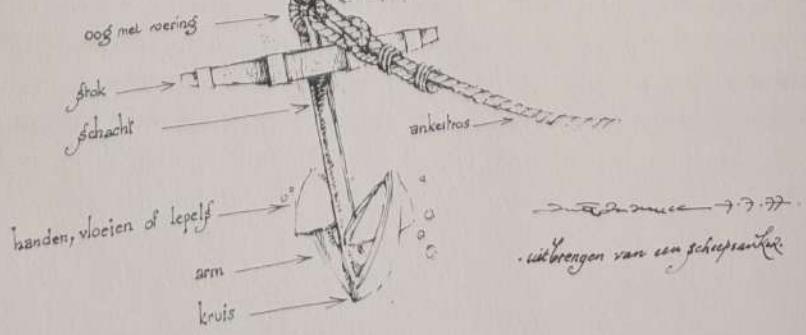
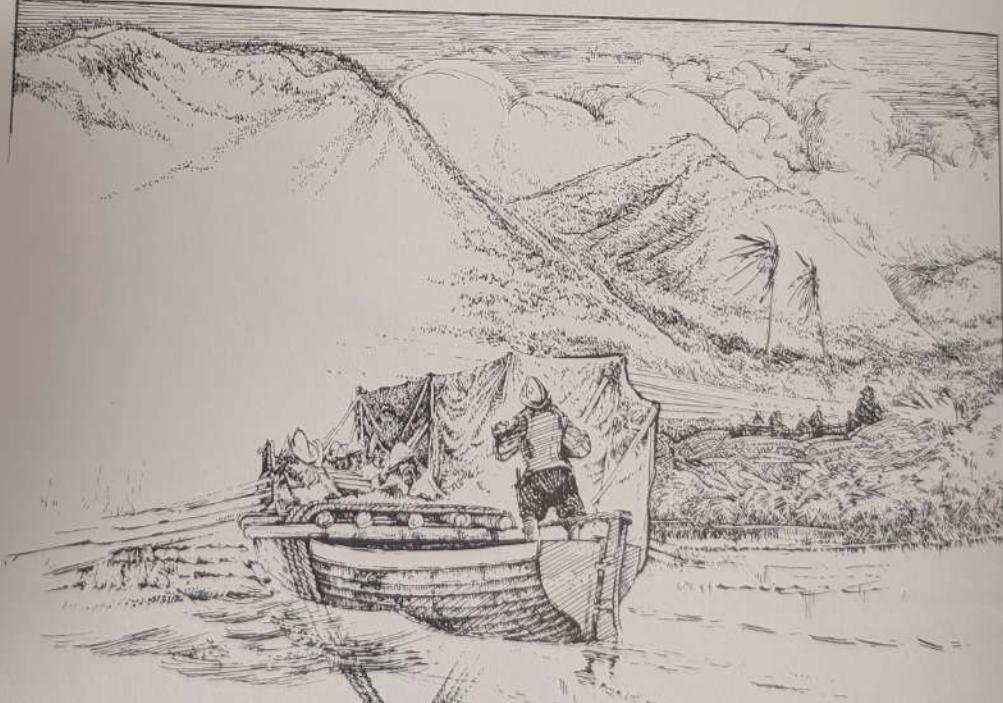
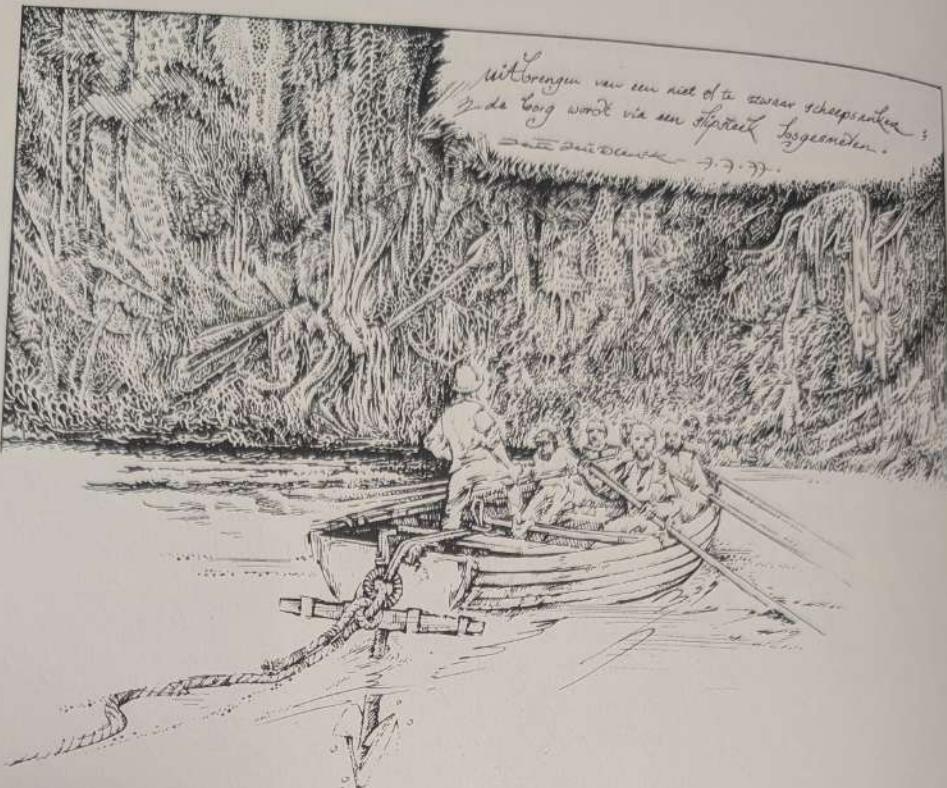

te maken. Er stond van alles in wat een geïnteresseerde over het zilvertransport over zee en land wil weten, laden en lossen van de galjoenen en de sterkte van Salvador tot en met Portobelo; hij becijferde de benodigdheden van aanslagen op Pernambuco als op de Honduras-scheepen en overslagplaatsen als Truxillo (hoewel hij er ook wel eens naast zat en de plaatselijke toestanden zich soms snel wijzigden), gaf aan dat een verrassende aanval de sleutel tot alle welslagen moet zijn en legde zich er tenslotte bij neer dat al dit fraais voor het moment niet binnen zijn bereik lag. Hij deelde mede naar Brazilië te varen en als daar niets te halen viel weer terug naar Honduras, ondertussen orders uit het vaderland inwachtend.

Het klinkt zo eenvoudig, 'naar Brazilië te varen', maar wind en stroming noopten hem zulks via Bermuda, de Azoren en Afrika te doen. Wie dan maar één blik op een model van de aardbol werpt zal zien dat daar een omweg van duizenden zeemijlen mee gemoeid is. Tegenwoordig, nu ontelbare pk's gigantische scheepsrompen door het water duwen die zich, zo te zien, geen zier van wind of stroom aantrekken, is het nog nauwelijks te geloven dat zeilschepen, om korte afstanden te overbruggen, dergelijke omwegen moesten maken. Zeilen mag romantisch overkomen, in feite is het primitief gekrak. Schepen die vruchteloos Kaap Hoorn bevochten keerden 180° om om langs Kaap de Goede Hoop hun doel te bereiken. Toen Hein een paar pagina's eerder naar Luanda wilde, moest

blauw

D VOOR SCHEEPEN

een verrassing in petto: hij keerde met de rest spoorslags naar Baía terug, waar men elkaar t.z.t. weer zou treffen.

Uit al het geëxamineer van zijn gevangen was het de vlootvoogd gebleken dat de maand maart voor Salvador een slappe tijd was. In mei en juni viel er veel meer te halen.

De 10e juni stoof de Hollandse vechtjas voor de 4e maal in zijn carrière de Allerheiligenbaai binnen. De Portugezen sloegen kruis op kruis, gilden 'Daar heb je 'em alweer!' en sleepten, wijsge worden, hun schepen ver de baai in en verborgen ze in dichtbegroeide kreken van een rivier achter het eilandje Maree. Hein stuurde er onmiddellijk zijn sloepen op af maar die konden slechts twee stuks vermeesteren, die na de plundering in brand werden gestoken. Hein kon daar onmogelijk content mee zijn en hoeft dat ook niet. Dankzij zijn twee meestertrucs, zijn radde gepalaver in het Spaans en de beheersing van de roeitechniek, stond hij aan de vooravond van zijn doortastendste wapenfeit.

Al dat gedoe met die sloepen was overigens geen tic van Hein. De lezer zou inmiddels die indruk gekregen kunnen hebben en een psycholoog zou dit in een these vol geleerde woorden makkelijk kunnen staven. 'Nederlandse zeeheld slachtoffer van galei-syndroom', maar hij zou ongelijk hebben. Want, behalve het simpele gegeven dat landingen e.d. altijd het voordeligst met sloepen of, althans, met laagboordige en ondiepsteekende roeischepen uitgevoerd kunnen worden, waren er twee redenen waarom Piet Hein sloepsaallallen boven wilde scheepsconfrontaties stelde.

Europese schepen van de 17e eeuw waren 'rond' gebouwd, d.w.z., van voren of achteren bezien. Dat hield in dat, als de schepen naast elkaar lagen, er toch een grote afstand tussen beide scheepsdekken bestond. De grootte van die afstand hing van het type af. Bij een peervormige fluit was enteren een gecompliceerde zaak en als er een ouderwets Spaans galjoen aangerand moest worden kon men net zo goed vanuit een sloep beginnen want zulke scheepswanden rezen meetloos hoog uit het water op. Een mogelijkheid om die moeilijkheden te omzeilen was het schip met de boeg in de tegenstander te planten. Iedereen begrijpt dat dat een grote ravage gaf. Hein hield niet van brokken. Als de enteraar voor gewin en vaderland door het vuur was gegaan, en daar levend uit kwam, dan leek een woeste privé-plundering onvermijdelijk. Voor Hein, evenzeer kaper als nauwgezet ambtenaar, een gruwel: de veroverde prijs behoorde aan de prins en de Heren XIX. Al had de arme donder van een matroos er zojuist het licht van beide ogen voor geofferd, er was vooralsnog geen stuiver voor hem bij. Hein verbood iedereen 'eenige goederen of plonderagie voor haar particuliere of zelve aan te tasten...' Hij gaf de voorkeur aan net zo lang schieten en manoeuvreren tot de prooi in het nauw zat en in ruil voor zijn leven de vlag streek. Geen sloepsbemanning mocht dan nog een poot op vijandelijk dek zetten voor er een afgevaardigde van de WIC, meestal een koopman of officier, er hoogstpersoonlijk bij aanwezig was, 'alleer een van de Raaden speciaaljk daar toe gecommitteerde daar bij aan en present zoude mogen sijn...'

Zo stonden de zaken toen hij besloot met het schip 'Pinas', het jacht 'Vos' en alle sloepen de rivier op te varen, een aanslag die Michiel de Ruiter hem in 1667 op de Theems in groter verband zou navolgen.

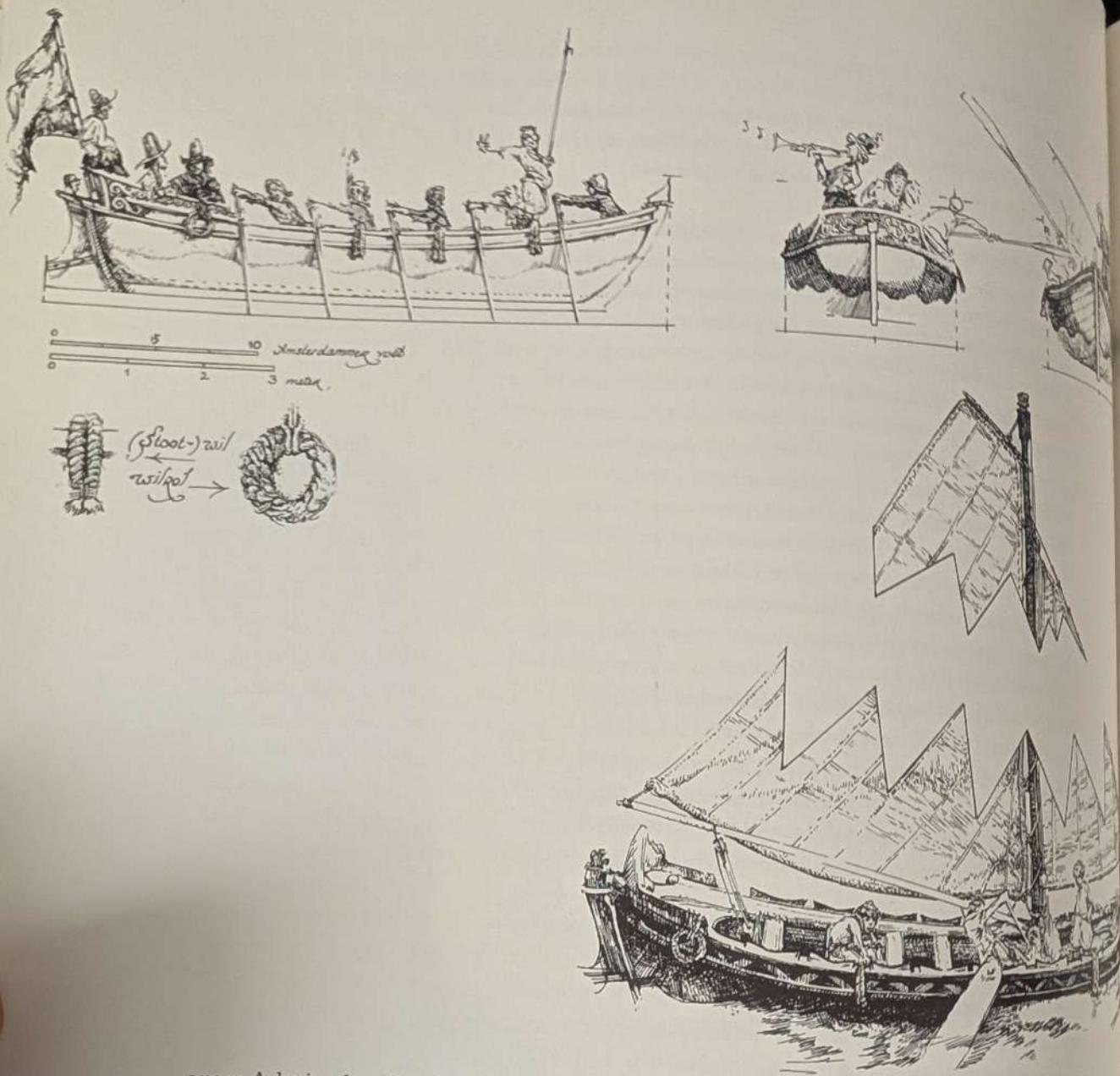
De Allerheiligenbaai was vrij groot maar toen het Hollandse eskader naar de nabijheid van het eilandje Maree was verhuisd, bij een brede riviermond, werden er tussen het geboomte een paar masten verkend. Terwijl 3 jachten aan de westzijde van het eiland op de uitkijk bleven, zeilde Hein de rivier aan de noordkant van het eiland op tot ^{ze}

hij eerst van Pernambuco, ca. 10° ZB, tot 30° ZB afzakken, met de Brazilië-stroom mee, om daar de oceaan over te steken en ter hoogte van Kaap de Goede Hoop naar Angola op te werken. De hoedanigheden van de stromen en passaten waren de 17e-eeuwse zeelui in grote lijnen wel bekend maar niets is grilliger dan een oceaan en het weer. Het traject van Cuba naar Brazilië via de Zuidamerikaanse kust was voor een groot zeilschip onmogelijk. Ook Hein was genoodzaakt eerst met de Golfstroom mee naar het noorden te zeilen om langs Bermuda bij de Azoren te komen, hetgeen hem na 2 maanden en 'veel sukkelinghe' lukte. In Florida, bij Kaap Canaveral, waar nu stalen monstertoren... alleen de schamelheyt bedekt met een matjen ghemaect van basten van boomien en achter met een kwast, daer een staert aan hongh.' Daar werd met veel moeite water ingenomen door kuilen te graven 'daer terstont water in quam.'

22 september verliet de vloot Florida, 10 november was ze bij de Azoren, 19 januari bij Sierra Leone en de 2e maart arriveerde ze met opmerkelijke precisie bij de Allerheiligenbaai, alsof ze er een stamcafé had. Ondanks de scheurbuik had Piet Hein zijn plan getrokken: bij verrassing, liefst 's nachts, de baai binnendringen, links en rechts om zich heen grijpen en er met zo veel mogelijk buit weer uit. Daartoe dienden de 9 schepen, admiraal Hein op de 'Amsterdam' op kop, in een linie op te varen, een gedeelte zou zich op de kustbatterijen concentreren, de rest bemoeide zich met de 'afhaalmanoeuvre', de aanval van welbemande en bewapende sloepen. In geval de vijand te vroeg onraad rook moesten de schepen zich in 2 eskaders verdelen, de één getooid met Spaanse, de ander met Hollandse vlaggen zodat het leek of er Spaanse vluchtelingen de bescherming van Baía zochten. De instructies dachten er zowaar aan dan het kerkje van de heilige 'Jongvrouw die daer binnen sit' aan de ingang van de baai met kanonschoten te vereren.⁸ Zulk sjoemelen met nationaliteitsvlaggen was een internationaal erkende krijgslist waar slechts één maar aan verbonden was: na het eerste schot toonde men de ware kleuren.

In de kleine uurtjes van de 3e maart 1627 ging het in optocht met de eb naar binnen, maar de wind flauwde af, het tij keerde en men moest ten anker in de verwachting dat de zeewind omstreeks 10.00 uur zou doorkomen. Ze waren echter nauwelijks ten anker gekomen of de bootmansfluitjes bliezen weer anker op: de zeewind kwam veel eerder door en de Portugezen riepen verontwaardigd: 'Zo kunnen wij het ook; de wind komt van de Duivel en niet van God!' Juichend vielen de Hollanders in de vijandelijke vloot van 26 schepen die onder de muren van Salvador was gekort. De wind draaide opnieuw en werd afstandig zodat het toch tot 14.00 uur duurde eer de Hollanders weer naderbij konden komen. Ze werden door 40 stukken geschut van de wal en 72 (ijzeren) van de schepen bekogeld. Hein presenteerde evenwel zijn anker tussen 2 grote schepen 'so na dat wy se een wedersyden met een steen bewerpen conden.'⁹ Hein verstrekte later de gegevens van de vijandelijke schepen en dat gaf een aardige kijk op de rooms-katholieke vlooteenheden want het admiraalsschip van 380 last en 28 stukken was van 'Straelsont vandaen' (Stralsund, Hanzestad aan de Oostzee); de vice-admiraal, resp. 200 en 26, 'van Hamburg vandaen'; achter de admiraal lag een Hollander, 180 en 22; en stuurbord daarnaast weer een Hamburger, 150 en 32. Er lagen zowaar 3 à 4 Portugezen die 'ock geschut op hadden ... yder een doende syn devoir met groff geschut en Musketten op ons te schieten ... doch God sy loff, dat hy ons uytcomste gaff...'

Dit was weer het moment voor de sloepen om aan de bak te komen en ze volbrachten hun taak voortreffelijk. Alle schepen 'uytgeseyt drie lege' werden afgehaald. Daarna was de pret eraf. Want toen de overrompelaars met vlag en wimpel het ruime sop wilden

onsen Admirael, stellende ordre om 't verlaten schip af te brengen, commandeerde middele-wijlen sijn Barcq ende Boots op-waerts.¹⁰

Dat was twee.

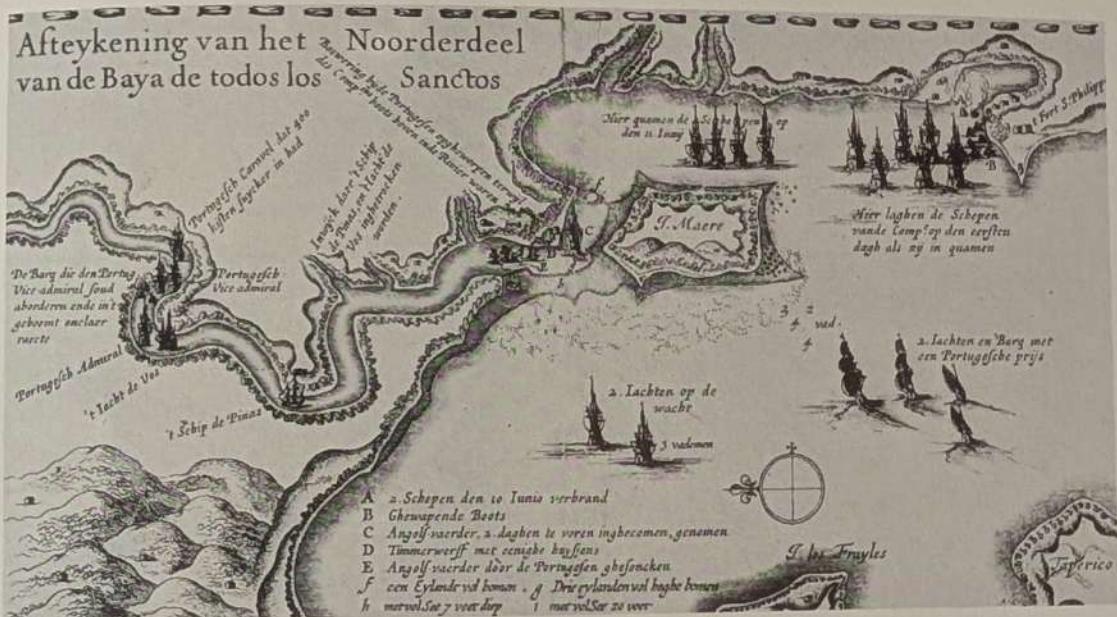
Deze 'Barcq' (het bezaansjacht, waarschijnlijk een uit de Middellandse Zee afkomstige prijs), viel de Portugese vice-admiraal aan maar raakte daarbij met de voorsteven in de wirwar van oeverbegroeïingen vast zodat ze de ene na de andere volle laag opliep. Gelukkig kwam Piet Hein haar met een sloep ontzetten en de bemanning, door het onverdroten vuren van de vijand gebleseerd en geïntimideerd, tot doorzettēn bewegen. Zodoende werd de Portugees genomen en afgeslacht.

Dat was drie.

De laatste was door de furie deerlijk aangeslagen. Zonder verwijl lieten de opvarenden haar in de steek.

Dat was vier. Een eclatante overwinning. De buit bestond uit 900 kisten suiker, huiden, tabak en ander spul. Maar voorlopig zaten de Hollanders mooi in de rats, meer dan

8 myl op een ondiepe, soms geheel droge rivier met in de bush vlakbij onzichtbare sluipschutters die hun doelen maar voor het afschieten hadden, als waren de Hollanders kleiduiven in plaats van flamenco's. We volgen de contemporaine bron om te zien hoe Hein er zich uitredde. 'Alles in orde ghebracht wesende, heeft den Admirael datelijck ghelast alle devoyr te doen om de veroverde Prys en af te brengen, maer men en konst dien avondt niet over een groot Musquetschoot neer-waerts komen, oft de voorschreven Prys en quamen aan den gront, vermits sy diep gingen, ende 't water haer ontliep, sulckx dat sy neffens de Jachten den gheheelen nacht aen den gront bleven sitten. 's Morgens vroegh met hoogh water, soo men met de voorschreven Prys meynde nederwaerts te dryven, bevonden de Suycker-Prijs heel leck, ende waren daerom genootsaeckt een party kisten daer uyt in 't Jacht de Vos, ende in de Barcq te setten. Ontrent den middagh, met laegh water, vondt men een sant-banck in ly van de voorschreven Prijs, daer geweld, door de harde loop-stroomen, ende door dien het Schip over dwars de Rivier sat. De Admirael stelde datelijck ordre dat de voorschreven banck op laegh water met beslaghen schoppen, naer de eene zijd van de Rivier geschopt wierd, soo veel mogelijck was, maeckte daer oock eenige sluyven in, op dat het water met de vloedt daer door-gangh soude hebben, ende het resterende van de banck wegh te schuyren, 'twelck also geschiede.'

Piet Hein in de Allerheiligenbaai, 3 maart 1627. Detail van een gravure van Hessel Gerritsz.(?), 1628. Atlas van Stolk, Rotterdam.

'Miracolo, miracolo!' moeten de Portugezen, die dit uit het struikgewas verscholen aanzagen, bij dit staaltje ingenieurswerk hebben uitgeroepen. Een zandbank werd met armkracht verplaatst en hier en daar een kanaaltje gegraven zodat de stroom er bredere beddingen van kon maken! Het is alsof we de Hollanders in hun eigen oerslijk bezig zien. 'Ze verstaan te varen waar geen water is.'¹¹

'Ende dewyl 't voorschreven Caravel [karveel, 1 van de 4 prijzen] dwars over de Rivier lagh, moste men 't achterschip af-houwen, om met 't Jacht daer voorby te komen. Dien avent zijn wy ontrent $1\frac{1}{2}$ myl ghedreven, ende des anderen daeghs met vallend water weder neerwaerd, tot op een $\frac{1}{2}$ myl van de mond van de Rivier, alwaer wy anckerden, ende de Admirael ordre gaf de Barcq ende Boots te armeren, met Musquettiers ende

na 4 mijl 2 schepen ontdekten. De rivier was inmiddels ondiep geworden, afnemend tij, en alleen het bezaansjacht en de sloepen zouden de achtervolging kunnen voortzetten. De Portugezen slaagden er in met 1 van de 2 schepen verder de rivier op te komen. Het achtergebleven schip werd tot de verdediging toebereid maar Hein voerde persoonlijk de sloepen aan en ondervond weinig weerstand.

Dat was één.

Geestdriftig zeilde en roeide men $1\frac{1}{2}$ mijl verder en trof daar behalve het vluchtende schip nog 2 andere die onvervaard op de aanvallers begonnen te vuren. Hein achtte een grootscheepse aanval niet doenlijk; enerzijds had hij te weinig volk, anderzijds was de lage waterstand in zijn nadeel wilde hij ingeval van succes de veroverde schepen naar open water halen. Dus trok hij zich terug, overlegde met de scheepsraad en kreeg toestemming de volgende dag met 2 jachten, het bezaansjacht en 4 sloepen, alle welbemand en van voldoende ammunitie voorzien, de afhaalmanoeuvre voort te zetten. De Portugezen zaten in de klem maar natuurlijk waagden de Hollanders zich eveneens in een muizeval. Tenslotte was de omgeving hen vijandig en de bezetting van Salvador schroomde niet haar soldaten, vooral musketiers, naar de bedreigde plek te zenden. Specialisten beraamden allerhande listen en hinderlagen en tot zover dachten beide partijen dat ze een redelijke kans tot slagen hadden. De vernuftigste van de twee zou winnen.

De volgende dag kwam Hein met zijn mannen aan de monding van de kreek waar de vijand zich in een huis had verschanst en vlijtig begon te schieten. Het vuur werd beantwoord en draaivluchten de schutters het bos in. Er kwam een harde vloedstroom door waar de Portugezen van profiteerden door hun 3 schepen nog hoger de kreek in te werken. Hun achtervolgers geraakten nu in de plaatsen waar de Portugese bodems door wringen en schuren diepten hadden veroorzaakt en in de maalstroombijjes verwonden ze zich in de takken van het woud en elkaars tuigage. Men bracht werpankers uit en hoewel ze de halende parten in stukken hieuwde kwam de 'Vos' weer vlot. Sloepen sleepten haar verder om de vijandelijke schepen die inmiddels weer 3 mijlen waren gevorderd, te achterhalen.

We moeten ons hier goed realiseren dat men hier aan beide zijden met schepen toeren uithaalde die in onze tijd voor amfibie-vaartuigen worden bewaard. Het decor van de operatie was een dicht bos met een soort mangrove-bomen die tot ver in het water stonden, de wortels hoog en nat als ondergrondse gewelven. Het stonk er als in een openbaar urinoir, de kreken waren ondiep tot waterloos en de schepen werden door banken en slenken gesleurd, uitsluitend met mankracht. Sloepen brachten de ankers van de schepen uit en de mannen scheurden aan braadspil en kaapstander zodat de schepen zich door zand en slijp vooruit worstelden. Apen en papegaaien lieten niet na deze inspannende activiteiten met hoongelach te begeleiden en zwermen ongedierte vonden er een prachtige gelegenheid zich uitgebreid aan mensenbloed te verzadigen. Zelfs op een vrachtschip met geblindeerde patrijspoorten bevond ik daar op die kust eens dat na gedane behoefte mijn achterwerk rood van de beten was. Jeuk! Maar ondanks al dat ongerief zetten de jongens van Piet Hein door; ze kankerden uiteraard wel maar dat heeft de Hollandse zeeman altijd meer inspiratie gegeven dan kwaad gedaan.

'De Portugezen abandoneerde haer eerste schip, dat acht stukken op had, wesende Admiraal, geladen met Suycker en Toubac, ende leyden 't dwars in de Revier, opdat de onse met het Jacht de Vos daer niet door en souden komen om de andere Schepen te aborderen [teren], die ontrent een musquetschoot van daer lagen, achter een ander hoeck. Maer

kiezen voelde de admiraal een trilling en daarna een schok door zijn 'Amsterdam' gaan. De zeilen bolden en de masten leunden vervaarlijk krakend naar lijzijde; aldus vertoonde ze het portret van een snelvarend vaartuig maar nochtans vorderde ze geen meter. De 'Amsterdam' zat muurvast aan de grond.

Voor iemand die zojuist maanden en maanden achtereen op een varend schip heeft gestaan, golfje op, golfje af, voor een lange en een korte deining, in de vibratie van stroom tegen stroom, of wentelend door chaotische brekers, voor zo iemand is de schok van een strandung een uiterst merkwaardige gewaarwording. Nog overal water en varend scheepen rondom, en toch geen draad vooruit komen. Sommige maats koekeloerden ongelovig over de reling.

Er stond een sterke ebstroom door die al het water wegvoerde maar wanhopig zag het er nog niet uit. De 'Amsterdam' lag buiten bereik van vijandelijk vuur en bij hoog daaropvolgende nacht was wolkenloos met mooie, ronde, net afnemende maan die het hulpeloze vlaggeschip in een bekoorlijk flood-light zette. De Portugezen lieten zich die kans niet ontglippen. Ze sleepten hun geschut naderbij en schoten er zoveel gaten in dat bij daglicht de vloed zowel in als naast de 'Amsterdam' gelijk was. De 'Oranjeboom' kwam te hulp maar werd 'van syn eygen Cruyt wech gevlogen...' De opvarenden van de 'Amsterdam' vernagelden de kanons en verbrandden het ongelukkige schip. Hein bracht zijn vlag naar de 'Walcheren', later naar de 'Hollandia'. Al verloren de Nederlanders hier 100 doden en 77 gekwetsten, de buit was aanzienlijk. Het schip van Stralsund leverde 1112 kisten suiker, 32 kisten tabak, 16 pijpen en 2 oxhoofden 'vant sefde', 1103 huiden, 21 zakken katoen en wat *Heilig Hout* op; de 'Hoop' van Hamburg 644½ kisten suiker, 23½ pijpen tabak, 1 kist tabak, 69 huiden en *Heilig Hout*; de fluit 'Zwarte Leeuw' (waarschijnlijk de Hollander waarvan sprake van) ca. 400 kisten suiker en tabak; de 'Nossa Signora de Victoria' 408 kisten suiker. Deze scheepen werden bij wijze van visitekaartje naar Holland gestuurd zodat de Compagnie na haar vele investeringen 'haeren aessem heeft begonnen te herhalen'.

Hein moest mannetjes missen om de prijzen te kunnen bemannen. Veel problemen leverde dat na het verlies van de 'Amsterdam' niet op. De admiraal die behalve Piet Hein ook een Piet Precies was en administratief bijzonder bekwaam – overal en altijd controllerend en cijferend met een trouw hart zowel tegenover zijn werkgevers als zijn ondergeschikten – stond er op de hem toevertrouwde vloot weer dezelfde omvang te geven als waarmee hij destijd was uitgevaren. 5 bruikbare prijzen werden als jacht uitgeselecteerd en ontvingen de namen van de uitgevallen scheepen: 'Oranjeboom' (in de lucht gevlogen), 'Amsterdam' (verbrand), 'David' (verdwennen), 'Sperwer' (bij Cuba van de vloot afgescheiden) en 'Arend' (bij de Azoren naar huis gestuurd). Aanvullend personeel putte hij uit Engelsen, Schotten, Hollanders en Portugezen van de genomen scheepen en zo zeilde medio april 1627 de, in aantal althans, weer voltallige vloot zuidwaarts. Ieder schip vormde met een jacht een eenheid; een naamloos bezaansjacht werd aan de admiraal toegevoegd. Maar toen de Delfshavenaar uit het ondervragen van een op 26 april genomen prijsje begreep dat Rio de Janeiro te sterk was geworden en er bovendien slechts 1 koopvaarder in de haven lag, verdeelde hij zijn vloot in 3 eskaders. Oele zou met de 'Walcheren', 'Oranjeboom', 'Arend' en de 'Sperwer' bij de Prata-rivier op buit kruisen, de tot commandeur benoemde Best bleef met zijn 'Gouden Leeuw', 'Raaf' en 'Zwarte Ruiter' (een karveel) bij Rio de Janeiro voor hetzelfde doel en Hein zelf had

andere behoeften, om te besichtighen wat de Vyandt terwyl wy boven gheweest waren,
hadt ghedaen.'

Ondanks de onsteltenis had die niet met zijn duimen zitten draaien. Bij de monding was een bolwerk opgeworpen waarachter een menigte schutters zat te popelen om hun vaardigheid te demonstreren. Er was een groot schip in de grond gehakt om de doorvaart te stremmen. Ondanks de kogelregen liet Hein zich naar dat obstakel roeien of het een deftige zondag-ommegang met zijn echtgenote betrof en stak het op 4 plaatsen in de brand. Eenmaal terug gaf hij bevel de 'Pinas' en de 4 jachten aan de bedreigde zijden met huiden te bekleden, daar waren er toch genoeg van. Vooral de 4 sloepen werden ruimschoots van zo'n heining voorzien, want zij zouden de ankers moeten uitbrengen waar de grotere bodems zich naar toe moesten hieuwen. Er was geen andere oplossing; het was er te ondiep om te *hoegseren*, laat staan zeilen.

Zo zweogden de mannen in het zweet huns aanschijns aan trossen, riemen, handspaken en spaden, onder allerberoerdste omstandigheden en onder zwaar vuur. Ze zaten door de driestheid van Hein als ratten in de val maar door diens vindingrijkheid en moed kwamen ze er als leeuwen uit, 'd'overmate resolutie van de Hollandsche Admirael schijnt dat haer [de Portugezen] perplex ghemaect heeft', schreef kroniekeur Nic. van Wassenaer. Wij volgen de afloop zoals de vorige zegsman het weergaf: '...wierd de twee Prys'en belast, midsgaders de Barcq... de Revier uyt te *worpen*, in 't gesicht van de voorschreven Portugesen, die ondertusschen niet en lieten menigte van Musquetten te lossen, insonderheydt op de voorschreven Boots, die de Werpen uyt-brochten, alsoo die dicht by de Vyandts Borst-weeringe langs moesten. Maer al 't schieten was te vergeefs, door dien haer koegels de huyden niet en konden passeren, so dat de Prys'en in 't spijt van den Vyand sonder een Man te verliesen oft gequetst te worden, daer uyt zijn ghebracht.'

De 12e juni werden de triomfators met hun achtergebleven makkers verenigd. Onder het woedende en machteloze oog van de vijand bleef men rustig en opgewekt een maand lang in de baai liggen om de buit over de rest van het eskader te verdelen en de schepen van Oele en Best af te wachten. 'Ende gingh den 14en July met sijn Vloot t'zeyl, stellende sijn reys nae 't Vaderlandt, waer hij in Salvo [veilig] ghearriveert is op den 25 October 1627.'

De WIC kon tevreden zijn. Hein had prijzen naar huis gestuurd, verliezen door nieuwe eenheden vervangen en de vijand schade toegebracht. De Compagnie kon met recht 'haeren aessem herhalen', sterker, ze was 'wederom gantsch op de been gekomen'. Daarom beloonde ze haar Admiraal met 'een sware gouden keeten, met een Penningh daer aen'. De fortuinlijke bevelhebber is er de eerste maanden thuis even goed voor gaan zitten. Na een lange afwezigheid valt er voor een reiziger veel te genieten, of men nu astronaut is of kabeljauwvisser: de eerste gang is naar moeder-de-vrouw, 'daarna zien we wel weer'. Wat Piet Hein daarna zag was de resultaten van het Hollandse militaire initiatief tegen Spanje. Ernst Casimir had Oldenzaal hernomen, Frederik Hendrik Groenlo. In het verre Oost-Indië ging het naar wens. Wel hadden de Staten-Generaal het hoofd gebogen voor Claes Compaen, de ongrijpbare vrijbuiter. Hij werd in 1627 gepardonnerd. De WIC stuurde januari 1628 2 geduchte vloten in zee, waarbij Hein zeker heeft geadviseerd. Dirck Symensz. van Uitgeest commandeerde 13 schepen met totaal 180 kanons naar Brazilië, een onderneming die ettelijke suikerschepen opleverde; en Pieter Adriaensz. Ita leidde 12 schepen naar de Kraalzee waar hij 2 Honduras-vaarders te pakken zou krijgen.

Piet Hein kwam 20 mei 1628 weer aan bod. Het zou de reis worden die met reden na 350 jaar nog van de daken wordt gegalmld. Hoewel de vloot op die datum nog niet

voltallig was volgt hier de complete vlootlijst.

Scheepsnamen S = schip J = jacht	Kamer	Last	Stukken	Koppen	Gezagvoerder
S. Amsterdam	A	500	50	250	Generaal P. Hein,
S. Hollands Tuin	A	400	36	197	kapt. Witte Corn. de With Admiraal Loncq, kapt. Allert Jansz.
S. Hollandia	A	300	30	175	Thomas Sickensz.
S. Gelderland	A	300	32	177	Pieter Gerr. Roots
S. Provincie Utrecht	A	300	30	184	Hendrik Jac. Kat
S. Witte Leeuw	A	250	26	?	Jan Jansz. van Hoorn
S. Zwarte Leeuw	A	180	24	107	Pieter Fransz.
S. Vergulde Valk	A	150	26	127	Marcus Martensz.
S. Rode Leeuw	A	250	24	161	Albert Hendriksz.
S. Haarlem	A	220	22	162	Frans Claeisz.
S. Pinas	A	100	8	86	Claes Fr. de Vries
J. Muiden	A	60	16	48	Corn. Leendertsz.
J. Naarden	A	60	14	15	Hans Cools
J. Eendhoorn	A	60	10	47	Hendrik Jansz. Lang
J. Zwarte Ruiter	A	60	14	50	Michiel Gijsbrechtsz.
J. Langebark	A	20	2	20	Jacob Barents
S. Neptunus	Z	200	24	155	Vice-adm. Joost Banckert
S. Tijger	Z	120	24	151	Lucas Pol
S. Goude Son	Z	160	18	109	Willibrord Danen
J. Postpaard	Z	70	12	78	Will. Corn. Domburgh
J. Oud-Vlissingen	Z	50	12	45	Willem Willemesz.
S. Utrecht	R	300	35	209	Sch.b.N.C. Melkmeid
S. Dordrecht	R	250	24	147	Will. Gerr. Ruijter
S. Neptunus	R	230	26	155	Bastiaan Jakobsz.
J. Tijger	R	57	14	90	Cleijnbeet
S. Monnikendam	NK	300	30	168	Corn. Sym. Groen
S. Griffioen	NK	250	32	194	Jan Corn. Keertekoe
J. Ooievaar	NK	90	14	77	Sam. Willemesz.
S. Goude Leeuw	G	250	28	190	Pieter Walighesz.
S. Dolfijn	G	150	20	132	Hendr. Corn. Dreven
J. Vos	G	70	12	74	Jan de Braams

De Kamers zijn: A, Amsterdam; Z, Zeeland; R, Rotterdam; NK, Noorderkwartier; G, Stad en Lande (Groningen). De 'langebark' is waarschijnlijk het bezaansjacht (barca longa?) van Heins vorige reis. De 'Tijger' van Lucas Pol voegde zich niet bij de vlag en keerde eerst april 1629 terug.

De vlootvoogd die een goed zicht op de noden van de bemanningen had (voor deze reis waren de gages verhoogd hetgeen betere zeelui opleverde dan die doorgaans voor de marinedienst aan boord geslagen moesten worden), genoot vertrouwen en aanzien. 'Goed voorbeeld doet volgen' is een zegswijze die op Hein van toepassing is. Toch bleef hij een streng meester. Dat moge uit de 'Pointen en Artikelen' blijken, min of meer gelijk aan de tuchtbepalingen van de inwendige dienst ('Ordonnantien en Mandementen')

die hij op reis van 1626-7 afkondigde en die iedereen aan boord ter kennisgeving werd gegeven. Ik zal de meest belangrijke – voor wat het kader van dit boek betreft – regels beknopt citeren:

‘Eerstelijk en zal niemand ijdelijk ofte ligtveerdelyk des Heeren Naam mogen misbruiken, t’zij met vloeken, zweeren, oflasteren, met blasphemie, propoosten, gekkernijen of anderszijns, op de boete van 10 stuivers, en arbitrale correctie, of daarenboven gestraft te werden.’ Eenzelfde soort bepaling gold het respect voor de predikant ‘ofte Vermaander van Godes Heilig Woord’ en de aanwezigheid bij de godsdienstoefeningen, bij een ze absentie zou de overtreder door ‘een quartier Volk’ (de dekdienst was in 3 of 4 wachten verdeeld) worden gelaarsd. Na het geestelijke kwam het praktische.

‘Ende zoo het gebeurde datter hem ijmand tot eenige dieverije begaave, zal die geene aan den lijve ten uiterste daar over werden gestraft ende gepunieert en vorder gecondemneert t’gestole goed vierdubbel weder te gheeven...’ (de aanbrenger werd beloond),

‘De Quartiermeesters zullen gehouden wesen, op de wagt komende haar Volk te tellen...’

‘Die zijn wagt verzuijmt, zal voor de eerste reijse [keer] drie daagen in de ijzers gestelt werden, voor de tweede reijse in de ijzers en daarenboven van een quartier Volks gelaarst werden, en de derde maal van al het Scheepsvolk gelaarst werden en zoo voorts...’

‘Zoo ijmand in de Vloot of anders aan Land zijnde hem begaave tot dronken te drinken, zal t’elkens 14 daagen int *Gallioen* te water en te brood gestelt werden...’

‘Zoo wie met vuijsten slaat, zal drie dagen te water en te brood in de ijzers geslaagen werden, en zoo wie een mes trekt, met een toornig gemoed om ijmand leed te doen ende te quetsen, zal met een mes door zijn hand aan de mast genageld werden, en aldaar zoo lange staan, tot dat hij t’doortrekt¹², en ijmand quetsende zal gekielt werden, verbeurende niet te min ses maanden gagie...’

‘Ende zoo wie ijmand doodet, zal metten dooden levendig over boord geworpen werden...’

‘Niemand en zal hem ook vervorderen tabak te zuijgen ofte drinken,... dan alleenlijk op de geordonnerde plaats te weeten, op de Koebrugge of Boevenet voor de groote Mast, alwaar een waker [brandende lont] bij dage hangen zal, dewelke de Quartiermeester die de wagt s’avonds heeft uitdoen en in zijne kooije bergen zal, omme alsdan smorgens ... wederom op te steeken, zoo wie contrarie van dien bevonden werd gedaan te hebben [zich aan deze bepaling onttrekt], zal voor d’eerste reijse agt daagen in de ijzers geset werden, en sal daarenboven naer merite gestraft, voor de tweede maal zal van de rede [ra] gevallen en van een quartier Volks gelaarst werden...’ (etc.)

‘Vorders, de geene die met tabak te drinken vuij maaken of bequijlen zullen het opswabberen ofte schoonmaaken op de pene [straf] van het swabberschap den tijd van veertien daagen te bedienen, ... behalven de Hoofd-Officieren die t’zelve zullen mogen laten doen door een jongen of een ander en blijven daar zoo lange bij tot het schoon gemaakt is of doen het selfs...’

‘Niemand zal vermoogen zijn gevoeg te doen nog ook zijn waater te maaken ofte lossen binnen scheepsboord dan ter plaatse daar toe geordonneert op de boete van 10 stuivers t’elkens te verbeuren, en naar gelegentheijd van zaaken gestraft te werden...’

Daarna volgden bepalingen op voedselgebruik, wapenonderhoud e.d.

We merken hierbij op dat de heililing van de Heer vóór alles ging. Hoewel de Spaanse gevangenens later de Hollanders er maar miserabel en slecht gedisciplineerd vonden bijlopen, dacht dominee Spranckhuysen ‘dat elck schip ghenoegsaem een Kercke scheen te

weesen... Noyt sagh men de Sonne op of ondergaan, ofte men sagh oock alle nedervallen voor de Hoghe Majesteyt Gods'.

De orders voor gezagvoerders en hun officieren behelsden algemene afspraken over seinen met vlaggen, kanonschoten en vuren en aanwijzingen omtrent de opleiding van het volk: 'Wijders werd een ijder belast het vaarende Volck zoo wel te doen exerceren al met haar musquetten en waapenen, als soldaaten, opdat ijder een bequaam [soldaat] bevonden werd als hij bij de vijand komt.' Maar met zo min mogelijk kruit oefenen, dat sprak vanzelf. Stevige Janmaten bemoeiden zich met de koperen musketten of donderbussen, waarmee 12 tot 15 kogels tegelijk afgeschoten konden worden. Handgranaatworpers kregen onderricht hoe zo effectief mogelijk vanuit de masten te opereren.

Brand was, en is nog, scheepsvijand nummer 1. Op de houten forten uit de dagen van Piet Hein stonden er tussen elke 2 kanons balies water en zand, tijdens het gevecht ook in de marsen om het licht ontvlambare touwwerk (geteerd!) te bevochtigen als het zover moest komen. Een vijandelijk schip zou graag bij de rusten beginnen, die brede bordessen buitenboord waar het staand want (stagen en pardoens) werd stijfgezet. Die touwen waren zo brandbaar als hooibergen en werden door middel van planken beschermd. Uiteraard lagen er proppen en platen met breeuwsel gereed om de kogelgaten in de romp te dichten. Stellingplanken eveneens, om tijdens het gevecht buitenboord(!) reparaties te kunnen verrichten. Zeegevechten waren ernstige angelegenheden. De ene helft van de manschappen deed zijn best te vernielen, de andere helft te herstellen. En al was de schade nog zo groot, de vijand mocht er niets van merken. Een doorschoten schip mocht zinken als een vergiet, de pompbedienden moesten er bij wijze van spreken blijven zingen als kanariepietjes en de spuigaten met latjes camoufleren. Wat niet weet, wat niet deert. Werd de situatie onhoudbaar dan stak men een noodvlag uit, natuurlijk aan die zijde waar de vijand geen zicht op had. De vlaggen van de bevelhebbers waren vastgespikkeld, want ze hielden het moreel hoog. Stengen en vlaggestokken werden met vet ingesmeerd. Een vijandelijke mastklimmer moest van goede huize komen om de vlaggen of wimpels neer te halen.

Lege biervaatjes mochten onder geen beding van de hand gedaan worden. Men bewaarde ze met zout water erin zodat de vaten, als er zoet water werd ingenomen, dicht waren (bij droogte ontstonden er naden en kieren). De manschappen kregen een flapkan (kan met lid, inhoud 1,2 liter) water per dag. De kok per dag een hoeveelheid kunnen die gelijkstond aan de helft van het aantal manschappen. Scheurbuiklijders, en die waren er op lange reizen spoedig, ontvingen 's morgens en 's avonds 2 'kroeskens' brandewijn, één om de mond te spoelen, één om te drinken. De gezonden dronken een 'Pimpeltgen Brandewijns alle smorghens'. Vlees werd gepekeld 'opdat het des te liefflijcker ende langduyriger soude wesen'.

Piet Hein hoopte, volgens zijn eigen aanbevolen recept, met deze vloot verrassend toe te slaan. Het kwam echter niet zo uit.

Filips IV had van de Hollandse plannen hoogte gekregen en landvoogdes Isabella om inlichtingen gevraagd. Deze slaagde erin de meest geheime informatie in handen te krijgen.

De vloot van Ita was 4 augustus voor Havana gesigneerd, en de 'Roode Leeuw', 'Pinas' en het smaldeel van Banckert bij de Kleine Antillen. En Hein zelf vestigde de aandacht op zich toen er bij een geitenjacht op het eilandje La Blanquilla (Isla Blanca) een jong bemanningslid zoekraakte. De generaal (Hein was benoemd tot 'Admiraal en Kapitein-Generaal' maar liet zich generaal noemen, de concurrentie met Hendricksz. was

Het waterrijke Nederland van 1512. Deze 'Kaart van de drie Schieën' toont Delfshaven rechts- en Rotterdam linksboven. Op de voorgrond Overschie. Algemeen Rijksarchief, Den Haag.

De keten van Joodse kooplieden omvatte Livorno, Constantinopel, Londen, Sevilla, Lissabon, Salonica, Valona, Venetië, Algiers, Marseille, etc. Dankzij de winsten konden de Hollandse Retourvloten op Oost-Indië bekostigd worden en de legers van prins Maurits. In 1620–30 hadden Portugese Maranen, stromannen van noordelijke kapitalisten, zich in het hart van Spanje financieën genesteld.

De bloei van Holland was voorafgegaan door de komst van Spaans/Portugese kooplieden. Was er behalve een Sevilla-coup ook sprake van een Lissabon-coup?

In duizelingwekkend korte tijd was de Republiek tot een wereldnatie uitgegroeid. In haar rijk, zou men kunnen zeggen, ging de zon niet onder en omdat de concurrerende mogendheden haar uiteraard in alles benijdden zag ze zich genoodzaakt een soort wereldoorlog uit te vechten. Ze knokte tegen Portugezen, Spanjaarden, Engelsen, Denen, Brazilianen, Molukkers, Indiërs, negers, Kaffers en Vlamingen en had daar zo haar handen mee vol dat van koloniseren niet veel terecht kwam. Ook al omdat de bewoners van de Lage Landen er na 1600 vrij geriefelijk bijzaten en dus de prikkel tot een noest bestaan als agrariër tussen de Bosjesmannen misten, bepaalden ze zich tot het stichten van handelsfactorijen en bases voor de overzeese strijdkrachten.

Om dicht bij Piet Hein en diens daden te blijven beperken we ons tot een korte schets van zijn broodheer, de West-Indische Compagnie, een vereniging van particuliere initiatieven en compagniën om de 'Spek' in de West afbreuk te doen. Pieter Woutersz. gen. Fortuna van Zierikzee en de watergeus Blois van Treslong, de held van Den Briel, ontwierpen plannen in die richting omdat de zilvervloten immers de soldijen aanvoerden. De Zeeuwse koopman Usselincx, een vluchteling, stelde voor in de West posten te stichten om van daaruit op 'vreedzame' wijze Spanje te hinderen. Dat en nog meer origineels werd door Johan van Oldenbarneveld gedwarsboomd omdat er een bestand met Spanje in de lucht hing en misschien ook wel omdat er nog teveel Hollands kapitaal in de Spaanse vloten stak. De WIC werd pas gerealiseerd toen het Twaalfjarig Bestand afliep, Van Oldenbarneveld onthoofd was en de Staten-Generaal haar op 3 juni 1621 een octrooi

Vele kleuringen vluchten het oerwoud in, een mogelijkheid die in Suriname meer bescherming bood dan in de V.S. of op een eiland, en deze Bosnegers laten zich tot op de huidige dag nog ongaarne in Paramaribo zien. In de illegale slavenhandel van de 19e eeuw heeft Holland geen rol gespeeld. Men haalde de goedkope krachten toen uit Indonesië. Het totale aandeel van Holland in de Transatlantische slavenhandel wordt op 5% geschat, naar Suriname gingen in totaal 350.000 slaven. Cijfers van verschepingen waarbij Hollanders financieel betrokken waren, zijn niet bekend.

In 1863 kwam er een einde aan de slavernij, die volgens de maatstaven van die eeuwen eerder een goed functionerend uitzendbureau was dan een Gode onwelgevallig bedrijf. En geen volk ter wereld dat zich er niet aan 'schuldig' heeft gemaakt, of nog maakt. Een definitie van de Amerikaanse schrijver Hal Bennett komt een eind in de richting: 'De zonde van de blanke was slavernij, zijn last is de bevrijde slaaf. De zonde van de zwarte was het accepteren van slavernij, zijn last te bewijzen dat hij geen werkezel is, maar een mens.'⁸

En wat dat laatste betreft, dat de discriminatie tot nu duurt heeft een oudere oorsprong dan de hoogtijdagen van de slavenhandel. Voordat Europeanen ooit een neger hadden gezien was de kleur zwart een symbool voor narigheid, onderwereld en doem. Sinds mensenheugenis was men b.v. in de Lage Landen als de dood voor watervalkers (in Engeland Nykur en elders Nykjen, Näkki of Näcken), een woord van Indogermaanse oorsprong dat duister en zwart betekent en verwant is aan het Latijnse Niger. Nikkers huisden in moerassen of poelen en trokken onoplettende lieden naar duistere diepten. De latere christelijke duivels werden uiteraard zwart en toen men buiten de grenzen van het bekende Europa kwam bleken die nikkers nota bene echt te bestaan! Huidsleuren van Afrikaanse volkeren kennen diverse tinten tussen zwart en lichtbruin en ook daar bestaat een schrikbarende discriminatie die in de V.S. extra reliëf kreeg. Lichtgekleurde negers droegen hoeden en handschoenen om zich tegen de zon te beschermen, men geloofde zelfs dat een urine-bad blanker maakte.

Blanken van 'stand' vonden het hoogst onaangenaam om door de zon gebruiind te worden, het stelde hen gelijk met arbeiders en kleurlingen. Het is niet toevallig dat pas in de laatste decennia, nu oude 'waarden' worden herzien, blanken massaal in de zon gaan liggen om een kleur te krijgen die sinds kort gezond heet te zijn, zelfs als het uit tubes of potjes moet komen. 'Bruin zijn', een nieuw statussymbool, in volkomen tegenstelling tot het Sneeuwwitje-ideal uit de dagen van Piet Hein.

Toen Piet Hein nog een jonge jongen was, was de handel in zwarte negers bij hem thuis niet in trek, wel die in het witte zout. Want terwijl de Iberiërs de Indiërs van hun zilver ontdeden zei men van de Hollanders dat ze het uit de golven trokken. De haring! Die stond trots in het wapen van Delfshaven waar Hein zijn eerste stapjes deed. Vis was Hollands welvaren. Maar het conserveren van de vis stond of viel met de aanwezigheid van zout. Het gezoden produkt diende daarnaast voor de conservatie van boter en was een belangrijk exportartikel naar de Oostzeelanden. Men betrok het zout o.a. van Frankrijk (de baaien van Bourgneuf of van La Rochelle) of Spanje. Daar kwam door de Tachtigjarige Oorlog uiteraard een eind aan. De Hollandse schippers vonden andere vindplaatsen bij de 'zoute landen', de Kaap Verdiche Eilanden, en later in ruime mate in West-Indië. Het verschil was wel dat ze het nu zelf moesten winnen. Natuurlijk, het was daar Spaans territorium maar de Hollanders brachten er ladingen goederen waar een schromelijk tekort aan was en de Spanjaarden knepen graag een oogje dicht.

ningen Friesland samen 1/9. Er waren 74 bewindhebbers (A'dam 20, R'dam 14, Hoorn 14, Groningen 14, Middelburg 12). In de periode 1622–36 werden 547 schepen veroverd met een waarde van 36 miljoen, de kosten beliepen echter 45 miljoen. Na de Vrede van Münster (1648), waar vooral Zeeland tegen was, ging het met de WIC bergafwaarts. In 1675 werd ze opgeheven en tegelijkertijd als Tweede West-Indische Compagnie weer opgericht. In 1791 nam de staat het bestuur in de koloniën, én de schulden, over.

Mede dankzij het succes van Piet Hein en diens collega's bleef de animo voor kolonisatie gering. Men investeerde liever in kaap-expedities of handelsfactorijen op vreemde kusten, vooral als de kust zo snel in het rond liep dat het een eiland(-je) bleef. Dan kon men de zee en eventuele aanvallers in de gaten houden en voelden de ex-geuzen zich echt als in Holland of Zeeland waar waterwegen hun makkelijk af te palen gebiedjes beschermden. Het waren dit soort bezittingen die de Hollander het langst in handen hielden. Uitzonderingen bevestigen de regel: Tobago en Tortuga (dat later als vergaderplaats van de boekaniers wereldfaam zou genieten en waar nog in 1645 in het Nederlands gepronkt werd) vervielen spoedig aan de Engelsen en Suriname op het vasteland bleef tot 1975 een Hollands gebiedsdeel.

Spanje noemde de oorlogvoering van haar opponent ongenuanceerd 'robar (a la mar)' of 'piraterías', zeeroof en piraterijen. Lissabon klaagde over hetzelfde en noemde Moren en Hollanders in één adem toen er in de jaren 1622–25 120 schepen met 5 miljoen cruzados (ca. 19 miljoen gulden) aan suiker, vrijwel de totale Braziliaanse suikeropbrengst, werd vermist.³ De winsten inspireerden de WIC-employés tot koortsachtige activiteiten. De aanvallen, belegeringen en landingen gingen overigens minder chaotisch in zijn werk dan men zou vermoeden. Er bestond een levendige correspondentie tussen de beide kemp hanen, over inlossing van gevangenen, opgaaf van reden voor vernietiging van schepen e.d., de archieven van Sevilla en Madrid staan er bol van. Tot geluk van de Nederlandse geschiedschrijving is er eens een Engelse dame, Irene Aloha Wright, aan het snuffelen gegaan⁴ en uit haar onvermoeibare onderzoeken is gebleken hoe thuis de Hollanders zich in de Westindische wateren voelden – een onderwerp waar ik in hoofdstuk III op terugkom – en hoe de Spanjaarden, hoewel ze hun tegenstanders hardnekkig zeerover bleven noemen, toch in zekere mate hoffelijk met hen omgingen. Uit de vele brieven waarmee de aanvoerders elkaar bestookten klonk een bijna Middeleeuws aandoende, ridderlijke toon en de Hollanders gaven voortdurend blijk het Spaans of Portugees voldoende te beheersen. Visser Francisco Martin verhaalde over een Hollandse aanval op Cuba (juni 1626): 'Het waren vreemde vijanden, ofschoon twee of drie in hun taal zeer verspaant waren.' Hier volgt een brief van een Hollandse gezagsdrager (waarschijnlijk Jacob Polak) aan Ruy Fernandez de Fuenmayor, gouverneur van Venezuela:

Edele en Zeer doorluchtige en aan Uw Koning trouwe Heer,
Gisteren ben ik aan deze kust aangekomen, ik die een dienaar ben van hen die heer en meester zijn in Indië en Brazilië, en ik vond enige van Uw schepen en heb die verbrand, uit wreuk over hetgeen U op het eiland Bonaire in verregaande tirannie met het vee en de paarden hebt gedaan. Ik heb nog niets gedaan tegen Uw krijgsvolk of Uw dieren, maar houd mij altijd trouw aan de gebruiken in eerlijke strijd, zoals Uw krijgsgevangenen kunnen getuigen, terwijl ik vertrouw dat U onze krijgsgevangenen dienovereenkomstig zult behandelen.

Hiermede blijf ik Uw trouwe vijand tot in de dood,
op 30 november 1642, te Puerto Caballo.

voor 24 jaar met een monopolie voor alle handel en scheepvaart op de westkust van Afrika tussen de Kreefskeerkring en Kaap de Goede Hoop, op heel Amerika en de nog te ontdekken gebieden tussen Amerika en de oostpunt van Nieuw-Guinea verleende. Een en ander leek op de organisatie van de Verenigde Oost-Indische Compagnie met dien verstande dat de WIC directer bij de oorlogvoering van de Republiek was betrokken. De admiraliteiten van de steden bijvoorbeeld verzekenden de uitrusting van oorlogsschepen voor de verdediging van WIC-rechten. In wezen was het een kaapvaartonderneming, een oorlogsapparaat, als gevolg van een natie zonder grote marinevloot maar vol ondernemende individualisten, tuk op snel voordeel eerder dan het jarenlange zwoegen op plantages of karig betalende Staatsschepen. Vooral de kaapgrage Zeeuwen doken er geestdriftig in. In Middelburg, Veere en Vlissingen (gezamenlijk de Kamer van Zeeland) bedroeg het aantal aandeelhouders meer dan 20% van de bevolking. Zeeland had veel met Algiers gemeen.

Het beginkapitaal van de nieuwe compagnie bedroeg 7 miljoen gulden. Het dagelijks bestuur werd door de Heren XIX gevoerd. Amsterdam leverde 8 Heren, Middelburg 4, Hoorn, Rotterdam en Groningen elk 2 en de 19e werd door de Staten-Generaal benoemd. De Kamer van Amsterdam bezat 4/9 van de aandelen, van Zeeland 2/9, de Maas (Rotterdam, Delft en Dordrecht) 1/9, Noorderkwartier (Hoorn, Enkhuizen) 1/9 en Gro-

Het West-Indisch Huis werd in 1641 voor rekening van de WIC gebouwd. De letters G.W.C. willen zeggen: 'Gheoctroyerde Westindische Compagnie'. Anonieme gravure. Rijksmuseum, Amsterdam.

I 163
 C varenzel D grootzeil E grootmarszeil F grootbramzel G bezaa
 fokk e.groote mast d bezaaensmast e. voorsteven f. achtersteven g. spiegel
 uitkijker room II kabijet I bottelarij VI → VII broodkamer VIII → III
 I D IJf II Luidel II hutten VIII kerk XIII Lajuit XIV galerij XV bok
 uitdien tappenant v.d. Linde 4 de Spaanse tappenant v.d. Linde 5 schoot v.d. Linde 6 tappenant
 volmuis bras v.d. fok 9 bras v. voormarszeil 10 schoten v.d. fok 11 folkestag 12 voorstengestag
 15 engestag 16 grootbramstag 17 bras v.d. grote za 18 hoofdtouwen v. grote mast 19 grote
 v. roede idem v.d. grote sleng 22 bras van grootmarszeil 23 gei v. grootmarszeil 24 tappa-
 nent grootmarszeil 26 idem v. grootbramzel 27 notgordings 28 boeijzen 29 hoofd-
 g. gei 30 gei v. bezaa 31 hanepootje

Marszeling:
 1 stag 2 wint-
 puttingvaat
 3 wang v. Steng
 5 stangerwant
 6 juffertolkens
 7 ceehoofd.

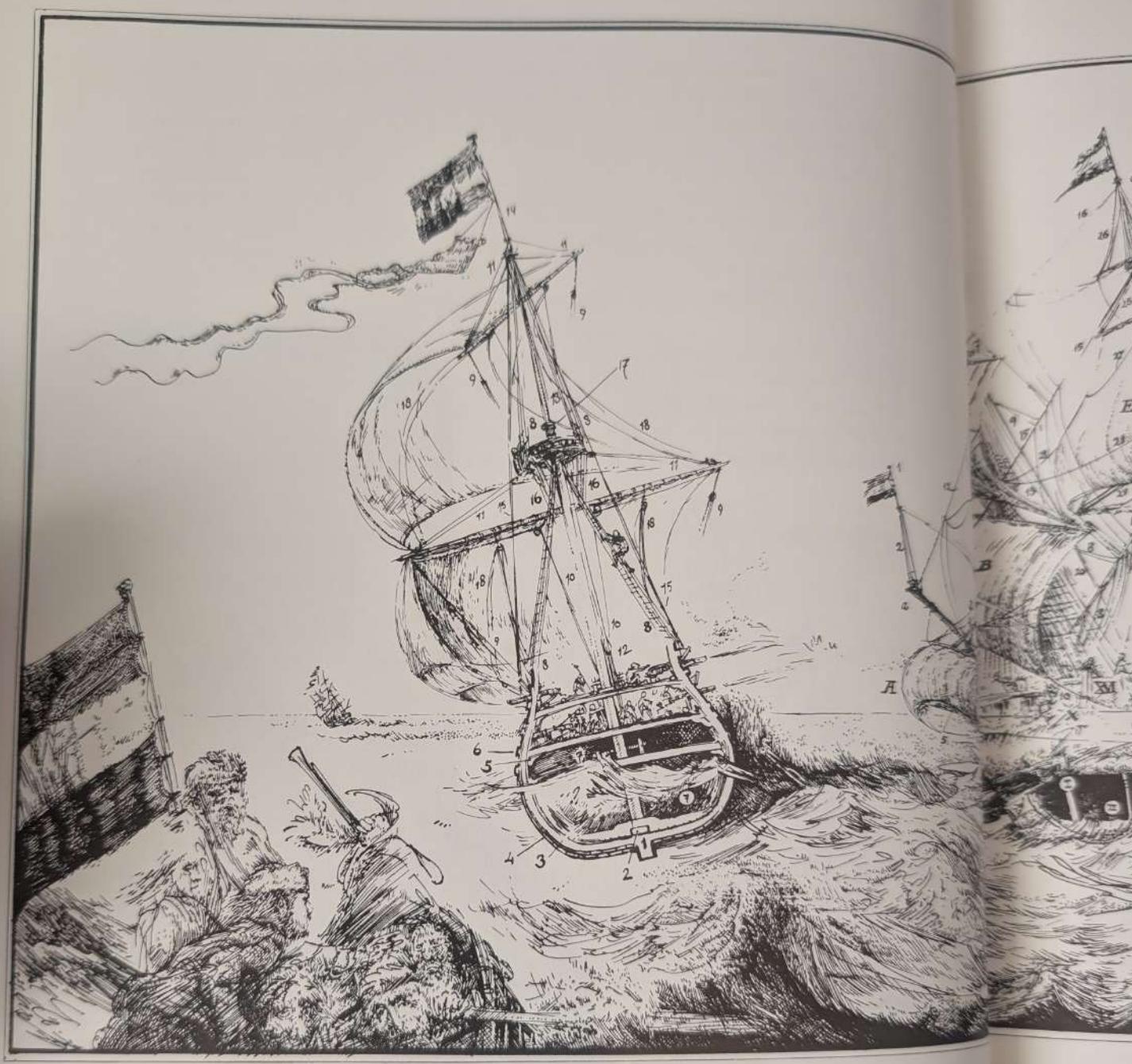
Ook Peter Stuyvesant raakte als gouverneur van Curaçao in driftige pennerij verwickeld, o.a. over de kwestie of het drinkwater van Bonaire door hem vergiftigd zou zijn (een listigheid die door de Spanjaarden is geprobeerd). Hij verdedigde zich in het Latijn: 'Zo om het edele krijgsvolk te doen sterven.'⁵ Fernandez antwoordde droogjes: 'Ik verwacht het antwoord in het Spaans want er is hier niemand die Latijn begrijpt.'

Al deze hoffelijke plichtplegingen beletten beide partijen niet fors uit te halen. Achter de hoofse woorden verscholen zich keiharde acties en wreedheden, begaan aan planterfamilies, inboorlingen en militairen. In die jaren verbrandden de Spanjaarden de binnengeslopen ossejagers op Haïti als ketters, of smeerden ze met stroop in en lieten ze ten prooi aan het gedierte; in die jaren regen de Noorderlingen Spanjaarden aan het spit omdat zulks zo aardig met het begrip 'varken' overeenkwam. Het eind van het liedje was dat de Spanjaarden op den duur veel terrein moesten prijs geven, officieus dan, en hoewel de Fransen, Engelsen of Zweden en Denen over vele landerijen de baas speelden verwierf toch alleen Holland in Spanjes 'Indias' 'het recht om te varen, te handelen en gebied te verwerven' (Vrede van Münster, 1648).

Deze gebieden waren aanvankelijk 'bases van aanval' tegen Spanje, behalve de zoutpannen natuurlijk, en niet, zoals een moderne, trendgevoelige lesgeving wil beweren, een plek om arme inboorlingen uit te mergelen. Wel ontspopte de WIC zich spoedig als mensenkar-gadoor.

Slavernij, evenals prostitutie e.d., is even oud als de mensheid zelf. Moderne mensen noemen fabriekswerk van vrije arbeiders nog slavernij. In Afrika bestond een vrij kien uitgedacht systeem. Bij kindertekort kidnapte een volk eenvoudig de vrouwen van een ander volk, als er een uitgebreid werk moest worden aangevat stal men werkkrachten. Dat systeem bestaat nog heden ten dage en draagt een huishoudelijk karakter. Slaven konden hun vrijheid terugverdienen en als het karwei achter de rug was werden ze so-wieso naar huis gestuurd. Nauwelijks enig verschil met de ronselpraktijken van de blanken. De vraag naar werkkrachten vanuit de Amerika's⁶ wijzigde dat op een manier die door Arabische slavenkaravaans was voorbereid. De zwarten wisten niet beter of het hoorde zo. Op die manier losden ze asociale elementen; misdadigers werden verkwanseld i.p.v. geëxecuteerd. Naarmate de vraag groter werd gingen de Afrikanen ertoe over middels oorlogen en rooftochten aan mensenmateriaal te komen, een logische methode die voor de blanke opkopers niet tot de mogelijkheden behoorde. Afrika was voor hen te ontoegankelijk. Zij sloten dus met de inlandse vorsten overeenkomsten en die leverden het 'zwarteivoor.' Zo ontstond de beruchte Atlantische slavenhandel met medewerking van Afrikaanse zijde.

In eerste instantie stonden de Hollanders en Zeeuwen er afwijzend tegenover. Dominec Spranckhuysen schreef in 1629: 'Men heeft te dencken dat het Menschen zijn, ende geen beesten' maar ook hij had zijn commerciële motieven: 'ende wy sullen metter tijt door haerlieder toedoen bezitten de stoelen en stercke Casteelen, met alle de Rijcke Gout en Silvermijnen van de Spaengiarden...' In 1626 rustte de WIC haar eerste slavenschip uit nadat al eerder Hollanders en Zeeuwen het voorbeeld van Portugese Joden hadden gevolgd. Schrijver Bredero duidt er in 'Moortje' (1615) op: 'Hier zijnder oock in stadt [Amsterdam], die sulcken handel drijven, in Farnabock [Pernambuco]... zij van de synagoge van Amsterdam...', gevolg van het feit dat Brazilië Portugees gebied was geweest en haar suikerhandel, die in het begin van de 17e eeuw 20-25.000 kisten per jaar opleverde,

Dwarsdoorsnee en grote mast :

- 1 kiel
- 2 binnenkiel
- 3 spant
- 4 dubbeling
- 5 knie
- 6 leghouder
- 7 ruim
- 8 hoofdtouwen (want)
- 9 cras
- 10 schoot
- 11 toppenanten (toepeinden)
- 12 ondermast
- 13 (mans-)steng
- 14 top
- 15 perdoens
- 16 puttingswant
- 17 ezelshoofd
- 18 gei

20

Indiëvaarder = cil D grootzeil
 A blinde B jok C grote mast
 a. boegspriet D ruim E kabelhaal
 I bezink II boeg III kuibel
 IX lontabekken
 snart v.d. blinde
 1 Geus 2 boegspriet 3 rafok 9 brancard
 v.d. jok 7 idem 10 steng 16 grootzeil
 13 gei 14 grote mast 17 idem v.d. grote
 rust 20 perdace 18 grootmasteil 21
 nanten v. grootzeil 19 30 gei v. bezink
 touwen (want) v.d.

De slavenhandel was in 1626 voor de Hollanders nog zo'n onbekend terrein dat Piet Hein niet wist wat hij met een veroverd Portugees schip vol slaven aanmoest. Om dezelfde reden verspeeldt Vlamingen 100 jaar eerder een *asiento* van Karel V. Pas na 1630 zagen Hollanders en Zeeuwen de enorme voordelen van deze negatie. Curaçao groeide uit tot het levendigste en welvarendste depot van de West en als bewijs daarvan tooiden Amsterdamse kooplieden hun grachtehuizen met stenen kroeskoppen.

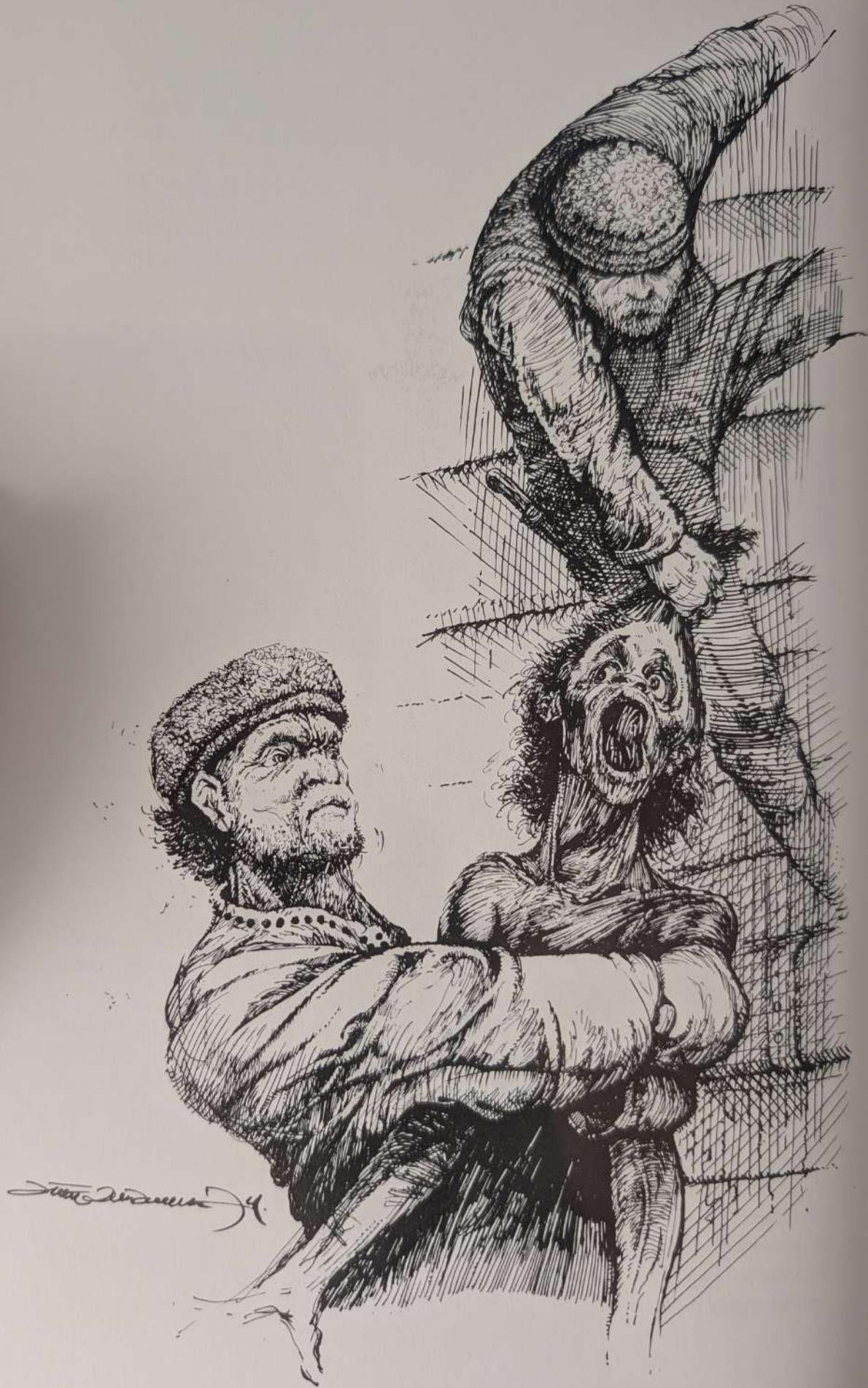
Een praktische omstandigheid stimuleerde deze handel. Om de Caribische Zee het makkelijkst te bereiken, zeilden de schepen eerst naar de Kaap Verdiche Eilanden om van daar met gunstige stromen de Atlantische Oceaan over te steken. Men kwam dan rakelings langs de Afrikaanse kust. Wat is eenvoudiger daar een profijtelijke lading slaven op te pikken? Zo ontstond de zgn. Driehoekshandel: met ruilmiddelen naar Afrika, met slaven naar West-Indië of Brazilië en met lading daarvandaan, eventueel via de kust van Noord-Amerika, weer terug naar patria. Geen oprechte koopman, die deze natuurlijke gang van zaken onbenut liet.

De sterfte onder de negerslaven (16%, op veel slavenschepen echter stierven de voltallige, blanke bemanningen) was op Hollandse schepen het laagst. Omdat een gezonde slaaf meer opbracht dan een ongezonde. Dat gold in mindere mate voor de blanke slaven, want die bestonden namelijk ook.

Europa, geteisterd door voortdurend ge-oorlog, kende een wilde massa bezit- en uitzichtloze mensenvoorraad. Amerika leek voor velen een ongekend Eden. Maar hoe daar te komen? De oplossing van dit vraagstuk trok in de vorm van welbespraaakte ronselaars met trommel en trompet door de platgebrande en uitgehongerde landerijen. 'Ze vertelden van brave Heren, echte christenen, die des nachts niet konden slapen van verdriet over de ellende die onder het arme volk heerste. ... Hun gulle behulpzaamheid was zo ruim dat men geen duizend behoefde te betalen om deelachtig te worden aan het lieve leventje op een gezegend eiland...'⁷ Al wat men daartegenover moest stellen was een zeker aantal jaren voor die brave heren op hun plantages werken. Eenmaal in die situatie werd de stakker als een citroen uitgeperst om in 3, 4 jaren zoveel mogelijk rendement van zijn spierkracht te krijgen. Een zwarte slaaf kocht men voor het leven, daar was men zuiniger op. 'Men hoeft geen groot mensenkenner te zijn om te begrijpen dat de zogenaamde schuld [de gratis overtocht en de kosten van de installatie in de koloniën] nooit werd inverdiend. Geen mens controleerde ooit de boeken...'⁷ Engeland noemde deze ongelukkigen 'indentured servants', Frankrijk 'engagés' en Nederland 'dienaren'. In 1645 waren er op Barbados 4 maal zoveel blanke als zwarte slaven. Na 1670 was de situatie omgekeerd. Engeland roemde de handel als 'in hoge mate nuttig en voordelig', het was een zesde van haar nationaal inkomen.

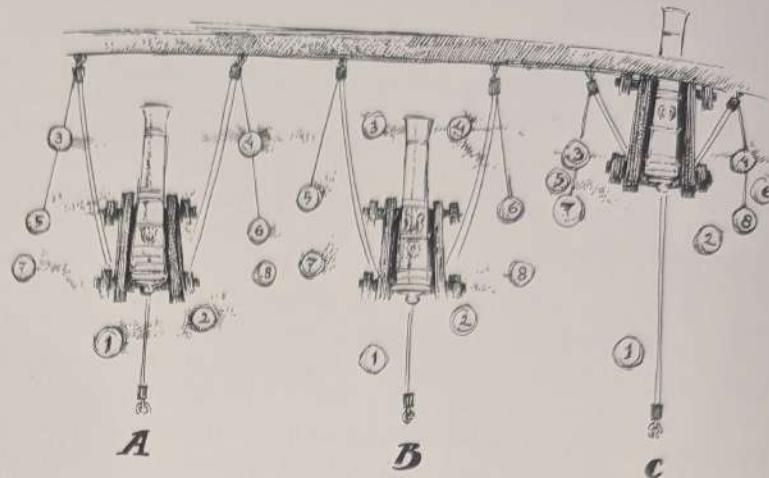
Blank of zwart, het lot van een slaaf kon gruwelijk zijn. Weliswaar kende hij niet de angst werkloos te worden (de engagé kende die angst wel), aan de andere kant was hij praktisch rechteloos. Zo rijk als de planters van Cuba en de Zuidelijke Staten van de V.S. zijn de Surinaamse Hollanders nooit geworden, maar teerhartiger waren ze niet. Gouverneur Mauricius dichtte in 1750:

'Een slavenopstand, die hier voorvalt jaar op jaar
Meest door der blanken schuld, die door gevloek, misbaar,
Onmenschelijke straf en ontucht met de wijven
De Negers tergen, en tot woede en wanhoop drijven...'

lau

DOR SCH

POSITIE VAN HET KANTOOR VOOR HET LADEN (A),
TIJDENS HET LADOON (B) EN TIJDENS HET RICHTEN -

1 = STUKSOMMERMONT

2 = ZIJN MAAT

3 = DE LADER

4 = DE WISSE

5, 6, 7, 8 = STUKSBEMANING (WERKT MET
TALLES OF JEANDSPAKEN) -

1. BRACHT DE KARDOES, PROPPES EN KOGEL AAN,
2. RAMDE DIE OP DE PLAATS -
DEZE WORKZAAMHEDEN STELDEN HEN AANS IN -
AANDELICKE VUUR BLAOT; GEZELLEN MET BRAVOUR
VOORDELS DEREZ BEZIGWEERTEN WEL BUITENBOORD
UIT -

Een Spaans ingenieur die in 1604 de zoutpan van Araya (schiereiland in Venezuela) in kaart bracht, zei: 'Elke [Hollandse] stad of provincie heeft in de zoutpan haar steigers gemaakt...' Het zal wel met een tikkeltje zout genomen moeten worden maar toch blijkt er uit hoe energiek de Hollanders de winning ter hand hadden genomen. Er blijkt tevens uit hoe rap een Goudeneeuwse zeeman zijn vaardigheden uit de slapkist moet toveren en hoeveel facetten het harde leven van de zo geminachte Janmaat bevatte: naast matroos, soldaat, kanonnier, forten- of scheepsbouwer ook al zoutwinner. Omdat het voor de hand liggend lijkt dat Piet Hein met deze zoutwinning in zijn eerste zeemansjaren heeft kennis gemaakt – Delfshaven teerde op de zoderijen – zullen we zo'n zoutpan eens bezien.

Een zoutpan was een grote kom, verdeeld in kleinere. Kanaaltjes leidden zeewater naar reservoirs vanwaar de pannen besprekeld werden tot de waterstand 1 of 2 vingers bedroeg. Na 6 à 8 dagen was het water verdampd en ging men het afgezette zout in kleine hoopjes opstapelen. In een grote hoop buiten de pan kreeg het water alsnog de kans te ontsnappen. Dergelijke winningen werden aan lange, lage kusten toegepast waar zich in de buurt een zoetwaterbron of riviertje diende te bevinden om de mannen tijdens het langdurige verblijf te verfrissen. In een blakerende zon haalde men het zout met houwelen en staven los en lichtten de plakken met wiggen op. Als er heldere maan was werkten men 's nachts. Het zout verbrandde laarzen en voeten; klompschoenen bleken

de blau

AANBLAD VOOR SCH

Negerin in Port-of-Spain, Trinidad, afstammeling van de negerslaven in West-Indië.

Schottegat in Curaçao, vanaf 1634 Nederlands bezit. Aanvankelijk een 'verversingsplaats' werd het een centrum van slaven- en wapenhandel.

nauw met de slavenhandel verbonden was. Elke suikermolen had 150–200 arbeidskrachten nodig. Lissabon zeurde er in 1611 over dat een zeker part van de winst uit de slavenhandel naar de Joden in Holland zou vervallen. Men signaleerde toenemende activiteiten in São Jorge da Mina (in Guinee), negers die de Hollandse taal werden onderwezen en op de schepen als tolk fungeerden. Zo'n koopman was 'Manoel Nunes de Mattos, van Brazilië gekomen, gehuwd met de dochter van Henrique Dias Milão, die in Amsterdam wonen.'

een betere dracht. De kerkhoven rond de zoutpannen lieten er geen twijfel over bestaan met hoeveel verdriet deze winstgevende negatie gepaard ging.

Lange, hechte steigers en keurig getimmerde paden liepen over de ondiepe kust naar de schepen waarnaast kaden waren aangelegd. Met karren of pramen werd het zout daar naar toe geslept en dan hing het van de outillage af hoe het zout aan boord kwam. Soms waren de steigers de hoogte in gebouwd, met op het eind een valluik boven de ruimen. De pramen waren 6 meter in het vierkant en nog geen meter diep. Vervoer, laden en stuwen, alles uiteraard per spierkracht van Janmaat.

De 'bevloerde' wegen, pramen, stellages liet men voor de volgende reis achter. Naarmate men er meer kijk op kreeg, werkte men in ploegen. De een laadde de kruiwagen, de ander won zout en nog een ander bevloeide alweer de lege pannen. Als ze zo doorwerkten, rapporteerde een Antoneli in 1633, kunnen ze uit een pan elk jaar 150 schepen beladen. Volgens Celedon de Suasola, in 1630, haalden de Hollanders in 6 dagen 1148 karrevrachten, en in totaal 28.344. Piet Hein heeft er een harde leerschool gehad.

Na het Twaalfjarig Bestand zaten de Spanjaarden deze illegale handelingen zoveel mogelijk dwars en kwamen de pannen (Tortuga, Bonaire, St. Maarten, Curaçao, Saba, de Caicos Eilanden, langs de Unare en bij Punta Araya in Venezuela) onder het beheer van de WIC. Bij de Unare verrees een houten vesting waar de Spanjolen zich aan vergaapten: 'Een ontzaglijke vesting met veel vernuft in Holland ontworpen ... wekte algemene verbazing ... begin van een reeks versterkingen waarbij men voortdurend met Indianen in contact was, die door geschenken en beloften [bescherming tegen Spanje] waren omgekocht...' Het fort was 'vierkant, iedere zijde 13 ellen lang, 4½ hoog en heeft op 2 hocken 2 katten⁹ en 22 schietgaten voor grof geschut en 75 voor musketten ... De muren zijn van planken en zand, op sommige plaatsen ½ el dik, alles omgeven door een gracht waar het zeewater in en uitstroomt ...' De bezetters werden er echter met gemak – althans volgens de Spanjaarden – uitgejaagd, lieten deze pan, evenals die van Araya, schieten en concentreerden zich op die van St. Maarten. Stuyvesant verloor er zijn been. In 1648 ontmantelden de Spanjaarden de sterkte en verlieten welgemoed de door hen zo vervloekte plaats. Direct na hun aftocht brak in West-Indië en in Spanje de builenpest uit en staken de Hollanders toch van St. Eustatius naar St. Maarten over. Het eilandje is tot en met vandaag voor de helft Nederlands bezit gebleven.¹⁰

De opbrengst van het zout werd als volgt verdeeld: 1/3 voor de Prins en 2/3 voor de WIC. De laatste betaalde hiervan de levensmiddelen voor en het vervoer ervan naar haar volksplantingen in Brazilië. Ze verleende de schepen verlof op de terugreis zout te laden. De schippers zetten dan het gros van het volk aan de wal om zout te vergaren en voeren zelf in de tussentijd ter kaapvaart. De zoutwinning was een der redenen dat Frankrijk, Engeland en de protestantse vorsten van Duitsland in de WIC deelnamen. Tot aan het einde van de 17e eeuw had ze 75% van de zoutaanvoer naar de Oostzee in handen.

NOTEN

¹ 71636. De zaak was natuurlijk meer complex. De jacht naar edele metalen had sinds de Middeleeuwen buitensporige vormen aangenomen. Maar zelfs de vondsten in de Amerika's waren niet gelijk aan de rijkdommen die visserij, veeteelt, industrie en landbouw e.d. opleverden. Spanje verwaarloosde die. Nederland, Frankrijk en Engeland niet.

Hein verstrek.'² Hetgeen op 28 maart 1629 vanuit Brussel naar Spanje werd gezonden. De wederzijdse inlichtingendiensten werkten dus naar behoren. De stelling van de Sevilla-coup krijgt nu reliëf als we Miss Wright na het doorworstelen van honderden geschriften horen verzuchten: 'Het is merkwaardig dat de Spaanse documenten de indruk wekken dat de Hollanders een overmacht vormden die geleid werd door bepaalde verstandige bedoelingen en met grote kennis van de toestand te land en ter zee.'³

Laatstgenoemd document behandelt in grove trekken het systeem van het uitzeilen van de Spaanse galjoenen en hun beschermelingen, de koopvaarders, naar de West, het wisselen van hun ladingen voor de rijkdommen van Mexico, Peru en de Molukken, het verenigen van de diverse eskaders te Havana, en de oversteek terug. Enig inzicht in deze materie is hier zeker op zijn plaats. Daarom een uittreksel van dit document:

Memorie van de vloten des Konings die jaarlijks zowel uit Sevilla als uit Cádiz naar Tierra Firme, Nieuw-Spanje, Honduras, Havana en elders varen.

Hun voornaamste en enige kracht en sterkte bestaat uit 12 galjoenen, elk met een patache, merendeels voorzien van bronzen geschut. Ze zijn bemannet met ongeveer 1200 soldaten en ongeveer evenveel matrozen, er zullen nog een 1000 op de vloot zijn, zowel officieren als passagiers en kooplieden. Genoemde galjoenen zijn verdeeld in 4 smaldeLEN. Eerst 6 galjoenen, de mooiste en beste schepen van alle, waarop de aanzienlijke personen zich bevinden, en zij noemen die zilvergaljoenen. Zij zijn bewapend met 24, 26 en 28 stukken bronzen geschut, en met 250-300 man. Genoemde 6 galjoenen plachten alleen onder zeil te gaan maar dat is nu niet meer het geval.

2 galjoenen gaan naar Tierra Firme om de koopvaardijvloot te konvooyer, die bestaat uit 12 schepen, waarvan 8 uit Sevilla en 4 uit Cádiz, met ongeveer 8 of 10 kleine schepen, die naar de eilanden rondom Tierra Firme gaan, en die hele vloot bestaat uit 28 tot 30 schepen.

Het grote aantal personen en de aanzienlijke hoeveelheid legerbagage noodzaakt allen om hun stukken geschut naar buiten te wenden, vooral de vrachtschepen, omdat zij op het dek alle kisten geladen hebben waarop onder de blote hemel matrozen en passagiers slapen. Allen verenigen zich in de baai van Cádiz. Als lading nemen zij mee: ijzer, staal, witte was, lijnwaad, saffraan, zuidvruchten, zijden stoffen, brocaat en heel veel kwik. Deze vloot zal ongeveer 12 miljoen gulden waard zijn.

Zij vaart uit de baai van Cádiz een dag of acht vóór of na de 20ste april. Ze stevenen langs de Canarische Eilanden, vandaar naar Tierra Firme, of naar Cartagena, die een 7 of 8 jaar geleden ommuurd is. In de ca. 8 dagen dat de vloot daar vertoeft, landen zeer veel passagiers en men lost een grote hoeveelheid waren, want gedeeltelijk worden deze daar verkocht, en voor een ander deel worden ze over land met muilezels naar Nieuw-Granada [het huidige Columbia] en het Reino Nuevo [Ecuador?] vervoerd, waar jaarlijks veel goud vandaan wordt gehaald, en ieder jaar meer, zodat men in sommige jaren wel 80, 90 en zelfs 100 ton goud haalt, dat naar Cartagena wordt gebracht. Ongeveer eind mei vertrekt de hele vloot naar Portobelo. Portobelo heeft wel verbinding met de zee maar ligt wat landwaarts in en wordt verdedigd door 2 sterken die tevens dienen om de schepen te beschermen.

Genoemde vloot is daar omstreeks de 5e of 6e juni en ze lost daar het overige van haar lading. De Peruanen komen in Lima bijeen, vanwaar ze op 2 of 3 mei naar Panama vertrekken, over welke reis ze 22 of 23 dagen doen. Van Panama brengen de Peruanen al hun goud, zilver en juwelen op lastdieren naar Portobelo. Tussen de havens ligt een afstand van ca. 18 mijlen, een heel slechte weg, helling op, helling af, zodat zij daar 4 dagen over doen. Een maand hebben ze nodig om te lossen, te laden en wederom onder zeil te gaan naar Cartagena, vanwaar ze omtrent

- ² Deze situatie duurde tot ver in de 17e eeuw. Het was de reden dat Europese staten, die aanvankelijk de Westindische filibusters aanmoedigden en beloonden, hun houding wijzigden en door middel van concessies en onderhandelingen een blijvende greep op het Spaans/Amerikaanse zilver trachten te houden (C.H. Haring, *The Buccaneers in the West Indies in the XVII century*, Londen 1910 p. 269).
- ³ 21 47-8.
- ⁴ Miss Wright werkte voor de uitgaven van de Hackluyt Society, het lichtende voorbeeld van de Hollandse Van Linschooten-Vereniging, die zich tot doel stelt belangwekkende journalen opnieuw te doen verschijnen (secr.: Lange Voorhout 9-11, Den Haag).
- ⁵ 29 II 159, in het exemplaar dat ik raadpleegde lag een notitie met een vertaling van Stuyvesants Latijn. Ik gebruikte deze vertaling, verving alleen 'neergelegd' door 'beraadmd'. De onbekende vertaler schreef in de marge: 'Van wie heeft meneer Stuyvesant Latijn geleerd? Erg vast in zijn grammaticale schoenen stond hij niet'.
- ⁶ Bisschop Las Casas ried het gebruik van negers voor zware arbeid aan om de Indianen te sparen. Het is niet juist hem daarom als de 'inspirator van de slavenhandel' aan te wijzen. Reeds voor hem runden uit Portugal verdreven Joden met negerslaven suikerplantages op Madeira, St. Thomé, en in Brazilië, 150-300 arbeidskrachten per plantage. Hieruit ontstond een reguliere handel.
- ⁷ 12 194 c.v.
- ⁸ 4147-8. Talloze scribeanten hebben pagina's vol hartbrekende klachten over het publiek uitgestort. Met geen woord werd echter ooit gerept over de jammerlijke toestanden op b.v. de emigrantschepen, een even miserable zaak als de slavenhalers. Men schat het aantal slachtoffers op Rotterdamse schepen in de jaren 1750-5 op meer dan 2000. Evenmin plengde men tranen over de Engelse en Amerikaanse press-gangs die eeuwenlang ongestraft talloze blanken van hun vrijheid beroofden.
- ⁹ Normaliter is een kat een werktuig van belegeraars i.p.v. belegerden, en wel in de vorm van bewegende toren of een beschutting voor de ondermijners van muren en poorten. In dit geval denk ik dat de kat een afkorting van katapult is, dus een werktuig om stenen en/of zware voorwerpen weg te slingeren.
- ¹⁰ De Cariben noemden St. Maarten 'Soealoeiga', Het Land van Zout. De zoutwinning is er nu verleden tijd en het enige scheepje onder zeil en de Nederlandse vlag is de schoener 'La Esperanza' (De Hoop) dat met toeristen vaart.

In totaal werden er tussen 1500 en 1861 zo'n 10 miljoen zwarte slaven van Afrika naar Amerika vervoerd. Afrika's werkelijke verlies aan mensen was echter groter. Elke uittocht van 120.000 man vertegenwoordigde er in feite 375.000:

Overleden bij gevangenneming, vervoer etc.		187.500
in Afrika, grotendeels door toedoen van de Afrikanen zelf		
Overleden aan boord van slavenschepen of na bevrijding (van oorlogs-schepen b.v.)		37.500
Overleden na ontscheping, verkoop of tijdens opleiding tot werk-kracht		30.000
beschikbaar als arbeider (-ster)		120.000
	Totaal	375.000

(Cijfers naar A.W. IJzerman in *Het moderne Kapitalisme*, Amsterdam 1930, p. 444)

lauwe

OOR SCHEEPVAART

onden
ormt me
ek boel

H.C. Vroom (ca. 1566–1640) schilderde in 1617 dit treffen tussen Nederlandse schepen en Spaanse galeien. Piet Hein diende op beide soorten vaartuigen. Rijksmuseum, Amsterdam.

III De Spaanse zilvervloten

*'Dit is de vloot die naar Europa de gouden roede brengt,
die de hele Christenheid kastijdt en ontmoedigt, en
waarvan men de kracht kan bezworen met 24 weltoe-
geruste oorlogsschepen en 12 adviesboten, bemand met
dappere soldaten die niets liever willen dan een treffen
met de vijand.'*

Bewindhebbers van de WIC aan Piet Hein, 1628

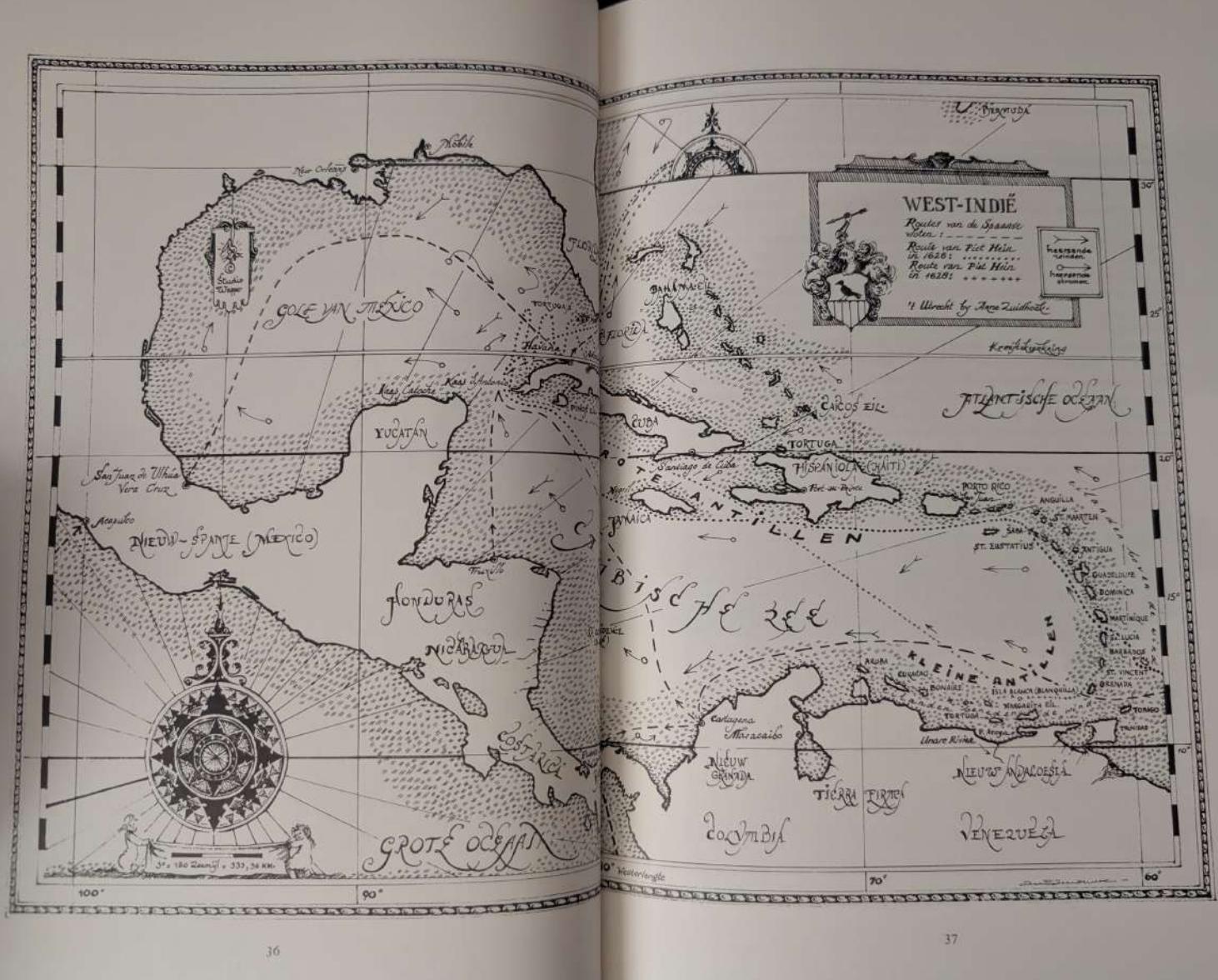
De kracht van Spanje, en de greep van de Middellandse-Zeenaties op het wereldgebeuren, is dus vooral gebroken door de Nederlandse Republiek der Zeven Verenigde Provinciën. De tocht van De Houtman naar de Oost (1595-7) was wat dat betreft een mijlpaal.

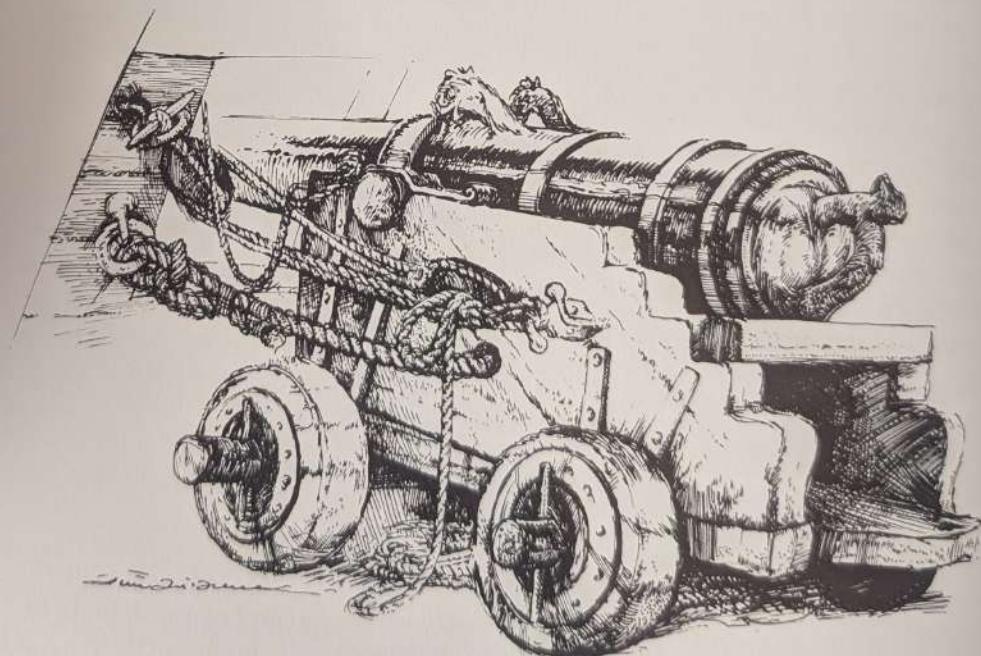
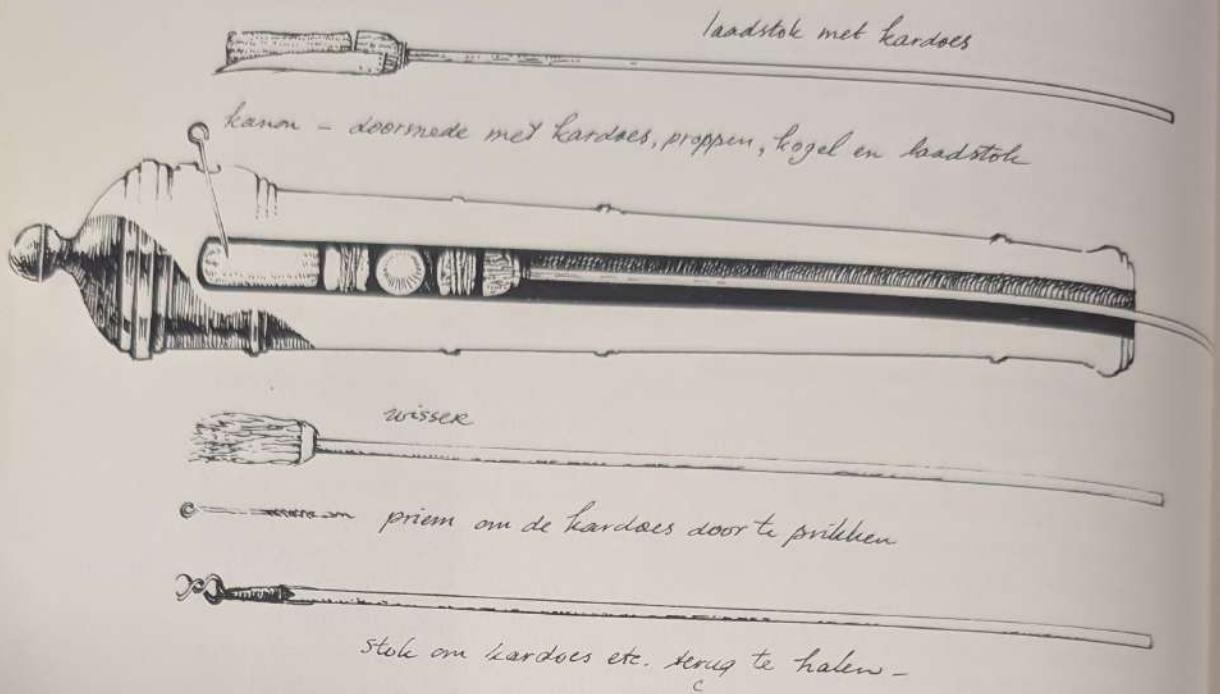
Het doorgronden van het Spaanse vervoerssysteem te land en ter zee uit de koker van de kooplieden werd aan de praktische opmerkzaamheid van de Hollandse zeeman gekoppeld; daardoor werd de expansiezucht werkelijk effectief. De Republiek was van veel, zo niet alle, bijzonderheden omtrent de Spaanse zilvertransporten op de hoogte.

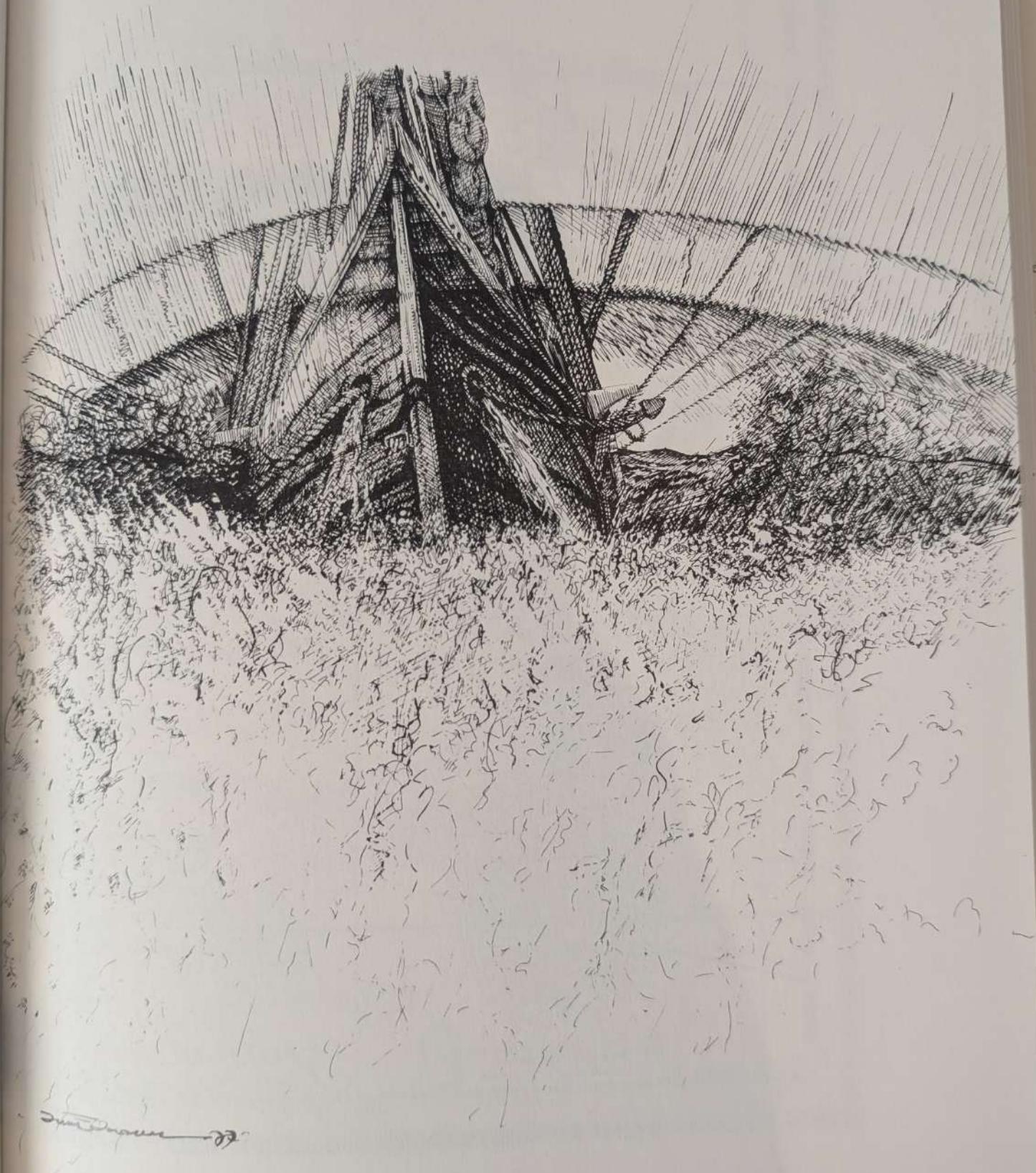
Piet Hein bewees met uitgebreide rapporten dat hij zijn ogen niet in de zak had. Hij was de enige niet. Admiraal Pater werd, net als Hein, een aantal jaren op de galeien van Cartagena (Venezuela) gevangen en aan het werk gezet, 'gedurende deze tijd ging hij alle havens van deze kust onderzoeken en peilen...' Galeislaven zaten vermoedelijk niet altijd aan de banken geketend. 'Nadat hij de vrijheid had herkregen nam hij dienst als matroos aan boord van een schip van Castellon, inwoner van Cartagena...' Op de 1629/30-vloot van Pater diende een Portugees, Castañeda, eens stuurman op de galeien van Cartagena, als 1ste stuurman, 'waaruit men ziet hoe gevaarlijk het is op deze kusten vreemdelingen en Portugezen te laten die er in zo grote getale zijn...' Een volgende mededeling van dezelfde Spaanse zegsman¹ verheldert een andere oorsprong van de Hollandse bekendheid in deze wateren: 'Voordat de vijand kwam, stierf in deze stad [Santa Marta] Juan Lopez, een vreemdeling, naar wie de Hollandse admiraal vroeg, en die een spion was die hem in kennis had gesteld omtrent de toestand van deze stad en langs welke kant hij in de haven moest binnenvaren...'

Gonzalo de Banzos, stuurman van het gevangen fregat 'Nuestra Señora del Rosario' had een boek gezien 'dat hem door de... Admiraal Boudewijn Hendriksz. werd getoond, met plattegronden van alle havens, baaien, vestingen en Kasteelen van [West-] Indië, alles met veel bijzonderheden. En van deze haven [Havana] de straten van de stad... en de rivieren en lagunen van de baai...'

Een overkoepelend schrijven, én een illustratief staaltje van goed geïnformeerd zijn, is (evenals bovengenoemde manuscripten) door Miss Wright uit de Spaanse archieven gevist. Een document met de aanhef: 'Beweegredenen die de Hollandse rebellen ertoe bewogen de WIC op te richten' is een Spaanse vertaling van een manuscript dat nog ergens in een Hollands archief kan rondzwerven en was gevoegd bij 'Inlichtingen, ingewonnen over de Spaanse vloten door de bestuurders van de WIC en in 1628 aan Piet

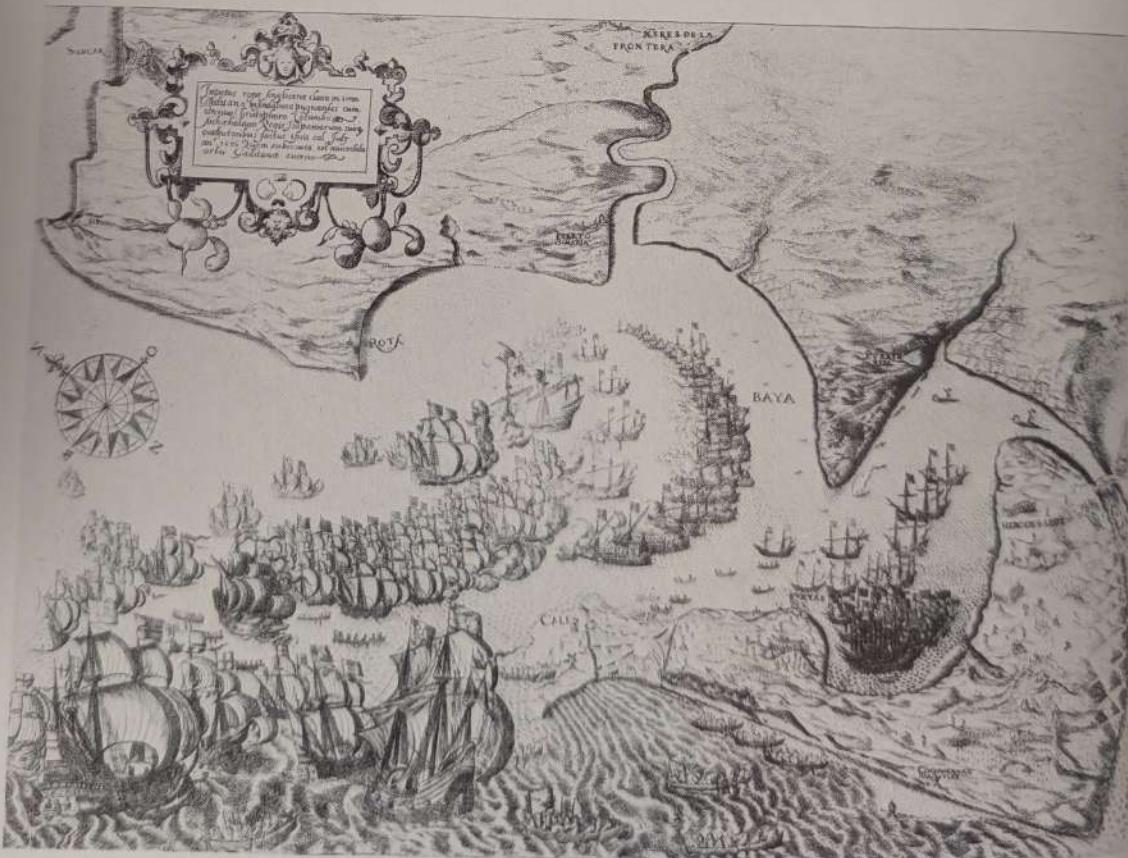

de 12e juli in zee gaat. Ze wordt dan op 10 miljoen geschat, hoewel er meer aan boord is dat, daar het voor rekening van particulieren is, niet geboekt wordt. Ze zet koers naar het eiland Cuba en Havana, waar ge deze rijke vloot omstreeks 10 augustus zult vinden.

Memorie over de Nieuw-Spanjevloot en Hondúrasschepen, die jaarlijks naar Mexico gaan. De Spanjaarden noemen die de St. Jansvloot. Ze bestaat uit 10 galjoenen, die naar Nieuw-Spanje, en 2 die naar Honduras gaan.

De St. Jansvloot bestaat uit 12 of 15 schepen met lading uit Sevilla en 3 uit Cádiz, met 8 of 10 kleine schepen voor de eilanden daar in de buurt [van Mexico en Honduras]. Elk galjoen heeft 22 à 24 bronzen stukken geschut en 250 man. Het admiraalsschip van het eskader van Honduras telt 12 bronzen en 8 ijzeren stukken geschut. Wanneer genoemde vloot uit Cádiz vertrekt [ca. de 6e juli] zet ze koers naar de Canarische Eilanden, en van daar naar Guadaloupe waar ze gewoonlijk ca. 10 augustus aankomt, zonder dat dit meer dan een dag of 8 kan verschillen. Daar tracht ze gedurende 3, 4 dagen weer wat op krachten te komen door vers water te halen en zich te voorzien van vruchten en vlees. Daarna vaart ze rechtstreeks naar Cuba, tot dicht bij Kaap San Antonio. In het gezicht van de kaap wendt ze de steven over de Golf Van Mexico naar San Juan de Ulúa, gewoonlijk bewaakt door een bezetting van 120 soldaten. Als de gehele vloot binnen is pleegt men haar af te sluiten. Alle schepen zoeken hun toevlucht achter de sterkte waar ze aan ijzeren ringen in de muur vastgemeerd blijven liggen om beschut te zijn tegen de noordenvind die daar van de 20e september af zo hard waait dat hij alle schepen die niet goed vastliggen doet zinken. Achter San Juan de Ulúa ligt Vera Cruz waarheen al het lijnwaad na het lossen wordt

Cadiz (hier Cales) in 1596. Aan de overzijde van de baai ligt Puerto S. Maria, voorhaven van Sevilla, waar Piet Hein als galeislaaf gevangen zou hebben gezeten. Gravure. Atlas van Stolk, Rotterdam.

vervoerd. Daarheen begeven zich de Mexicanen met tweewielige wagens en koppels lastdieren en elk koopt voor eigen rekening. Die haven doen ze de 10e september aan, zonder dat er een verschil is van 8 dagen meer of minder. De lading brengt een 7 of 8 miljoen gulden op en bestaat uit: ijzer, staal, kwikzilver, wijn, was, stoffen met brocaat, zuidvruchten e.a.

Wanneer dan alle schepen opnieuw geladen zijn met goud, zilver, cochenille, indigo, huiden, tabak, campêchehout en vele andere zaken, alles geschat op meer dan 15 miljoen gulden omdat ook nog veel particulier bezit aan boord is, vertrekt de vloot van 16 of 18 schepen naar Cuba onder konvooi van slechts 2 galjoenen, een zeer geringe weermacht, om welke reden de vloot gemakkelijk zou kunnen worden veroverd; en zonder mankeren vaart zij jaarlijks omstreeks de 4e juli langs Kaap San Antonio.

De 2 galjoenen van Honduras zijn inmiddels ook gelost en zetten van daar koers naar Kaap San Antonio waar ze gewoonlijk 4 of 5 dagen na de Nieuw-Spanjevloot aankomen, en daarna komen daar de zilvergaljoenen, ten getale van 6, met de 2 andere van Tierra Firme met de gehele vloot, omstreeks de 10e augustus [zie boven]. Nadat allen gezamenlijk Kaap San Antonio zijn gepasseerd stevenen ze naar Havana waar al deze vloten zich verenigen en onder konvooi varen zij daar de 31e augustus uit, want de order des Konings verbiedt hen na die datum te vertrekken.

Op het eiland Cuba ligt Santiago. Het heeft een rijke kopermijn, waaruit de koning van Spanje jaarlijks ca. 400 ton koper haalt dat gebruikt wordt voor de artillerie, de sterkten, de galjoenen en andere oorlogsschepen. Genoemde mijn en stad zouden met geringe strijd machten kunnen worden gebrandschat en ook andere versterkte plaatsen.

Uit deze, vrij nauwgezette berichtgeving (waarbij de dateringen in de praktijk wel enige vrijheid moet worden gegund) blijkt dat Piet Hein dus niet de échte Zilvervloot te pakken zou krijgen. Hein veroverde de Nieuw-Spanjevloot en kreeg zodoende natuurlijk wel een fors deel van de uiteindelijke retourvloot in handen.

Deze sterke galjoenenmacht is overigens nooit met succes aangevallen. Pater probeerde het in 1629 en Cornelis Cornelisz. Jol in 1638 (diens aanslag op Santiago mislukte eveneens), beginnende op de plaats waar Hein begon: bij Kaap San Antonio. De enige kans op resultaat voor kapers, boekaniers of andere slimmerikken lag in een geduldig begeleiden van de armada, in de hoop dat er een galjoen door storm of stommiteit zou afdwalen of op de rotsen zou lopen.⁴ De Engelsman Phips vergaarde zo een fortuin en voor zijn tijd (ca. 1687) pakte hij het groots aan: 300 duikers opereerden van 100 bootjes. De duikers pauzeerden in met lucht gevulde tonnen. Phips haalde van het wrak van de 'La Nuestra Senora de la Concepción' 170 ton zilver plus nog wat los spul met een waarde van 1½ miljoen Pond Sterling en dat kwam al aardig dicht in de buurt van heel Hein zijn Zilvervloot.

Spaanse mat, in Mexico geslagen. Kon. Penningkabinet, Den Haag.

Delfshaven in 1572. Piet Hein werd in een straatje achter de waterpoort midden geboren. Tekening uit het dagboek W.L. van Kittensteyn, 1613. Atlas van Stolk, Rotterdam.

Delfshaven in 1978. Vanaf deze plek keek de kleine Hein het zeegat uit.

Temidden het gekrioel van het handels- en visserijbedrijf, met hun luchtjes van teer, verrotte vis, pekel, traan, touw, hout, graan (voor de distilleerderijen van Delft en Schiedam) en wat niet al haalde Piet zijn kwajongensstreken uit – op de kleine, knusse, houten kaden waar thans de kolossale havenwerken van Wilton-Feyenoord overheen gedenderd zijn en de huisjes van Delfshaven hulpeloos vertrapt aan een stil watertje over die bruine

In het rapport wordt niet over het Manilla-galjoen gerept. Sinds 1564 pendelde dat reusachtige schip, vol Oostindische schatten, tussen de Filippijnen en Mexico. Ze was het doelwit van Drake (1579), Cavendish (1587), Olivier van Noort (1600), de Nassausche vloot (1624) en talrijke Engelse en Franse privateers rond het jaar 1700. Te Acapulco loste ze gewoonlijk haar lading die over land, per ezel, naar Vera Cruz werd gesjouwd. Dit leidde tot overvallen van onberaden boekaniers die dan op hun beurt met de vervoersproblemen kwamen te zitten. Het document, bestemd als het was voor Piet Hein en diens operatie in de West, deed er dus over het Manilla-galjoen het zwijgen toe.

Het woord was nu aan Hein.

NOTEN

¹ Paters beknopte biografie werd door Juan de Orozco aan de Kroon doorgespeeld (25-5-1630). Pater wachtte in 1629 te vergeefs op een Spaanse retourvloot, keerde naar Santa Marta terug en weer 'onderzocht hij haar geheel met het peillood' (Rodrigo de Velasco aan de Kroon, 1630?) 29 I 197-8.

² Precieze titel: Inlichtingen, die de Bestuurders van de West-Indische Compagnie, opgericht door de Verenigde Provinciën, bezitten van het jaar 1623 af over de vloten... overeenkomstig de memories die zij hierover gaven aan hun Admiraal Piet Heyn tot zijn naricht, etc., *Archivo General de Indias* te Sevilla, staat 2322. Een gedeelte van de tekst was Piet Hein door eigen waarneming bekend. 20 *123 e.v. Overigens, al bijna 100 jaar voeren de Spaanse schepen zo heen en weer. Het had raar moeten lopen wilde daar geen informatie over bestaan.

³ 29 I *5.

⁴ Oktober 1631 verloor Spanje door storm de hele Nieuw-Spanjevloot.

IV Piet Hein

*'Loeft die Heer der Heeren,
Verblydt u nu in desen tijt,
Ghy zijt nu van de Spaengiaerts bevrijt
Die u benouwen seere.'*

Uit: Het Geuzenliedboek

De 19e augustus 1628, drie weken voor de verovering van de zgn. Zilvervloot, begon P.C. Hooft aan een boek over de 'Nederlandse Historie sedert de Overdracht van de Heerschappij van Keizer Karel V aan zijn zoon Philips II' en hij schreef:

'Ik ga een werk aan dat krom staat van lotwissel [wisselvalligheid van het lot], gruwzaam is van veld- en zeeslagen, belegeringen, bitter van twist en muiterij, beklad met moorden buiten de oorlogsvoering om, vreselijk van wreedheid zelfs in tijden van vrede. De inboorling onder de zweep gebracht, kerken en godsdiensten verstoord; steden, landschappen en zeden verwoest. Terwijl men elkaar plaagt, haalt men hemelse plagen op de hals: aardbeving¹, pest, honger, harde winters, watersnoden, verdrinken van dorpen, volk en vee. Alle oorden van Europa gevuld met ballingen. Massa's door beulen omgebracht, onschuldig bloed vergieten wordt als een ridderstuk geroemd. Eigendommen in twijfel getrokken en diegen die men noch ketterij of weerspannigheid kan verwijten, oogluiking en dulding te laste gelegd. Boeven en *schalken* krijgen kansen; burger tegen burger opgehitst en die het aan vijand ontbreekt door vriend verraden.'

Hoewel de burgers van het gewest Utrecht noch de koning van Spanje noch prins Willem van Oranje een kwaad hart toedroegen waren ze de bestachtigheden van hun soldaten meer dan moe. Tenslotte namen ze, in 1577, het initiatief tot het slechten van de 'dwang-burcht' op het Vreeburg en deze daad mag gezien worden als het symbool van de vrijheidsstrijd van het Nederlandse volk.

En in dat jaar, 1577, de 25e november², werd in Delfshaven Pier of Piet Pietersen Hein geboren, als zoon van een onbemiddelde noch ongeletterde scheepsgezagvoerder, één die dan als koopvaardijer dan als konvooyer van haringbuizen een respectabele positie bereikte. Vader Hein bezat in 1600 in Delft een huis met drie haardsteden. Dit is ons bekend uit een haardstedenregister, naar het aantal rookkanalen was klaarblijkelijk een belasting geregeld.³ Een huis met drie schoorstenen getuigde van een zekere luxe.

Delfshaven was, zoals de naam aangeeft, de haven van Delft en met die stad door de Schie verbonden. In 1389 verkreeg Delft van Graaf Aelbracht van Beieren toestemming van Overschie naar de Maas een vaart te doen graven om also handel aan Rotterdam en Schiedam te onttrekken. De deftige Delftse koopmansstand, wier neuzen te gevoelig waren voor de stinkende traankokerijen van de walvisvaart en de haringvisserij, zag haar voorhaven ongaarne groter worden dan Delft zelf. Bouwen zonder hun toestemming of boven bepaalde maten was verboden, zeker na de grote brand van Delft (1536). Op den duur werd Delfshaven door de minder delicaat geschapen Heren van Rotterdam opgesloten (1886).

tijd mijmeren. De geest van Piet Hein komt er nog wel eens terug om het oude te zoeken, hij vertoeft dan bij zijn standbeeld aan de haven en soms, bij oostenwind, als de zondagmiddag stil en roerloos is, klinkt van heel ver 'Hij heeft gewonnen, de zilvervloo-oo-oo-oot' over de Maas. De woorden walmen als mistige nevel over de waterimpels. Een nieuwe geluidenbrij brengt de echo van donderend gejuich aan; duizenden kelen schreeuwen zich schor, er wapperen vaandels en vlaggen, toeters blazen, en de geest van Piet Hein dwaalt tevreden en gevleid over de kaden, glimlachend bij de herinneringen van zijn roemrijk verleden, aan zijn inzet. Maar zijn glimlach verdwijnt als het vreugdegezang in onbegrijpelijk Hollands overgaat. 'Wie heeft er weer een goal gescoord?' vragen velen zich 4 km verderop luidruchtig af en ze geven direct daarop zelf het antwoord: 't Is Feyenoord!'

Wie van de voetbalminnaars in de Kuip zou bij het zingen van het Zilvervloot-lied weten dat de dader zo'n 400 jaar geleden zo dichtbij het stadion de eerste zeewind in de neus kreeg en in dat nietige Delfshaven met 2 van zijn 3 broers (Jacob, Zimme [Simon] en Cornelis) ca. 1590 het harde zeemansberoep koos? Er was een schreeuwende behoefte aan zeelui. De graanreizen waren met succes bekroond, men bereidde reizen naar Oost-Indië om de Noordoost, Noordwest, de Zuidoost en de Zuidwest voor en de vaart op West-Indië en Afrika ontwikkelde zich snel.

Van de eerste jaren van Piets carrière is om twee redenen weinig bekend. In de eerste plaats werd hij vlak na zijn opzienbarend succes door de Heer teruggeroepen vóór hij zijn mémoires kon schrijven of laten schrijven; in de tweede plaats was de man een gewone, niet-adellijke, burger en hofpoëten stonden bepaald niet te dringen om zijn eerste plasje te bezingen. De lotgevallen van Hein, varende op het schip van vader Pieter Cornelisz. ofwel Pier Hijn of Pier Heynen, waren dezelfde als van ontelbare vakgenoten en hun even ontelbare avonturen waar een 20e-eeuwse romanschrijver, gebiologeerd als die is door de zieleroerselen van het individu, geen raad mee zou weten. De enkele handigerds die in die 17e eeuw autobiografieën deden verschijnen als 'ongehoorde en aenmerckelyke perickelen' vermeldden pagina's vol ten hemelschreiende en verbazingwekkende historiën als dagelijkse kost, nijs voor een mens om daar langer dan 10 regels bij stil te staan. Zo is het ook bij Piet Hein als hij later aan zijn jaren in Spaanse gevangenschap refereert. Dan blijkt dat hij als galeislaaf heeft gezwoegd, vanuit Sluis,⁴ Cádiz en Havana⁵ nadat zijn schip, waarschijnlijk de 'Rode Leeuw' van de Rotterdamse reder Van der Veken, in een Spaanse haven in beslag was genomen. Het was een harde straf voor een Hollandse zeeman, maar uiteindelijk ook voor Spanje want de kennis die Hein op die roeischepen opdeed zou Spanje schatten gaan kosten. Na een jaar of 4 (in 1598 werden er heel wat schepen geconfisqueerd en in 1602 als inwisseling voor de admiraal van Aragón vrijgelaten) tussen allerlei gespuis babbelde Hein een vlot mondje Spaans. Het is ook mogelijk dat Hein tijdens activiteiten als kaper of zoutwinner gevangen is genomen en dat zijn onvrijwillige slavernij twee verschillende periodes betrof.

Uiteraard waren de vele jaren gevangenschap een handicap voor Heins aspiraties. 30 jaar oud was hij weliswaar een bekwaam zeeman maar leeftijdsgenoten waren verder gekomen dan hoog-bootsman, de rang die hij toen op een vloot naar Oost-Indië bekleedde. Deze expeditie onder Verhoeff kende een hoog sterftecijfer, regelmatig kwamen er functies vrij en het gezegde 'de één zijn dood is de ander zijn brood' was ruimschoots van toepassing toen Piet Hein schipper op de 'Hollandia' werd en duidelijk van zijn aanwezigheid blijk gaf. Hij voerde landingen bij Banda en Poelo Roen uit en was een van de ontwerpers van het fort te Banda. Als schipper van het genoemde vaartuig en

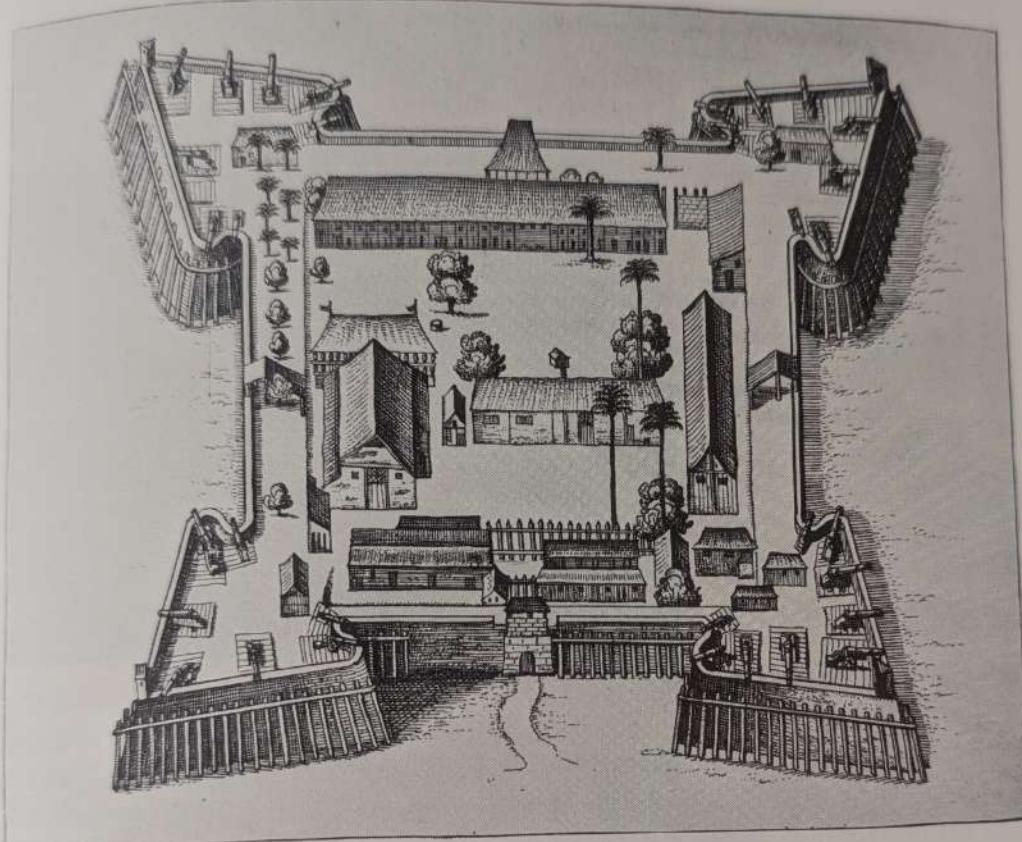

Was't aangenaam & groot Delfshaven,
 Een voorwerp van de gunst der Nederlandsche
 Graven;
 Was ook van Godes gunst doorwien 't een
 bloei genoot,
 Die aan gans Nederland vruchten goed:
 O! de Batavier zag scheepen
 Met schatten van alomme in deze haven
 sleepen.

vlaggekapitein van De Houtman arriveerde hij 9 juli 1612 in Texel, nokte af en trouwde 23 september van hetzelfde jaar⁶ in de Grote Kerk van Rotterdam, in welke stad hij zich vestigde. De gelukkige wederhelft heette Anneken Claesdochter de Reus, weduwe van Jan Cornelisz. de Wit, de ex-schipper van Verhoeff op dezelfde vloot. Ze was een goede partij, afkomstig uit een welgestelde koopmansfamilie met invloedrijke relaties en ze bewoonde een huis op de Blaak.

Daarna koos Hein regelmatig voor korte en lange tijd zee, met een bevredigend financieel resultaat. In 1614 kocht hij zich een huis aan de Leuvehaven, in 1617 was hij Grootschipper. Hij was een godvruchtig mens, voor elke reis vervulde hij zijn godsdienstige plichten alsof hij op het punt stond te overlijden en in wezen was dat ook de juiste manier om zeereizen, zeker toen, te bezien. Het risico was groot. Iemand die aan de wal Magere Hein met zijn onverbiddelijke zeis ziet naderen kan een priester laten komen; maar een zeeman op een zinkend schip vol chaos en lawaai, of kreperend aan een akelige kwaal, dreigde onvoorbereid aan Petrus' hemelpoort te verschijnen. Geen schijn van kans dat die hem er inliet. Een zeeman was onvermijdelijk verdoemd. Dit kon de Allerhoogste echter nooit zo bedoeld hebben en al in de Middeleeuwen maakte men de paus hierop

attent. De Heilige Stoel loste het netelige probleem met de creatie van een soort wachtkamer op, net tussen de hemel der gelukzaligen en de hel der verdoemden: locus fidelio in gremio (getrouwde plaats in de schoot der kerk). De zeelui hadden zo hun eigen voorstelling van die tussenhemel, het werd een reusachtig zeilschip met weiden vol vee en taveernes op de maren. 'De Almacht' heette dit schip in Holland, en 'Chasse Foudre', 'Manningful', 'Papa Lucerne' of 'Ternute' elders.

Fort te Banda, 1609, op de basis van een eerder door Portugezen gebouwde versterking. Gravure uit 'Begin ende voortgangh der Vereenighde Nederlandtsche Geocstroyerde Oost-Indische Compagnie...', deel II (1645).

In de dagen van Piet Hein was het geloof in dit schip en deze tussenhemel bij de intelligentsia getaan. Dominee Spranckhuysen, een goede kennis van Hein, zei dat de admiraal in zijn jonge jaren nooit in zee stak 'offte hy dede dat in sulcken voughen, als ofte hy gegaen hadde van de Aerde na den Hemel. Eerst ende vooral besorghde hy syne Ziele' en vervolgens liet hij testamenten opmaken zodat zijn naasten eventueel goed verzorgd zouden achterblijven. Uit deze nog bewaarde wilsbeschikkingen valt af te lezen dan Heins welstand stelselmatig toenam.

Mei 1618 werd zijn schip de 'Neptunus' in Venetië in beslag genomen en in Venetiaanse oorlogsdienst tegen Napels Sicilië (Spaanse bezittingen) ingezet. Hein liet het bevel aan stuurman Willem Stoop⁷ over en keerde over land terug. Pas in 1623 kwam het schip weer vrij.

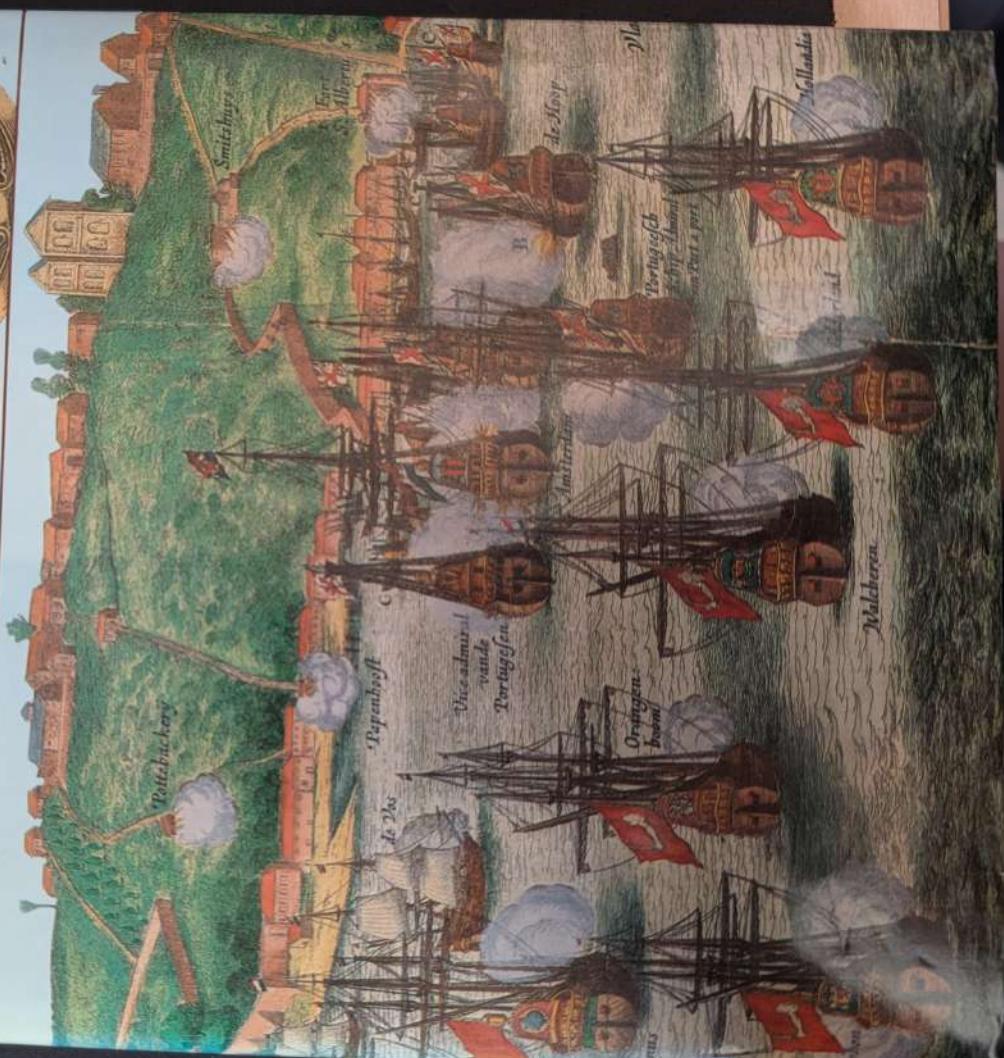
In 1619 of daaromtrent schilderde de Utrechtse Paul Moreelse zijn portret en hoewel

PIET HEIN ende Zilvervloot

Arne Zuidhoek

PIETER ZEYHEN GEBOREN VAN DELSHAVEN
PIETER ZEYHEN GEBOREN VAN DELSHAVEN

nu door een ondeskundige Utrechter voor 'piraat' te worden uitgekreten?

Gelukkig is de volgende associatie de meest gehanteerde: men wéét dat een Hollandse David de geduchte Spaanse Goliath een oor aannaaide, een daad waarop Holland met gerechtvaardigde trots kan bogen. Voor de eerste en enige keer slaagde Piet Hein waar andere zeevaarders faalden. En de blamage was voor Spanje groot genoeg om er in haar geschiedenisboeken in alle talen over te zwijgen.

Het is een merkwaardige spelng van het lot dat mijn tweede passage naar de West, in het spoor van Hein en andere avonturiers, met een 'Hollandia' geschiedde. Weliswaar niet de West-Indiëvaarder 'Hollandia' (600 ton) van 1628 maar het ms 'Hollandia' (laadverm. 18.600 ton) van de KNSM.

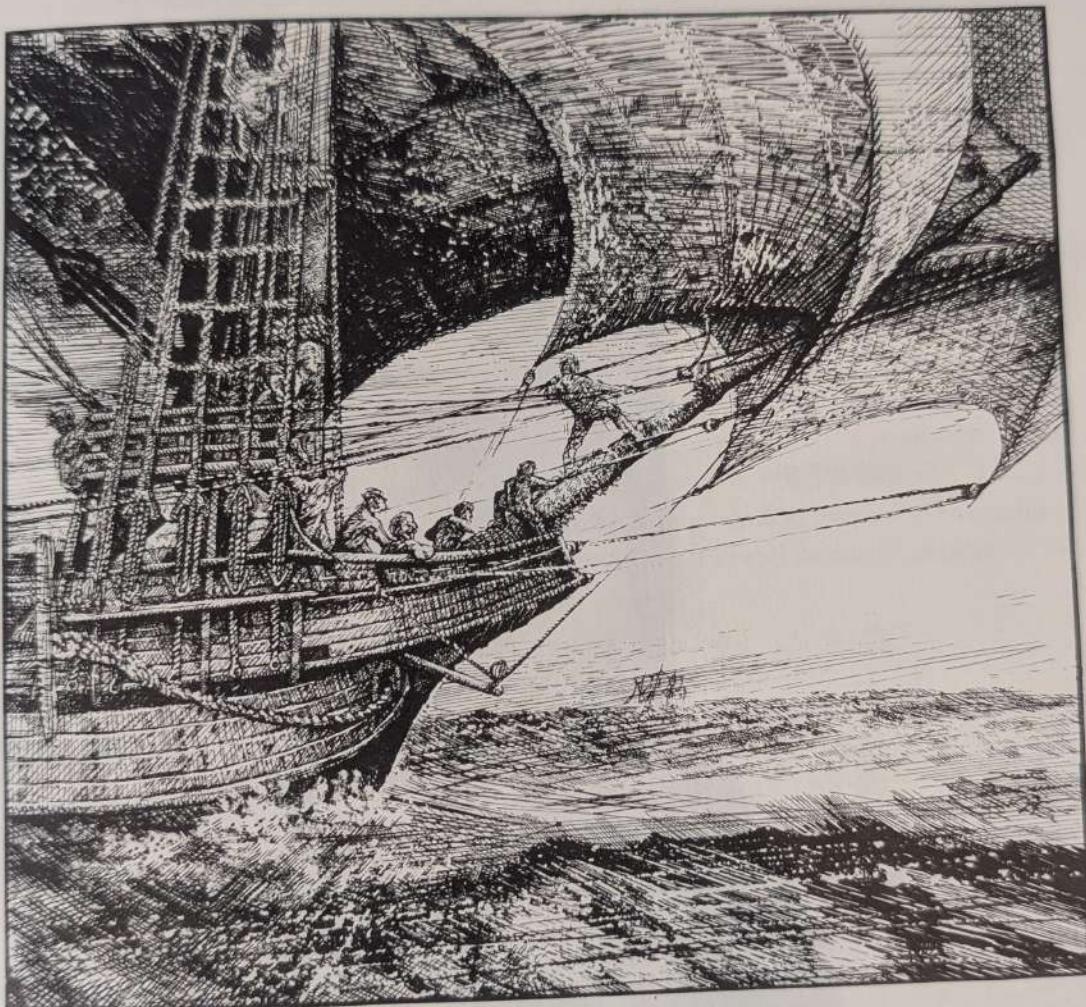
Talloze schepen zwierden onder die naam de Hollandse driekleur uit, vrijwel allemaal met als thuishaven Amsterdam. Een 'Hollandia' zeilde met de eerste vloten naar de Oost (1595 e.v.), behoorde tot Piet Heins eskader bij Baía en West-Afrika (1624-5), werd zijn vlaggeschip (1626-7), maakte de verovering in de baai van Matanzas mee en was het eerste schip dat daarna Nederland binnenliep.

De zee heeft het zog van al die 'Hollandia's' geduldig toegedekt. Aan haar is niet te zien dat over haar rug eens, 350 jaar geleden, kordate kerels op nietige scheepjes tjokvol zilver huiswaarts voeren.

ze door Spanje en Portugal getolereerd. Probeerden zij echter naar of in dat nieuwe gebied autonome rederijen of vestigingen op poten te zetten, dan werden ze concurrenten en evenzovele bedreigingen voor het monopolie van het Iberisch schiereiland. Concurrentie op grote schaal kan in oorlog ontaarden.

Zo begrijpen we hoe Piet Hein, toch een achtenswaardig vaderlander, door Iberische bril bezien het schoolvoorbeld van een vijandelijke spitsboef voorstelde, kwalificaties van religieuze aard nog daargelaten.

De 'Indias' (West-Indië) werd door Spanje verdeeld in: *a*. Nieuw Andaloesia (de provincies Cumaná en Guyana); *b*. Mar Caribe⁴ (de Kannibalen Zee, de Grote en Kleine Antillen);

en *c*. Tierra Firme (Vaste Land: de noordkust van Zuid-Amerika, van (ong.) Margerita Eiland tot en met de Golf van Darién, meestal met Midden-Amerika (Mexico etc.) erbij gerekend). De Engelsen noemden het laatste gebied de 'Spanish Main', voor de Hollanders was het Vasteland voornamelijk Venezuela. Veel later werd Tierra Firme de naam van een 'koninkrijk' dat uit 3 provincies bestond: Darién, Veraguas en Panama.

Terwijl de *conquistadores* naar de waarheid achter El Dorado, de Vergulde Man, zochten stroomden goud (minderde al omstreeks 1550) en zilver naar Spanje. El Dorado werd niet gevonden, wel de zilverberg Potosí in Peru. Het is onmogelijk de waarde van de jaarlijkse scheepsladingen te schatten. Veel werd niet geboekt; diefstal, smeergeld, zeeroof,

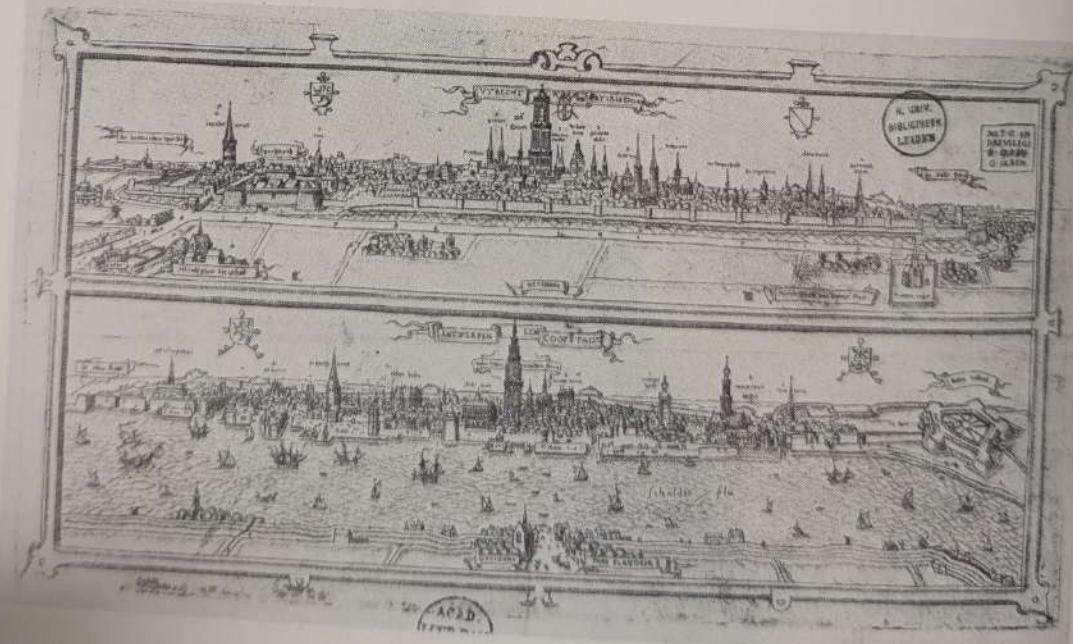
II Holland in de West

'Waar dat men zich al keert of wendt,
End waar men loopt of staat,
Waar dat men reist of rotst of rent,
End waar men henen gaat,
Daar vindt men, 't zij ook op wat reëf,
d'Hollander end' de Zeeuw;
Zij loopen door de woeste zee
Als door het bosch de leeuw.'

uit: Valerius' Gedenck-clanck. 1626

Reeds vroeg kwamen andere mogendheden dan Spanje of Portugal in de pas ontdekte werelden neuzen, de Bruggenaren waarschijnlijk voor 1400 al op de Azoren, derhalve de 'Vlaamse Eilanden' genoemd. De eerste Nederlanders (Zeeuwen?) in de West vertoonden zich er omstreeks 1500 en wel in Guyana, terwijl zij zich tevens op de Canarische Eilanden op de rietsuikercultuur toelegden. Hollandse zeevaarders dreven clandestien handel met de Iberiërs in de West; clandestien omdat de laatsten elke vorm van bedrijf met niet-Iberiërs was verboden. De Amerika's, Azië en Afrika waren natuurlijk te groot voor een dergelijk monopolie, maar de Noorderlingen vonden aanvankelijk Afrika en West-Indië al ver zat. Karel V gebruikte Nederlandse schepen in zijn expedities tegen Tunis (1535) en Algiers (1541).

Gezichten op Utrecht en Antwerpen (ca. 1568-'77), twee der belangrijkste steden van de Spaanse Nederlanden; Utrecht als bisschops-, Antwerpen als koopmansstad. Houtgravure van Melchisedek van Hooren, Universiteitsbibliotheek, Coll. Bodel Nijenhuis, Leiden.

Chr. Colón (Columbus).

en de titels en voorrechten van de aanstaande held? ach, als het zover kwam was daar door advocaten en belastinginspecteurs wel een mouw aan te passen.

Zo zeilde Colón de 3e augustus 1492 van Palos en had er geen familie Pinzón² bestaan dan was er nooit meer iets van hem vernomen. De Pinzóns waren bij de uitreding van de 3 schepen betrokken, kundige zeelui, volkomen op de hoogte van de nautische kennis van die tijd. Ze konden bogen op ervaring, familie-zeekaarten (in code, zodat concurrenten hen niet 'in de kaart konden kijken') en intuïtie. Een expeditie naar het Westen was wel in hun harde koppen opgekomen maar het ontbrak hen aan adellijke connecties en het geduld die te krijgen. Nu zij schepen, manschappen en voorraden moesten leveren aan een idealist die duidelijk met beter spraakwater was gezegend dan zij, grepen ze de kans met beide handen. Ze zorgden voor hecht doortimmerde schepen en goede spullen. De bemanning bestond niet, zoals de legende wil, uit een stel geketende boeven, maar was vakbekwaam. Het was niet hun schuld dat de 'Santa Maria' bij Haïti strandde. Colón zelf maakte er volgens zijn geciteerde dagboektekst boven dit hoofdstuk een godoordeel van.

In ieder geval, Colón alias Columbus keerde terug en legde tot ieders verbijstering een nieuw werelddeel voor de voeten van Ferdinand en Isabella. Men had zich de wereld wel rond maar een stukje kleiner voorgesteld en daarop was geen plaats voor de Amerika's geweest. In de beide Iberische staten ontstond een bescheiden vorm van paniek: het nieuwe territorium moest zo snel mogelijk Katholiek en Spaans of Portugees worden voor andere landen zich er mee gingen bemoeien.

De ontdekkingsreizen werden in naam van de Heiland bedreven³ (over winsten sprak een ware *hidalgo* of *fidalgo* niet, Colón wél; handel was een bezigheid van het mindere volk) en het zou Diens vertegenwoordiger op aarde moeten zijn die over het bezit besliste, dus paus Alexander VI (1492–1503). Deze Spaanse Borgia was door de beide Katholieke Koningen op de Heilige Stoel geholpen, de verhalen over hem in omloop waren kwalijker dan de avonturen van Casanova. Alexander trok eenvoudig een lijn over de aardbol, loodrecht op de evenaar, en verdeelde aldus de wereld als een reusachtige moorkop tussen Spanje en Portugal. Portugal sloeg echter aan het protesteren toen het merkte dat er van Brazilië nog geen puntje overbleef en Alexander corrigeerde de lijn. Deze handeling, bekend gebleven als het Verdrag van Tordesillas (september 1494) bepaalde verder dat alle eilanden en continenten reeds ontdekt of nog te ontdekken, voor eeuwig en altijd aan de respectieve monarchen en hun nazaten zouden toebehoren.

Portugal!, een land met slechts enkele miljoenen inwoners, en Spanje!, nauwelijks 2 jaar baas in eigen land – tezamen een vlek op de aardkaart, deze twee landen eisten de wereld voor zich op. En hoe onzinnig ook, het was een realiteit waarmee de rest van Europa (de rest van de wereld buiten beschouwing gelaten) werken moest.

Zo lang de overige naties zich nette medewerkers of werk nemers toonden werden

Arne
PIE
EN

Ieder
dade
zilve
vraaj
histo
held
op d
Zev
kaap
Spai
Hein
kan
besc
oor
elk:
Nei
stor
sch
kaas
Sp:
en .
te:
en:
m:
ad:
In:
da:
w:
zi:

Op het omslag:

Vloot van de West-Indische Compagnie onder aanvoering van Piet Hein in de Allerheiligenbaai voor San Salvador op 3 maart 1627, gekleurde gravure van Hessel Gerritsz.(?), 1628.

Omslagontwerp en lay-out: Chris de Goede

Illustraties: Arne Zuidhoek

Gezet bij Internationaal Zetcentrum, Wormerveer

Gedrukt bij Lochemdruk, Lochem

Gebonden bij Callenbach, Nijkerk

ISBN 90 228 1987 6

© 1978 Unieboek BV, Bussum

Niets uit deze uitgave mag worden verveelvoudigd en/of openbaar gemaakt door middel van druk, fotocopie, microfilm of op welke wijze dan ook, zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van de uitgever.

No part of this book may be reproduced in any form, by print, photoprint, microfilm or any other means, without written permission from the publisher.

Voor alle kwesties inzake het kopiëren van een of meer pagina's uit deze uitgave: Stichting Reprorecht, Herengracht 257, Amsterdam.

Arne Zuidhoek

PIET HEIN
EN DE
ZILVERVLOOT

DE BOER MARITIEM

Inleiding

*'Sijnder oock eenighe lieve panden, daer voor dat men
krabbelien, Jae den uyttersten droppel bloets wagen soude,
t'is t'Gout en Silver, die hedendaeghs geachtet worden
ghelyck de Son en Mane. Ja de Siele, Ja den Godt
van de Wereldt.'*

Dominee D. Spranckhuysen, 1629

In de stad Utrecht moest iemand in de Piet Heinstraat zijn. Hij begaf zich naar de zeeheldenwijk en vroeg daar de weg. De aangesprokene reageerde aldus: ‘Piet Hein? Die zeeroover, die piráát? Meneer!, dit is de zeeheldenbuurt!’

En inderdaad is Piet Hein in de Domstad een heel eind uit de buurt van de zeehelden gehouden; men gaf zijn naam aan een straatje achteraf, met een Piet Heinbrug over de Minstroom, 1 km ten westen van stadion Galgewaard. Deze anekdote vertelt veel over de verwarring rond de begrippen ‘zeeroover’, ‘kaper’ of ‘zeeheld.’ Waarschijnlijk is de bewoner van de zeeheldenbuurt er niet meer van te overtuigen dat Piet Hein een uiterst secure ambtenaar in dienst van de Verenigde Oost-Indische Compagnie, de West-Indische Compagnie en de Republiek der Zeven Verenigde Nederlanden is geweest. Hij heeft zijn supérieuren en het Nederlandse volk zoveel diensten bewezen dat de kleine grote man wel degelijk in de rijen van de zeehelden is opgenomen.

In uiterst kort bestek wil ik in deze inleiding het verschil tussen kaper en zeeroover aanstippen. Een natie bediende zich van kapers (corsairs) omdat ze niet in staat was een adequate oorlogsvloot in zee te brengen. Koopvaarders werden voorzien van vergunningen, de ‘bestellingen, bestelbrieven, kaperbrieven, commissies of lettres de marque’, die hun het recht gaven op schepen van bepaalde, vijandelijke naties te jagen. De genomen prijzen (‘prinsen’) dienden liefst in eigen land te worden opgebracht. Als de zeelui echter, om wat voor reden dan ook, de schepen van onverschillig welke natie schaakten en verkochten dan was er sprake van zeeroof (piraterij). In enge zin van het woord kwam het minder voor dan verondersteld wordt. In die eeuwen zonder snelle controle-schepen, telegraaf of telefoon waren zeeroof, kaapvaart, handel en oorlog nauw verbonden.

Spanje erkende uiteraard de kaperbrieven van de Hollandse ‘rebellen’ niet en beschouwde Piet Hein c.s. als piraten. Het land maakte rond die Gouden-Eeuwwisseling moeilijke jaren door en de stemmen die beweerden dat het om hemelse beproevingen ging waren talrijk. Stormen hadden de Armada vermorzeld (1588) en 40 jaar later weigerde bij Cuba de landwind door te komen zodat vluchtende galjoenen een prooi voor de Hollanders werden. Toevalligheden bepalen vaak mede de loop van de geschiedenis, alleen doorzetters dwingen soms het geluk af. Zo schrijft het lot haar historie en niemand kan zich daar aan onttrekken. Ook Piet Hein niet. Dankzij zijn daden en een deuntje werd de zeeheld onsterfelijk en de ‘Zilvervloot’ een gevleugeld woord.

Van gevleugelde woorden vervaagt de origine. Wie weet nog wie de Brugman uit ‘praten als Brugman’ is? Arme pater, heeft hij zich zo uitgesloofd, om 5, 6 eeuwen later het symbool van de handelsreiziger te worden? En heeft Hein zijn leven gegeven om

I Iberië overzee

'Así conoci que el Señor hizo encallar milagrosamente nuestro buque, cabalmente en este sitio, porque es el mejor de toda la isla y para que pudiéramos establecer nuestra colonia lo más cerca posible de los criaderos de oro.'

Cr. Colón, 6 januari 1493, Haïti

('Het komt mij voor dat de Heer ons schip wonderbaarlijk heeft doen stranden, precies op de beste plek van het eiland, opdat wij onze kolonie zo dicht mogelijk bij de vindplaatsen van het goud kunnen vestigen.')

In de late Middeleeuwen, toen de wetenschappen in Europa zich aan religieuze dogma's onttrokken, werd het duidelijk dat de wereld niet de platte pannekoek was waarvan je, enkele mijlen buiten de kust, onherroepelijk af zou storten. Reizigers en kooplieden werden serieus genomen: de wereld was niet alleen Jeruzalem en aanpalende naties, er woonden andere heersers met onderdanen met een totaal ander voorkomen en outfit. Europa stond voor een adembenemend avontuur en de mooi getekende wereldvoorstellingen van Kosmas tot Idrisi verdwenen allengs naar het rariteitenkabinet.

Omstreeks 1484 verscheen er een eigenaardig heerschap aan het Portugese hof. Het eigenaardige van deze Cristóbal Colón was niet dat hij aanbood in het westen naar Indië te zoeken. Koning João wist dat er land onder de einder moest zijn: China, de specerijeilanden of andere gebieden. Men wist dat de Scandinaviërs nieuwe landen hadden verkend – de bewijzen lagen in de vorm van kerkbelastingen in het Vaticaan – en juist in 1484, en in 1486, werden er Portugezen aangemoedigd in het Westen naar 'Het eiland van de 7 Steden'¹ te zoeken.¹ Portugese zeevaarders trachtten via Zuid-Afrika Indië te bereiken en soms verdwaalde er een naar de Braziliaanse kust. Nee, het eigenaardige was dat deze Colón, hoewel van burgermansafkomst, de titel en rang van 'Admiraal van de Oceaan-Zee' voor zich opeiste, plus een vloot van 3 schepen, de erfelijke titel en positie van Onder-Koning over alle landen die hij aan de Portugese Kroon zou toevoegen en bovendien een 10e deel van alle opbrengsten. Hij kwam van Genua, zei Colón en dat verklaarde veel want Genuezen werden in die jaren de 'Joden van Europa' genoemd.

Zijn eisen hadden een positief gehoor van zijn plan al bij voorbaat getorpedeerd maar als goede regeerdeer nam João zich de moeite de gegevens van Colón terdege te bestuderen.

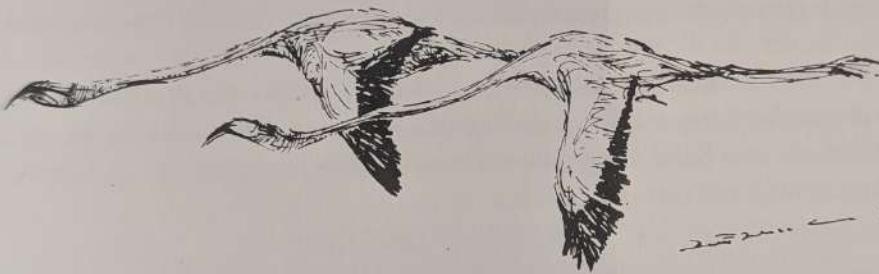
Na het nee-woord (1485) snelde de Genuees naar de dichterbijzijnde concurrent: Spanje. Dat land was helemaal overstuur omdat het op het punt stond het Moorse koninkrijk in Andaloesía uit te wissen. Dat was de laatste 700 jaren niet gelukt. 1 januari 1492 viel het laatste Mohammedaanse bolwerk Granada. De beide Katholieke Koningen vergaten in de feestroes zichzelf en gaven Colón hun fiat, maar ook weinig meer. De levering en uitrusting van de vloot werden voor een groot gedeelte aan een havenstad opgedragen, bij wijze van boete, zodat er bij de waarschijnlijke mislukking weinig verloren was;

gouden kronen Frankrijk binnengewanden. De schatten werden tenslotte door de Spaanse krijgsverrichtingen opgeslokt. En merkwaardigerwijs eiste de oorlog tegen de rebellen in de Spaanse Nederlanden het meest op. Historicus Pereyra noemde deze strijd de 'Spaanse dwaasheid' maar Spanje kon de strijd tegen Holland niet vermijden. De jonge Republiek moest in eigen gebied gestoord worden voordat ze gelegenheid kreeg haar concurrerende activiteiten voort te zetten. In de jaren 1580-1626 spandeerde Spanje aan de opstand in Holland 2.528.405 'politieke' kilo's zilver, middels tractaten met kooplieden. Ter vergelijking: tegen Frankrijk 31.242, Italië 827.730, en Engeland... 32.⁵

Deze zware offers hebben Spanje niet geholpen, eerder de das om gedaan. De Hollanders eigenden zich toch de oceaan-routes toe en dat betekende het einde van de eeuwenlange eerste positie van de Middellandse-Zee naties in de wereldhandel. Na de Spaanse Gouden Eeuw, de 16e, kwam de Hollandse Gouden Eeuw, de 17e.

Het is waar dat de Spaanse cultuur, met een stokoude Punisch/Arabisch/christelijke voorgeschiedenis, een ongekende bloei beleefde (haar stempel op haar koloniën is van een hoger en duurzaam gehalte gebleken dan dat van de 'barbaarse' Hollanders later in de door hen te annexeren gebieden), het is echter ook waar dat de Latijnsamerikaanse schat uiteindelijk Noord-Europa zou spekken, niet Spanje. Holland, en niet Engeland of Frankrijk, werd de eerste natie die Spanje het recht afdwong zich in West-Indië te mogen vestigen en er handel te drijven.

Hoe kwam het dat het kleine Holland zo brutaal op de eerste rij was gaan zitten?

NOTEN:

Cursieve cijfers in de nootteksten verwijzen naar de literatuurlijst op pagina 139.

¹ Fernão Domingues, Fernão Dulmo en João Afonso do Estreito slaagden niet. Ze startten bij de Azoren, waar Westelijke winden domineren. Columbus' plan was juist zich Zuiderlijk op te stellen om de Noordequatoriale stroom op te pikken; voor 'Het eiland van de 7 steden', zie: A. Zuidhoek, *Legenden van Moors Spanje* (De Meern 1976) p. 127.

² Pinzón betekent letterlijk 'pompzwengel'.

³ 'La conquista, pacificación y población de los Indios' (het veroveren, pacificeren en koloniseren van de Indianen). De Raad van Oorlogszaken in Indië aan de koning van Spanje, 9 oktober 1641.

⁴ Van 'Cari-aïba': piraten of menseneters. De mensen van Dominica, waar de laatste zuivere Cariben leefden, spraken van 'Cribé' of 'Karinaku'. De Cariben, zegt men, na zowel Spanjaarden, Fransen, Hollanders, Engelsen, Afrikanen als Arawaken te hebben geproefd, gaven aan het malse vlees van de Fransen de voorkeur. Ze vonden Spanjaarden te taai en kregen van goede christenen kiespijn. De Cariben noemden zichzelf 'Banari' (de over zee gekomenen) en volgens Vader Labat spraken ze hetzelfde dialect als de Indianen van Florida (15 113).

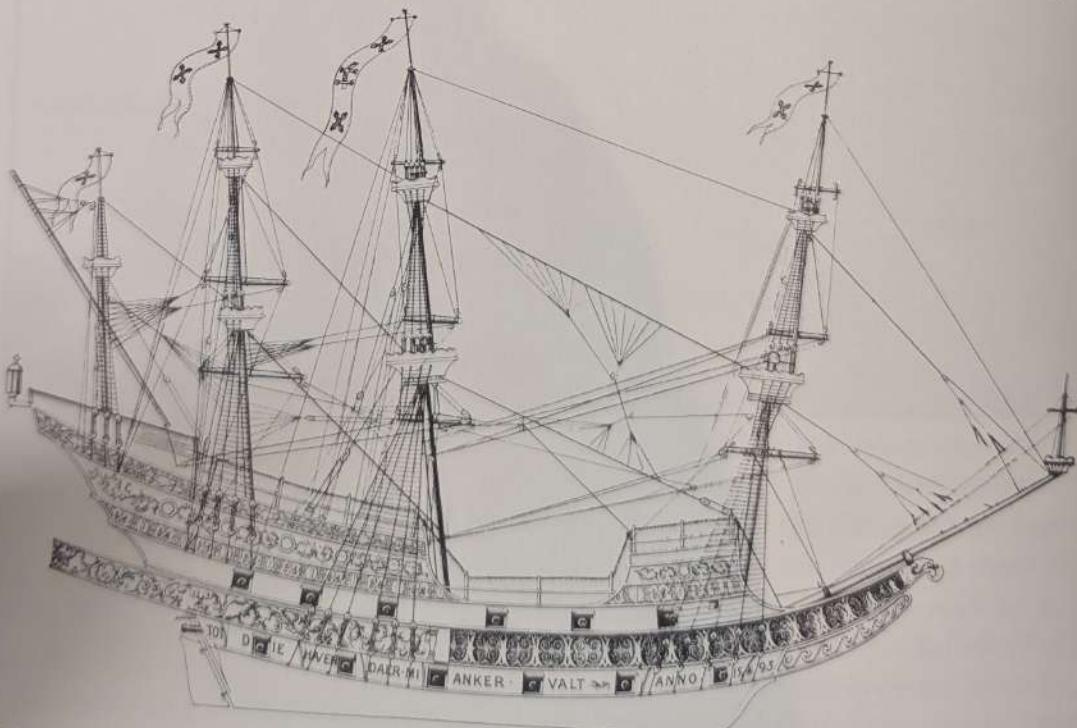
⁵ 7 I 479.

schipbreuk e.d. maakte de administratie ondoorzichtig. In Sevilla was de 5e juni 1503 de Real Casa de la Contratación de Indios, het Koninklijk Huis van de Indische Handel, opgericht. 'La Contratación', zoals het kortweg werd genoemd, ontaardde in een rechtbank voor Amerikaanse handelszaken. Later werd ze naar Cádiz verplaatst. 'Als al de schatten die in Sevilla komen voor de bestrating zouden worden aangewend', zei geschiedschrijver Morgado in 1587, 'dan zou men een plaveisel van zilver, goud, paarlen en edelgesteenten zien... en nimmer in enig andere haven aanschouwd zijn de met 4 ossen bespannen wagens die de enorme rijkdom van baren goud en zilver van de Guidalquivir naar "La Contratación" vervoeren.'

Maar hoe voorspoedig en massaal het er aanvankelijk inkwam, even snel ging het er weer uit. In 1581 keek Filips II toch tegen een schuld van 80 miljoen *ducaten* aan. Gelukkig voor hem verdubbelde de Potosí-opbrengst zich om pas na 1620 geleidelijk af te nemen. Waar bleef al dat zilver?

De 16e en 17e eeuw komen, mede als gevolg van de Renaissance- en Barok-kunst, als overdadig geschilderde festijnen over: goudbrocaat, roemers spattend wijn, marmer, fluweel, glanzend fruit. Het was niet geheel en al met de waarheid in overeenstemming. 12 tot 14 miljoen mensen uit de zgn. rijke landen rond de Middellandse Zee leefden aan de rand van de hongersnood. De met bloed en tranen bekomen schatten gingen naar welgestelde thuisblijvers, handige en schemerige figuren van macht en invloed, die zich ver hielden van glorieus krijgsgeschitter en met duizenden tegelijk titels en kastelen kochten zoals Colón dat had gewild, uit prestige-gevoel kunstenaars onderhielden en op een bepaald moment, toen Spanje hen hard nodig had, te beroerd waren nog een slag uit te voeren.

Van de schatten uit de Amerika's ging veel illegaal naar de rest van Europa want de Spaanse administratie, ook die van 'La Contratación', bleek zo lek als een oud galjoen. Een Venetiaan, Soranzo, beweerde in 1556 dat er elk jaar naar schatting $5\frac{1}{2}$ miljoen illegale

Galjoen van omstreeks 1593, met Nederlandse tekst op de flanken. Tekening uit F.E. Paris, 'Souvenirs de Marine conservés' (Parijs 1878-86) naar het model in het Museo Naval te Madrid.

de goede geografische ligging, verbluffende hecht- en handigheid van de nieuwe schepen, soberheid en ondernemingszin, het Calvinisme, de historische gang van zaken (de Noord-europese handelscentra verplaatsten zich van oost naar west), zouden onvoldoende zijn gebleken.

De praktijken van de Spaans/Portugees/Hollandse handelsbetrekkingen waren omstreeks 1560 begonnen. *Tussen Spanje en Holland bestond 'de band van zilver, een band die pas in het midden van de 17e eeuw werd verbroken'*, toen de Potosi-berg minder zilver opbracht, waarna Holland de heerschappij aan Engeland en Frankrijk moest laten.

De handel op Amerika was een drieledige: die van de noordelijken, de Iberiërs, en van de Italianen, vooral de Genuezen in Sevilla die het geheel financierden.

Na 1566 waren de laatsten er niet meer in geïnteresseerd, in 1569 werd de stroom van zilver onderbroken. Maar de Atlantische handel moest doorgaan, zo adviseerden de Spaanse economie-experts hun koning, de schatkist zou anders van zijn inkomsten worden beroofd. De Genuese sponsors werden door (Zuid-)Nederlanders vervangen, i.c. de gevuite of verbannen Joden die enige kennis van Mediterrane en Atlantische handel bezaten en er rijk van waren geworden. Dezen stelden goederen ter beschikking en wachtten op betaling tot de zilvervlotten terugkeerden. De Spaanse kooplieden riskeerden de eigen koopwaar niet, zij investeerden in land, huizen e.d. en veranderden, voor wat hun bemoeienissen met de Indië-handel betrof, in commissionairs. Zo werd de handelsmacht van Sevilla uitgehouden en Antwerpen de hoofdstad van het 'politieke' geld, en toen deze stad in Spaanse handen viel (1585) vluchten haar kooplieden naar Noord-Nederland. Hun collega's aldaar adopteerden hun methoden (dubbel boekhouden, wisselbrieven, commissiehandel e.d.), relaties en kapitaal en zo overwon Holland Spanje 'zonder een schot te lossen'.¹

Nog geen jaar na de val van Antwerpen begonnen de graanraces naar Livorno, via de relaties van de Antwerpse *Maranen* en die van de Hanzesteden (die op de grens van immense graangebieden lagen) met de Hertog van Toscane. In 1593 werden er in Amsterdam 27 schepen geladen tegen 29 in de Hanzesteden (Lübeck, Emden, Hamburg, Danzig). Omdat men contant betaalde, nam Holland de leidende positie in de Levantehandel in. Naast de hierboven genoemde deelname in de Spaanse zilvervlotten verkregen in 1598 alle Hollandse schepen toestemming onder de Franse vlag Turkse havens aan te doen.

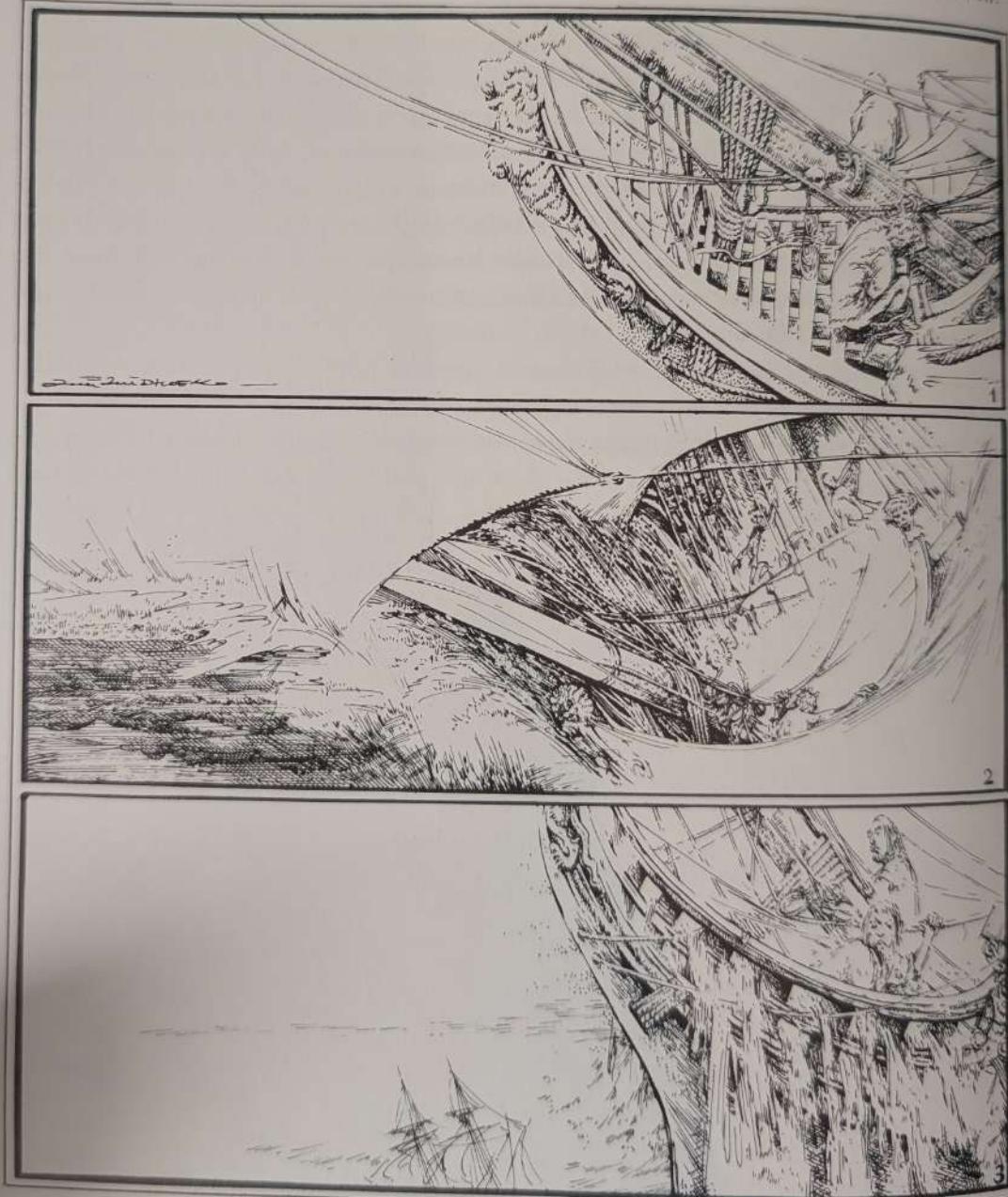
Tegen het einde van de 16e eeuw kwam de infiltratie in de Spaanse handel, die zonder jaren van precieze arbeid en verregaande corruptie nooit tot stand had kunnen komen, aan het licht. Een onderzoekscommissie onderzocht 63 handelshuizen in Sevilla, eigendom van Castilianen, Portugezen, Vlamingen, Fransen en Duitsers, allen verdacht van relaties met Holland of Engeland. Uiteraard was er geen Hollander of Engelsman ter plekke en het onderzoek verzandde in een Sahara van documenten. De handelshuizen correspondeerden met opdrachtgevers als Pedro en David Leymieri (het rijkste huis van Sevilla, David woonde in Amsterdam), de Conique en Baudaert en stuurden geld of boodschappen over als 'onze vloot is in zulke wanorde dat, als ze weer zou uitvaren, ze gemakkelijk genomen zou kunnen worden'. De corruptie was ongelooflijk, zelfs de hertog van Medina Sidonia ging niet vrijuit. In 1596 werden 60 schepen die juist voor een waarde van 11 miljoen ducaten voor West-Indië waren uitgerust, in Cadiz door een Engelse vloot verrast. De Engelsen boden aan de Indië-vaarders voor 2 miljoen te sparen. De Spanjaarden weigerden dit aanbod, want toen deze *armada y flota* in vlammen opging waren zij het niet die de totale schade leden!²

Inhoud

I Inleiding / 7
I Iberië overzee / 9
II Holland in de West / 14
III De Spaanse zilvervloten / 33
IV Piet Hein / 41
V In dienst van de WIC / 49
VI Verovering van de Nieuw-Spanjevloot / 75
VII Triomfantelijke terugkeer in het vaderland / 89
VIII In dienst van de Staten van Holland en West-Friesland / 104
IX Gouden-eeuws scheepvolk / 113
X Herinneringen / 119
Woordenlijst / 137
Geraadpleegde werken / 139
Personen-, plaats- en schepenregister / 141

trouw bleef, en desnoods bereid dit via kruistochten uit te dragen. Een land dat zo duidelijk voor één godsdienst had gekozen kon zich geen ketterse of Mohammedaanse brandhaarden in eigen huis permitteren. Na talloze bekeringspogingen, gedoemd om te mislukken, koos ze voor de meest impopulaire maatregel: alle querulanten het land uit. En zo verspeelde Spanje misschien wel haar beste krachten. Want de Morisco's waren nijvere en bekwaame ambachtslieden, agrariërs en industrielen en de Joden evenzo, bovendien beheerden die de portemonnee van de Spaanse economie.

De Moslims trokken naar de landen om de Middellandse Zee en berokkenden Spanje ontzaglijke schade onder de noemer 'Barbarijse Zeeroof' (veelal onder leiding van avonturiers van christelijke origine). De Joden zwermde over de hele wereld uit en het waren de handelslui onder hen, de kapitaalkrachtigsten, met contacten in de mondiale geldhandel, die de Hollanders die injecties gaven die de daar in potentie aanwezige energie de paden uitrijzen. Want de overige mogelijkheden tot Hollands toekomstig welvaren, nl.

'Gaffera : 17^eeuws Scheepswrech geset.'

De exotische waren vonden via Lissabon een weg naar Noord-Europa, stapelplaats werd niet Brugge maar Antwerpen. Amerikaanse produkten kwamen vaak rechtstreeks. In 1518 werd te Arnemuiden suiker geïmporteerd, in Amsterdam voor het eerst in 1560.

De opstand van de Spaanse Nederlanden tegen hun vorst Filips II had o.m. een dreigende confiscatie van hun schepen in Spaanse havens tot gevolg, hetgeen de directe handel op West-Indië intensificeerde, en ook op Oost-Indië toen Spanje in 1580 Portugal annexeerde. Ondanks de 80-jarige oorlog ging de handel 'gewoon' door. De nieuwe Republiek had de profijten uit de handel nodig om de oorlog te kunnen bekostigen en Spanjaarden gewesten konden niet buiten de af- en aanvoer van verkoopbare en benodigde handelswaar. De Nederlanders kregen er, evenals de Fransen en de Engelsen, zoetjes aan vaste voet aan de grond, in de vorm van smokkel- en strooptochten of door het vestigen van handelposten (Nederland) of kolonies (Engeland, Frankrijk). Ook Duitsers waren bij de nieuwe wereld betrokken. De Welsers uit Augsburg exploiteerden een vestiging in Tierra Firme.

De oorlog tussen Spanje en Holland was een handelsoorlog, opgesierd met motieven van religieuze en nationalistische aard. Het was vanzelfsprekend dat dan handelslieden deze oorlog voorbereidden en beslisten. Als de vroegere Spaanse Nederlanden had Holland het voordeel boven Engeland en Frankrijk dat het makkelijker toegang tot het schiereiland had, en dus ook tot de Amerikaanse schatten. Achterdochtige lieden die alles wat Nederland aangaat, óók de tolerantie op het gebied van het geloof, met handel vereenzelvigen, hebben de schijn van het gelijk mee want de beslissende rol in de 'uitschakeling' van Spanje werd door vreemdelingen met een ketters geloof gespeeld: de uitgeweken Spaans/Portugese Joden.

Spanje vertolkte in die tumultueuze eeuwen, met een wedloop om de nieuw ontdekte terreinen vergelijkbaar met de verovering van het luchtruim thans, een uiterst moeilijke rol. Toen zij er eindelijk in geslaagd was van Iberië één staat te maken bleek tevens dat ze het enige Europese land was dat de ware godsdienst, het katholicisme, serieus

